

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE BİLİM DALI**

**İKİZ AÇIK HİPOTEZİ VE TÜRKİYE ÜZERİNE 1980
SONRASI BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Songül AKYILDIZ

ŞANLIURFA- 2016

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANA BİLİM DALI**

**İKİZ AÇIK HİPOTEZİ VE TÜRKİYE ÜZERİNE 1980
SONRASI BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Songül AKYILDIZ

**Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Mahmut İNAN**

ŞANLIURFA - 2016

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Maliye Anabilim Dalı 1352/218006 numaralı Songül AKYILDIZ' ın hazırladığı “İkiz Açık Hipotezi ve Türkiye Üzerine 1980 Sonrası Bir İnceleme” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması, 28/06/ 2016 tarihinde, saat 11’de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

28/06/ 2016

(Danışman)
Yrd. Doç. Dr. Mahmut İNAN

Üye
Doç. Dr. Harun YENİÇERİ

Üye
Yrd. Doç. Dr. Hatice AZTİMUR

Bu tezin Maliye Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

15.8.2016

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı : Songül AKYILDIZ
Öğrenci Numarası : 135218006
Enstitü Anabilim Dalı : Maliye
Programı : Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe) : İkiz Açık Hipotezi ve Türkiye Üzerine 1980 Sonrası Bir İnceleme

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 153 sayfalık kısmına ilişkin, 07/06/2016 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 29'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarının bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

07/06/2016
Songül AKYILDIZ

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 07/06/2016

Yrd. Doç. Dr. Mahmut İNAN

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının gerçekleştirilmesi sırasında değerli bilgilerini, tecrübelerini, önerilerini ve anlayışlarını benden esirgememiş olan, danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Mahmut İNAN'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Aynı şekilde, lisans ve yüksek lisans eğitim hayatım boyunca bilgilerini tecrübelerini ve önerilerini benden esirgememiş olan bütün hocalarıma ve desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen anneme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

20.05.2016

Songül AKYILDIZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	VII
TABLO LİSTESİ.....	IX
ŞEKİL VE GRAFİK LİSTESİ.....	X
ÖZET.....	XI
ABSTRACT.....	XII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARI VE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI

1.1. BÜTÇE KAVRAMI VE GELİŞİMİ.....	3
1.2. BÜTÇENİN TANIMI VE NİTELİKLERİ.....	4
1.3. BÜTÇE AÇIKLARI.....	6
1.4. BÜTÇE AÇIKLARININ FARKLI TANIMLARI.....	7
1.4.1. Konsolide Bütçe Açığı.....	7
1.4.2. Geleneksel Açık.....	8
1.4.3. Birincil Açık.....	9
1.4.4. İşlemsel Açık.....	10
1.4.5. Cari Açık.....	11
1.4.6. Sermaye Açığı.....	11
1.4.7. Nominal – Reel Açık.....	12
1.5. BÜTÇE AÇIKLARI KONUSUNDAKİ İKTİSADİ YAKLAŞIMLAR.....	13
1.5.1. Keynesyen Görüş.....	13

1.5.2. Ricardocu Denklik/Eşitlik Teoremi.....	13
1.5.3. Neo-Klasik Yaklaşım.....	14
1.6. BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ.....	15
1.6.1. Kamu Kesiminin Büyümesi.....	15
1.6.2. Ekonomik Konjonktür Dönemleri.....	17
1.6.3. Ekonomik Krizler, Doğal Afetler ve Savaşlar.....	17
1.6.4. Özel Sektör Borçlarının Devralınması.....	19
1.6.5. Ekonomik Sübvansiyonlar.....	19
1.6.6. Nüfus Artışı ve Sosyal Nedenler.....	20
1.6.7. Ucuz Finansmanın Varlığı.....	20
1.7. BÜTÇE AÇIKLARININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ.....	21
1.7.1. Bütçe Açıklarının Enflasyona Etkisi.....	21
1.7.2. Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesine Etkisi.....	22
1.7.3. Bütçe Açıklarının İstihdama Etkisi.....	23
1.7.4. Bütçe Açıklarının Ekonomik Büyümeye Etkisi.....	24
1.7.5. Bütçe Açıklarının Yatırımlara Etkisi.....	25
1.7.6. Bütçe Açıklarının Tasarruflar Üzerine Etkisi.....	26
1.7.7. Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi.....	27
1.8. DÜNYA'DA BÜTÇE AÇIKLARININ ORTAYA ÇIKIŞI.....	28
1.9. ÖDEMELER DENGESİ TANIMI VE CARİ İŞLEMLER HESABI.....	30
1.10. CARİ İŞLEMLER DENGESİ YAKLAŞIMLARI.....	32
1.10.1. Klasik Yaklaşım.....	32

1.10.2. Esneklikler Yaklaşımı.....	33
1.10.3. Massetme (Toplam Harcama) Yaklaşımı.....	33
1.10.4. Mundell-Fleming Modeli.....	34
1.10.5. Parasalcı Yaklaşım.....	34
1.11. CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ NEDENLERİ.....	35
1.11.1. Yurtiçi Yatırımların Artması.....	35
1.11.2. Ulusal Tasarrufların Azalması.....	36
1.11.3. İhracat Gelirlerinin Azalması.....	38
1.11.4. Dış Borç Stokundaki Artış.....	38
1.11.5. Sermaye Hareketleri.....	39
1.11.6. İthal Edilen Mallara Olan Talebin Büyüklüğü.....	40
1.12. CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ.....	41
1.12.1. Cari Açığın Milli Gelir Üzerindeki Etkileri.....	41
1.12.1.1. Gelir Açısından Etkileri.....	42
1.12.1.2. Harcamalar Açısından Etkileri.....	44
1.12.1.3. Yatırım-Tasarruf Dengesi Açısından Etkileri.....	44
1.12.2. Cari Açığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri.....	45
1.12.3. Cari Açığın Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri.....	46
1.13. DÜNYA'DA CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ ORTAYA ÇIKIŞI.....	47

II. BÖLÜM

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ VE İKİZ AÇIKLARIN OLUŞUM ŞEKLİ

2.1. İKİZ AÇIKLARIN TANIMI.....	50
2.2. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ.....	52
2.3. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR.....	56
2.3.1. Geleneksel Yaklaşım.....	56
2.3.1.1. Mali Genişlemenin İç ve Dış Dengeye Etkisi.....	60
2.3.1.1.1. Bütçe Açıklarının Cari Açığa Dolaylı Etkisi.....	63
2.3.1.1.2. Bütçe Açıklarının Cari Açığa Doğrudan Etkisi.....	64
2.3.1.2. Parasal Genişlemenin İç ve Dış Dengeye Etkisi.....	65
2.3.2. Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi.....	66
2.3.3. Parasalcı Yaklaşım.....	68
2.4. İKİZ AÇIK HİPOTEZİ İLE İLGİLİ DİĞER ARAŞTIRMALAR.....	69
2.4.1. Gelişmiş Ülkeler İçin Araştırmalar.....	70
2.4.2. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Araştırmalar.....	80

III. BÖLÜM

TÜRKİYE ÜZERİNE İKİZ AÇIKLARIN İNCELENMESİ VE LİTERATÜR TARAMASI

3.1. TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIKLARI.....	90
3.1.1. 1980-1989 Dönemi.....	90
3.1.2. 1990-1999 Dönemi.....	94
3.1.3. 2000-2014 Dönemi.....	96
3.2. TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI.....	100

3.2.1. 1980-1989 Dönemi.....	100
3.2.2. 1990-1999 Dönemi.....	104
3.2.3. 2000-2014 Dönemi.....	108
3.3. TÜRKİYE’DE İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ BULGULARI.....	112
3.4. İKİZ AÇIKLARA KARŞI POLİTİKA ÖNERİLERİ.....	121
3.4.1. Maliye Politikası ve İkiz Açıklar.....	122
3.4.2. Para Politikası ve İkiz Açıklar.....	123
3.4.3. Dış Ticaret Politikası ve İkiz Açıklar.....	124
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA.....	130

KISALTMALAR

2AEKK	: İki Aşamalı En Küçük Kareler
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BB	: Bütçe Dengesi
BD	: Bütçe Açığı
BP	: Ödemeler Bilançosu Dengesi
C	: Tüketim
C'	: İthal Mal ve Hizmetin Düşürüldüğü Tüketim
CA	: Cari İşlemler Bilançosu
çev.	: Çeviri
d	: Amortisman
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
FED	: ABD Merkez Bankası
G'	: İthal Mal ve Hizmetin Düşürüldüğü Kamu Harcamaları
G	: Kamu Giderleri
G-7	: Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Birleşik Krallık ve ABD
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
I	: Yatırım
I'	: İthal Mal ve Hizmetin Düşürüldüğü Yatırım
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IS-LM	: Mal ve Para Piyasası Dengesi
ISUR	: Yinelemeli Görünürde İlişkisiz Regresyon
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KDV	: Katma Değer Vergisi
L	: Para Arzı
M	: İthalat

M	: Para Talebi
MB	: Merkez Bankası
NFI	: Net Dış Alem Faktör Geliri
NKCT	: Net Karşılıksız Cari Transfer Gelirleri
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
r	: Faiz Oranı
REH	: Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi
S	: Tasarruf
S^g	: Kamu Tasarrufları
S^p	: Özel Tasarruflar
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SD	: Tasarruf Açığı
T	: Kamu Gelirleri
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
VAR	: Vektör Otoregresif Model
VEC	: Vektör Hata Düzeltme
X	: İhracat
Y	: Milli Gelir
Y_D	: Harcanabilir Gelir
Y_{ni}	: Milli Gelir
Y_{sdi}	: Harcanabilir Milli Gelir

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 2.1. Gelişmiş Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	77
Tablo 2.2. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	86
Tablo 3.1. 1980-1989 Dönemi Bütçe Verileri.....	92
Tablo 3.2. 1990-1999 Dönemi Bütçe Verileri.....	95
Tablo 3.3. 2000-2014 Dönemi Bütçe Verileri.....	98
Tablo 3.4. 1980-1989 Dönemi Dış Ticaret Verileri.....	103
Tablo 3.5. 1990-1999 Dönemi Dış Ticaret Verileri.....	107
Tablo 3.6. 2000-2014 Dönemi Dış Ticaret Verileri.....	110
Tablo 3.7. Türkiye Ekonomisi Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	118

ŞEKİL VE GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 2.1. Mundell-Fleming Analizi.....	61
Şekil 2.2. Parasal Genişleme Analizi.....	65
Grafik 3.1. Bütçe Dengesi / GSYH (%) (1980-1989).....	93
Grafik 3.2. Bütçe Dengesi / GSYH (%) (1990-1999).....	96
Grafik 3.3. Bütçe Dengesi / GSYH (%) (2000-2014).....	99
Grafik 3.4. Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%) (1980-1989).....	104
Grafik 3.5. Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%) (1990-1999).....	108
Grafik 3.6. Cari İşlemler Dengesi / GSMH (%) (2000-2014).....	112

ÖZET

İKİZ AÇIK HİPOTEZİ VE TÜRKİYE ÜZERİNE 1980 SONRASI BİR İNCELEME

Bu çalışmada, bütçe açıkları ve cari açık arasındaki nedenselliğin geçerliliği incelenmektedir. İkiz açıklar hipotezi olarak ifade edilen bu açıkların hangisinin diğerini etkilediğinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye açısından tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile 1980 sonrası Türkiye’de ikiz açık hipotezinin varlığı belirlenmiştir. Ayrıca, cari açık ve bütçe açığının birbirlerini karşılıklı olarak etkilediği gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bütçe Açıkları, Cari Açık, İkiz Açıklar Hipotezi, Bütçe Dengesi, Cari İşlemler Dengesi.

ABSTRACT

TWIN DEFICITS HYPOTHESIS AND A RESEARCH ON TURKEY AFTER 1980

In this research, validity of causality between budget deficit and current account deficit is examined. It is aimed to determine, which of these deficits, which are called twin deficits hypothesis, is affecting the other in terms of developed and developing countries and Turkey.

The research has identified the existence of twin deficits hypothesis between developed and developing countries and Turkey after 1980. Additionally, it has showed that budget deficit and current account deficit are affecting each other.

Keywords: Budget Deficits, Current Account Deficits, Twin Deficits Hypothesis, Budget Balance, Current Account Transactions Balance.

GİRİŞ

“İkiz Açıklar” terimi, ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ekonomisinde, 1980’li yıllarda ortaya çıkan dış ticaret açıklarıyla bütçe açıklarının birbirini takip eden bir yol izlemesi sonucunda, bazı iktisatçılar tarafından ortaya atılmıştır. Bu sebepten dolayı o yıllardan bu güne deyin sürekli bir araştırma yapılarak, dış ticaret açıkları-bütçe açıkları (cari işlemler açıkları-bütçe açıkları) arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve bir ilişkinin var olduğu söz konusu ise bu durumun nasıl gerçekleştiğinin tespit edilmesine yönelik çalışmalar yapılmış ve halende bu çalışmalar devam etmektedir. Türkiye açısından baktığımızda ise bütçe ve dış ticaret açıklarının Ocak 1980 kararlarıyla uygulanmaya başlanılan ekonomik politikalar ile birer sorun olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Arz yönlü iktisatçıların özel sektör yatırımlarını teşvik edici politikalar izlemesi bütçe açıklarını tırmandırmaktadır. Bununla beraber ülke dışına açılan ekonomik politikaların izlenilmesi de ihracat ile ithalat arasında farkın oluşmasına ve böylece (ithalatın ihracattan fazla olması durumunda) dış ticaret açığının da giderek artmasına yol açmaktadır. 1990’lı yılların sonlarına gelindiğinde bu iki açık daha belirleyici bir hal almaya başlamış ve Türkiye ekonomisinde ikiz açıkların araştırılması bu dönem ile gündeme gelmiştir. Birçok araştırmada, farklı yöntem ve modeller kullanılarak cari işlem açıkları ile bütçe açıkları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bu analizler sonucunda cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasında bir ilişkinin var olduğu birçok ekonomist tarafından kabul edilse de bu durumun aksini savunan görüşlerde ortaya çıkmıştır.

Politika seçimi yapılırken belirtilen görüşlerden hangisinin/hangilerinin etkili olduğunu bilmek önemlidir. Çünkü ülke ekonomisinde geçerli olan hipotezin bilinmesi ekonomi yönetimleri için bir kolaylık sağlayabileceği düşünülmektedir. Şöyle ki bütçe açığı verilirken, borçlanmaya gidilirken veya vergi oranları ile oynanırken verilecek kararlar daha sağlam olacaktır. Türkiye gibi bir ülkede cari işlemler açıkları ile bütçe açıkları önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu durumdan

hareketle ikiz açıklar hipotezinin Türkiye için geçerliliğinin araştırılması gerekmektedir. Eğer varsa bir geçerliliği bu durumda ise hipotezin nasıl ve şiddetinin ne derecede olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

Bu çalışma ile “İkiz Açıklar Hipotezi” tanımlanmakta ve aynı zamanda ikiz açıklar hipotezinin geçmişiyle ilgili yapılan araştırmalar ile testlerden derme bir ampirik bulgu arşivi sunulmaktadır. Ayrıca bu olgunun çözümü için politika önerilerinde bulunulmaktadır.

Birinci bölümde, öncelikle bütçe açıkları, akabinde de cari işlemler açıkları tanımlanmaktadır. Ardından ise bu iki değişkenin nedenleri ve ekonomik sonuçları ele alınmaktadır. Ayrıca bütçe açıklarının etkisi altında kalan ekonomileri ele alan iki temel teori sayılan Keynesyen Görüş ile Ricardocu Eşitlik Hipotezi ve bununla beraber cari işlemler dengesini açıklamış olan yaklaşımlardan bahsedilecektir.

İkinci bölüm ile ilk etapta İkiz Açıklar Hipotezi'nin ortaya çıkışı anlatılıp, ardından sözlü ve denklemsel tanımlamaları yapılmaktadır. Daha sonra ise ikiz açıklar hipotezinin teorik çerçevesinden hareketle ikiz açıklar hipotezinin teorideki oluşumu ve mekanizmalarıyla ilgili tanımlamaları yapılmaktadır. Ayrıca ikiz açıkların sınındığı ampirik çalışmalarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik yapılan araştırmalar da yer almaktadır.

Son olarak üçüncü bölümde ise, ikiz açıkların Türkiye'de bütçe ve cari işlem açıkları incelenerek 1980 yılı sonrası ele alınan çalışmalara yer verilmektedir. Bunun hemen takibinde ise ampirik bulgular ışığında politika önerilerinde bulunulmaktadır.

I. BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARI VE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI

1.1. BÜTÇE KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Bütçe kelimesi, Batı ülkelerinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Etimolojik kökeni Latince olan bütçe “bulga” kelimesinden türemiştir. Bu kavramın batıdaki karşılığı olarak Fransızca’da “bougette”, İngilizce’de “budget” veya “balance” ve Almanca’da “haushaltplan” veya “soll” gibi kelimelerle ifade edilmiş ve genellikle “budget” deyimini kullanılmaya başlanmıştır. Latince, “para torbası”, “küçük deri çanta”, “çekmece”, “kamu cüzdanı” gibi karşılıkları bulunan kelime, bugün, devletin gelecek bir döneme ilişkin gelir ve gider tahminlerinin yer aldığı, bunların yürütülüp uygulanması için parlamentonun hükümete yetki ve izin verdiği bir kanun olarak anlaşılmaktadır¹.

Önceleri İngiltere’de Maliye Bakanı, kamu gelir ve giderleri ile belgeleri deri bir çanta “Leather bag” içinde Parlamente’ye getirmekte ve bütçe görüşmeleri bu çantanın açılması “Opening the Budget” ile başlamaktaydı². Bugün de İngiltere’de Maliye Bakanının bütçe nedeniyle yaptığı takdim konuşmasına “Opening the Budget” denildiğine göre kelime ilk kez 18. yüzyılda İngiltere’de kullanılmıştır. Fransızlar 17 ve 18’inci yüzyıllarda “Etta, Prospectus, Liverre, Aperçu” gibi çeşitli kelimeleri kullandıktan sonra, 17’nci yüzyıl sonlarında “budget” kelimesini almış, 19’uncu yüzyıl başlarında da bu kelimeyi resmi yazışmalarda ve kanun metinlerinde kullanmaya başlamışlardır³.

Günümüzdeki anlamına baktığımızda da bütçe; mali, ekonomik, hukuki, siyasi vb. yönleri olan bir kanundur. Hemen hemen bütün ülkelerde devletin zaman

¹Kamil Tüğen, *Devlet Bütçesi*, 11. Baskı, İzmir, Bassaray Matbaası, 2012, s. 1.

²Mehmet Selim Bağlı, “Teorik ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı,” *Yasama Dergisi*, S. 20, 2012, s. 42.

³Bağlı, s. 42.

içinde ekonomideki payının genişlemesi ve fonksiyonlarının gelişmesi karşısında bütçe önemini arttırmıştır.

Kamu gelirlerinin temelini oluşturan vergiler ve vergiye benzeyen diğer gelirler (harç, resim, şerhiye, parafiskal gelirler vb.) ancak kendilerine özgü kanunlara dayanılarak alınır. Vergilemede, vergi ödeme gücünü belirleyen nesnel ölçütlerin belirlenmesi ve temel hizmetlerin (sağlık, güvenlik, eğitim, adalet, altyapı, kültür vb.) tüm yurttaşlara eşit bir şekilde sunulması güvencesi anayasal düzenlemelerle sağlanır. Bütçede sadece gelir- harcama- servet üzerinden alınan vergi ve vergi benzeri gelirler yer almamakta, vergi gelirlerinin yetersiz kaldığı zamanlarda bir tür gelir sayılan borçlanmaya da başvurulmaktadır.

Yapılan çeşitli bilimsel araştırmalar genelde ekonomik gelişme süreci içinde devletin ekonomideki payının ve fonksiyonlarının sürekli arttığını göstermektedir. Bu gelişme doğrultusunda devlet bütçeleri de hem mutlak hem de nispi olarak büyümektedir⁴. Bütçeler her ne kadar büyüse de bütçe ile toplumun sadece belli bir kısım ihtiyaçları ve talepleri karşılanabilmektedir. Çünkü bütçede harcama yapmaya imkân verecek kaynaklar sınırlıdır. Kaynakları daha fazla harcama yapabilecek bir şekilde getirmek ise güçtür. Dolayısıyla iktisat biliminin temel konusu olan kıt kaynak-sınırsız ihtiyaç çelişkisi kendini yine göstermektedir. Buradaki çelişki ise kamu gelirlerinin sınırlı olduğu buna karşılık toplumsal ihtiyaçların ise sürekli artışı görülmektedir.

1.2. BÜTÇENİN TANIMI VE NİTELİKLERİ

Bütçe, gelecekteki belirli bir dönemde (genellikle yıllık olur) gerçekleşmesi öngörülen gelir ve giderlerin karşılıklı tahminlerini içeren cetveldir. Bütçe, devletin gelecek bir dönemdeki gelirlerini ve harcamalarını tahmin eden ve yürütme organına harcamaların yapılması, gelirlerin toplanması konusunda yetki ve izin veren bir kanundur. Devlet harcamaları ile gelirlerini ayrıntılı biçimde gösteren, belli bir dönem için harcamaların yapılmasına ve gelirlerin toplanmasına izin veren hukuksal bir belgedir⁵.

⁴ Tüğen, *Devlet Bütçesi* s. 2.

⁵ Osman Zekayi Orhan, *Türkiye’de Bütçe ve Maliye Politikaları*, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1994, s. 10.

Bütçe, ekonomik gelişme, tam çalışma, fiyat istikrarı, ödemeler dengesi gibi ulusal ekonominin gereklerini sağlayan bir araçtır. Bunun yanında devletin yapacağı hizmetleri sınıflandırarak öncelikle yapılması gerekenleri ele alıp bunların en etkin biçimde yapılmasını sağlayan ve devletin gelir ve gider dengesini ekonomi içinde kurabilen, bunun için hizmet programlarına mali kaynak tahsis eden, geleceğe ait bu mali planı saptarken geçmişteki hizmetlerin etkin biçimde yapıldığı konusunda gerek kamuoyuna gerekse parlamentoya bilgi veren hukuki belge, bir araçtır⁶. Bu şekildeki ifadesiyle bütçe çağdaş bütçe anlayışının iyi bir örneğini vermektedir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na göre ise, bütçe, “belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belgedir”⁷.

Anlaşıldığı üzere bütçe, gelecek bir dönemi konu almaktadır. Devletin geleceğe ait gelir ve gider tahminlerini kapsamaktadır. Fakat gelirlerin toplanabilmesi ve harcamaların yapılabilmesi için yasama gücünün, hükümete yetki ve izin vermesi gerekir. Dolayısıyla bütçe kapsamındaki kamu kuruluşları kendilerine tanınan ödenek kadar harcama yapabilir; aynı şekilde gelir toplayan kamu kuruluşları da bütçe kanunu ile kendilerine tanınan gelir kadar tahsil edebilirler.

Bütçeye ilişkin olarak yaptığımız genel ve hukuki tanımlara bakarak bütçenin dört temel niteliğinden (tahmin, tahdit, tevzin, tasdik) bahsetmek mümkündür⁸.

Tahmin: Bütçe, kamu gelir ve giderlerini tahmini olarak vermektedir. Bu nedenle, bütçe bir tahmin belgesi olarak gelecek döneme ilişkin gelir ve gider tahminini gösterir.

Tahdit: Bütçe, belirli bir süre ile sınırlı olan bir kanundur. Ülkemizde bütçe, 1 Ocak- 31 Aralık süreleri içinde geçerli olan bir kanundur. Bu süreye mali yıl ya da bütçe yılı denmektedir.

⁶Kamile Özel, *İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Mali Yönetiminde Toplam Kalite Uygulamaları ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s. 40.

⁷Duran Bülbül, Haydar L. Ejder ve Özgür Şahan, *Devlet Bütçesi*, 1. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2005, s. 4.

⁸Tügen, *Devlet Bütçesi*, s. 4.

Tevzin: Bütçe gelir ve giderleri birbirine denk olmalıdır. Burada belirtilen denklik mali anlamda denklik olup bütçe açığının olmamasıdır.

Tasdik: Bütçe parlamentoda onaylanarak uygulanmaktadır. Bütçe’de belirtilmeyen harcamalar yapılamaz, gelirler toplanamaz.

Kısaca, bütçe nitelikleri; geleceğe yönelik bir tahmin belgesi olduğu (tahmin), ön izine tabi olduğu (tasdik), belirli bir süre için geçerli olduğu (tahdit) ve bütçe gelir ve giderlerinin birbirine denk olduğu (tevzin) belirtilmektedir.

1.3. BÜTÇE AÇIKLARI

Makroekonomik dengenin bir ayağı olarak düşünüldüğünde bütçe açıkları, iç dengenin en önemli göstergesidir. Bütçe açığı, kamu gelirlerinin kamu giderlerinden küçük olması durumunda kullanılan kavramdır. Başka bir ifade ile bütçe açığı, devletin belirli bir dönemde (genellikle 1 yıllık) bütçe gelirleri ile giderleri arasındaki farkın gelirler aleyhinde oluşmasıdır⁹.

Devlet bütçesinde bulunan bütün gelirlerden bütün giderlerin çıkarılmasıyla meydana gelen dengeye bütçe dengesi adı verilmektedir. Buradan yola çıkarak bütçenin açık vermesi söyleminden kasıt, giderlerin gelirlere göre fazla olması, diğer ifade ile bütçe dengesinin negatif bir değer aldığı anlaşılmasıdır.

Aşağıda Bütçe Dengesi’nin denklem ile ifadesi yer almaktadır¹⁰:

$$BB = G - T$$

BB : Bütçe dengesi

T : Tüm kamu gelirleri

G : Tüm kamu giderleri

⁹Paul Senf, “Bütçe Açık ve Fazlaları Maliye Politikasının Birer Aletleri Midirler?,” çev. Levent Cakmur, İstanbul, *Merkezi Konferansları Dergisi*, S. 14, 1967, s. 103.

¹⁰Yeliz Danışman, *İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi*, Yayımlanmamış Mesleki Yeterlilik Tezi, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2009, s. 3.

1.4. BÜTÇE AÇIKLARININ FARKLI TANIMLARI

Daha önce açıkladığımız gibi, harcamaların gelirlerden çok olması veya harcamalar kadar gelir elde edilmemesi sonucunda bütçe açığı dediğimiz durum ortaya çıkmaktadır. Devlet bütçesinde meydana gelen bu açık çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. En yaygın olan; konsolide bütçe açığı, geleneksel açık, birincil açık, işlemsel açığı, cari açık, sermaye açığı ve nominal-reel açık kavramları kısaca tanımlanacaktır.

1.4.1. Konsolide Bütçe Açığı

Birçok ülkede etkinliğini sürdürerek yaygın bir şekilde kullanılan konsolide bütçe, devletin bütün gelir ve giderlerinin tek bir bütçe içinde toplanmasını amaçlayan ve bütçe birliği ilkesinin sağlanması için kamuya ait tüm birimlerin gelir-giderlerinin bir araya getirilmesi ile oluşan bütçedir¹¹. Konsolide bütçe açığı, konsolide bütçe gelirleri ile harcamaları arasındaki farktan meydana gelmektedir. Başka bir deyişle, genel bütçe (merkezi yönetim kuruluşları) ile katma bütçe (yönetim giderlerinin bir kısmı ya da tamamı özel gelirleri ile karşılanan, her biri ayrı tüzel kişiliğe sahip ve genel bütçenin eki şeklinde ayrı bir bütçesi olan kuruluşlar) tahmini gelirleri toplamının, yıl içinde idarelere belirtilen giderlere karşı yetersiz olması durumunda konsolide bütçe açığı adı verilen açık oluşmaktadır.

Bütçe açıkları, gelir ve gider uyumsuzluğunu belirtmektedir. Bu nedenle bütçe açığı, hem gelirler hem de giderler açısından ele alınarak incelemelerin yapılması gerekmektedir. Ancak son zamanlarda giderler daha bir ön plana çıkmakta ve gelirlerin giderlerin artış hızına karşılık veremediği görülmektedir. Aslında temel sorun sadece giderlerin artışının sürekliliği değil. Bununla beraber vergi oranlarının da yüksek olmasına rağmen, kayıt dışı faaliyetlerinin fazlalığı, indirim ve istisnaların yaygınlığı nedeniyle vergi tabanının dar olmasıdır. Sonuç olarak tüm kamu giderleri karşısında toplam vergi tahsilâtı yetersiz kalmaktadır¹².

¹¹Metin Toprak, "Konsolide Bütçe Uygulaması Gelir Analizi (1980-1993)," *İktisat İşletme Finans Dergisi*, S. 117, 1995, s. 30.

¹²Haluk Egeli, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 4, 1999, s. 293.

1.4.2. Geleneksel Açık

Geleneksel açık, nakit açık olarak da ifade edilmektedir. Hükümetin toplam nakit harcamalarından, borç anaparanın geri ödemeleri dışında kalan (borçlanmanın faiz ödemeleri dâhil) bütün kamu harcamaları ile vergi ve vergi dışı gelirlerin (bağış dahil, borçlanma geliri hariç) toplamından elde edilen farka geleneksel açık adı verilmektedir. Bu yöntemde borçların ödenmesinde, borçlanma ile elde edilen gelirler kabul edilmemektedir. Fakat borçlardan doğan ve ödenen faizler gider olarak kabul görmektedir. Tamamen nakit bazlı ölçüldüğünden dolayı geleneksel açık aynı zamanda “Kamu Kesimi Borçlanma Gereği”ni de açıklayarak karşılanabilir açığı da ifade etmektedir. Bunun sonucunda meydana gelen nakit dengelerindeki değişimler çok küçükken, net borçlanma sıfıra eşit veya kamu borcu sabit ise bütçenin dengede olduğu söz konusu olabilir¹³.

Nakit açık adıyla da bilinen geleneksel açık, adından da anlaşıldığı gibi nakit olarak gerçekleşen giderlerle nakit olarak elde edilen gelirlerin nakit olarak negatif farkıdır. Tahakkuk esaslı olan harcama ve gelirler bu tanımlama dâhilinde değildir. Nakit dengesiyle sistem kapsamına alınan saymanlıkların yapacakları ödeme ve tahsilât işlemleri sonunda ortaya çıkacak nakit fazlası veya nakit ihtiyacının bankalar tarafından kendiliğinden merkeze transferini sağlanmaktadır¹⁴.

Geleneksel açık, toplam talep üzerindeki bütçe etkisini göstermektedir. Bu yönü ile düşünüldüğünde geleneksel açığın önemlilik seviyesi de artmaktadır. Borçları yansıtmadan bütçe açığını belirlediği için devletin kullanılabilir yeni mali kaynaklarını da göstermektedir. Ayrıca geleneksel bütçe açığı, birçok kamu hesaplarını etkileyen gelir ve gideri yansıtmadığından, faiz ödemelerini kapsadığından ve enflasyondan etkilenmesi önemli ölçüde fazla olduğundan dolayı istikrar için gerekli önlemlerin alınması noktasında sağlıklı bilgi vermemektedir¹⁵.

¹³Haluk Egeli, “Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri,” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 2002, s. 30.

¹⁴Ekrem Erdem ve Esra Sivrekli Demircan, “Türkiye’de Kamu Açıklarının Yapısı ve Dağılımı,” *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi*, S. 3, 2001, s. 72.

¹⁵Yasemin Timur, *Cari İşlemler Ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2005, s. 22.

1.4.3. Birincil Açık

Ekonomik ayrıma göre cari harcamalar, transfer harcamaları ve yatırım harcamaları şeklinde ayrılan kamu harcamaları içinde en fazla pay transfer harcamaları oluştururken transfer harcamaları içindeki en ağırlıklı kısmı da borç yükü faiz ödemeleri oluşturmaktadır. Birincil kamu açığı kamu harcamaları toplamından iç ve dış borç faiz ödemeleri düşüldükten sonra kalan tutar ile kamu gelirleri arasındaki harcamalar lehine olan farktır¹⁶. Birincil açık, geleneksel bütçe açıklarından, borç faiz ödemelerinin de çıkarılmasıyla elde edilmektedir. En basit tanımı ile birincil açık, faiz dışı kamu harcamalarının kamu gelirlerinden farkı olarak tanımlanmaktadır¹⁷.

$$\text{Birincil açık} = \text{Bütçe açığı} - \text{Faiz harcamaları}$$

şeklinde formül ile gösterilebilir. Bu formül ile elde edilen negatif fark birincil açığı, pozitif fark ise birincil fazlayı ifade etmektedir. Harcamalardan faizler düşürülerek hesaplama yapıldığı için “faiz dışı denge” adı ile de anılmaktadır. Birincil açık aynı zamanda bütçe açıklarının sürdürülebilir olması ile ilgili de bizlere fikir vermektedir. Ayrıca bu yönüyle birincil açık, kamu kesimi borçlanma gereğinin tanımını da yapmaktadır. Başka bir ifadeyle, birincil açık cari yılda yapılacak olan kamu harcamalarının limitini de belirlemekte ve bu açığın ne kadarının borçlanmayla finanse edileceğini göstermektedir¹⁸.

Birincil açıkla, kamu harcamalarından faiz ödemelerinin çıkarılması sonucunda harcamanın tutarı belirlenmekte ve bu tutar olağan kamu gelirleri ile finanse edilmektedir. Bu yönü ile ele alındığında birincil açık, kamu borçları sürdürülebilirliğinin derecesini saptamak için önemli yere sahiptir. Ayrıca toplam kamu harcamalarının faiz ödemelerinden arındırılmasıyla elde edilen birincil kamu harcamaları, olağan kamu gelirleriyle finanse edilmesi ve oluşan birincil bütçe fazlasıyla faiz ödemelerinin yapılması, borçların itfası açısından önemlidir. Eğer bir

¹⁶Pelin Karatay, *İkiz Açıklar Hipotezi ve Türkiye Uygulaması (1990-2006)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2008, s. 51.

¹⁷Abuzer Pınar, *Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası*, 5. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2009, s. 135.

¹⁸Hilmi Ünsal, *Kamu Açıkları İle Ödemeler Bilançosu Açıkları Arasındaki Etkileşim: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 15.

dönemde alınmış olan borcun sadece anaparası için tekrar borçlanılarak bu giderin karşılanması hedefleniyorsa, oluşan faizin ödenmesi kuşkusuz birincil bütçe fazlası ile gerçekleştirilecektir. Fakat faiz yükü, birincil bütçe fazlasıyla karşılanamazsa bu durumda sadece eski borcun anapara tutarı için borçlanma ibaresi değişerek, borcun hem anapara hem de faizinin ödenmesi için yeni bir borca başvurmak gerekmektedir. Bunun sonucunda ise, kamu borçları sürekli bir artış gösterecektir¹⁹.

1.4.4. İşlemsel Açık

İşlemsel açık (Operasyonel Açık), bütçe açığından enflasyon etkisi ile aşınmaya uğramış olan faizin çıkarılması ile bulunmaktadır. İşlemsel açık ile sadece birincil açıkta ele alınan kamu giderlerinden faizlerin düşürülmesi gibi bir işlem yapılmamaktadır. Bu yöntem ile faizlerin enflasyon sonucu uğramış olduğu kayıp da incelenmektedir. Bir başka tanımlama şekli olarak işlemsel açık, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamıdır²⁰. İşlemsel açık aşağıdaki formül şekli ile kayda alınmaktadır.

$$\text{İşlemsel Açık} = \text{Birincil Açık} + \text{Reel Faiz Ödemeleri}$$

İşlemsel açığın hesaplamasında kullanılan enflasyon oranının gerçeklik payı büyük bir önem taşımaktadır. Örneğin, nominal faiz oranında enflasyon kadar bir artışın meydana gelmesi, enflasyonun oluşturduğu artışı telafi edebilmektedir. Fakat nominal faiz oranlarının enflasyondan daha fazla artması mevcut elde edilecek faiz gelirlerinde de artışa yol açmakta ve bu durum devlet borç senetlerini elinde bulunduranlar için olumlu sonuç doğurmaktadır. Bir başka ifadeyle, devlet borç senetlerine sahip olanlar bu sonuçtan karlı çıkmakta ve servetlerinde bir artış meydana gelmektedir²¹.

¹⁹Mario I. Blejer ve Adrienne Cheasty, "The Measurement Of Fiscal Deficits: Analytical And Methodological Issues," *Journal Of Economic Literature*, S. 29, 1991, s. 1657.

²⁰Ferhat Emil, "Kamu Açıkları - Analitik Tanımlar," *Siyasal Bilgiler Fakültesi/Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü*, S. 410, 2009, http://www.hakan.hozyildiz.com/file/resource/kamuaciklarianalitiktanimlar_110214183748.doc, (08.03.2015).

²¹Özge Evcı Eralp, "Birincil Bütçe Açığı (Faiz Dışı Fazla) Nedir?," <https://ozgeevci.wordpress.com/2012/04/06/birincil-butce-acigi-faiz-disi-fazla-nedir/>, (08.03.2015).

1.4.5. Cari Açık

Cari açık, sermaye oluşumunda ya da finansal aktiflerde bir artışa neden olmadan cari harcamaların cari gelirlerden çıkarılması ile elde edilmektedir. Bir başka ifadeye göre cari açık, geleneksel açıktan yatırım harcamaları ile sermaye gelirlerinin çıkarılması sonucu bulunmaktadır. Cari işlemler hesabı, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olarak üç başlık altında sınıflandırılmaktadır. Cari harcamalar ile yatırım harcamaları, üretim odaklı harcamalardır ve bu nedenle milli gelire pozitif bir etki yansıtmaktadır. Başka bir deyişle cari harcamalar ile yatırım harcamaları üretimi arttırdıkları için milli gelirde de bir artış eklenmektedir. Tam tersi bir durumda ise milli gelirde bir düşüş görülmektedir²².

Cari harcamalar, üretim faktör (ihracat-ithalat) odaklı olması nedeniyle harcamanın yapıldığı dönemde tüketilmektedir. Bu sebepten kamu aktifinde uzun süre yer almamakta ve herhangi bir getiri sağlamamaktadır. Bu şekli ile düşünüldüğünde esasında cari harcamalarda açık vermenin son derece tehlikeli olduğu gözler önündedir. Buna karşılık, yatırım harcamaları, hem uzun vadeli getiri sağlamakta, hem de kamu bünyesinde aktif birikimine yol açmaktadır. Yatırım harcamalarının bu yönü ele alındığında, gelecek nesillere getiri sağlayacak bir harcamanın, borçlanma ile finanse edilmesi sakıncalı bir olay şeklinden sıyrılmaktadır²³. Özetle cari açık, belirli dönem içindeki cari harcamalardan cari gelirlerin çıkarılması sonucunda elde edilen farktır şeklinde tanımlanabilir.

1.4.6. Sermaye Açığı

Sermaye açığı ise, sermaye harcamaları ile sermaye gelirleri arasında sermaye harcamaları lehine oluşan farktır. Yapılacak olan yatırımlar için sermaye stokunun yetersiz olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle cari harcamalar ve cari gelirler kapsam dışında tutulmaktadır. Yatırım harcamalarının finanse edilmesi için yapılan borçlanmalar üzerinden hesaplanan reel faizlerin, yatırımlardan elde edilen getiriden daha fazla olması durumunda sermaye açık ortaya çıkmaktadır. Yatırım

²² Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, 4. Baskı, İstanbul, Beta Yayım, 1996, s. 381-382.

²³ Turan Subaşat ve İ. Halil Yetkiner, *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı*, 1. Baskı, Ankara, Efil Yayınevi, 2010, s. 3.

harcamaları gelecekte reel getirisi olan harcamalardan sayılmakta ve genellikle borçlanma ile finanse edilmektedir. Reel borç faizlerinin reel getiriden düşük veya eşit olması durumunda bu tür harcamaların kendisini finanse etmesi mümkündür²⁴.

1.4.7. Nominal – Reel Açık

Bütçe açıklarından bir diğeri de nominal açık ve reel açıktır. Nominal bütçe açığı, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin nominal değerleri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Reel bütçe açığı ise, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin reel değerleri arasındaki farktır şeklinde tanımlanmaktadır²⁵. Net kamu borçlanma değerini belirleyen üç önemli gösterge bulunmaktadır. Bunlar, kamu kesimi dışında kalan özel kesim finansal varlık ve yükümlülüklerde ortaya çıkan değişimler arasında denge sağlayan nominal açık, nominal faiz oranlarındaki değişimlere rağmen, mevcut finansal varlıkların ve yükümlülüklerin nominal piyasa değerindeki ve fiyatlar genel seviyesindeki değişimler karşısında reel olarak ortaya çıkan değişimlerdir. Bu kalemlere faiz ve fiyat etkileri dâhil edilecek olduğunda bütçe fazla vermektedir. Reel açık değeri ise, nominal açıktan faiz oranları etkisi ve fiyat etkisi çıkarıldığında bulunmaktadır. Başka bir deyişle reel açık, net kamu borçlanmasının gerçek değerinde meydana gelen değişikliklerdir. Ancak reel açık, bir fiyat deflatörüne bölünmüş nominal açıkların tamamını kapsamamaktadır²⁶.

ABD gibi birçok ülkede bu konu ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Robert Eishner ve Paul Pieper tarafından yapılan bir araştırmada, ABD’de federal bütçe açıklarının reel olarak nasıl belirlendiği üzerinde titizlikle durulmuş ve reel açıkların mali açıkların tespitinde nominal açıklara göre daha gerçekçi bir açık ölçüsü olduğu sonucuna varılmıştır²⁷.

²⁴Erdem ve Demircan, s. 70.

²⁵Sema Yaşar, *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi: Ampirik Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014, s. 15.

²⁶Egeli, “Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri,” s. 37.

²⁷Robert Eishner, “Budget Deficits, Rhetoric And Reality,” *The Journal Of Economic Perspectives*, S. 3, 1989, s. 78.

1.5. BÜTÇE AÇIKLARI KONUSUNDAKİ İKTİSADİ YAKLAŞIMLAR

Bu konuda üç görüş öne çıkmaktadır. Bütçe açıklarının ekonominin bütünü üzerindeki etkisini bu üç görüş de detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bir başka deyişle bütçe açıklarının, toplam tasarruflar ve dolayısıyla büyüme üzerine etkilerini açıklamaktadır. Bütçe açıkları anlatılırken sıklıkla başvurulan yaklaşımlardır. Bizde bütçe açıklarını anlatırken bu üç görüş Keynesyen görüş, Ricardocu Denklik/Eşitlik Teoremi ve Neo-Klasik görüş) üzerinde durmaya çalışacağız. Ayrıca, bu üç görüşte ikinci bölümde ele alınacak olan İkiz Açıkların da teorik çerçevesini oluşturmaktadır.

1.5.1. Keynesyen Görüş

Bu görüşe göre, bütçe açıkları kamu kesimi tasarruflarını düşürerek toplam tasarrufta da düşüşe yol açmaktadır. Çünkü bütçe açıkları, iç veya dış piyasadan borçlanma veya vergi oranlarında artış yoluyla finanse edilmeye çalışılmaktadır. Vergi oranlarının artırılması sonucunda kişinin tasarruf odaklı birikime ayracağı para, vergi olarak bütçeye aktarılmaktadır. Bu durum Solow Büyüme Modeli (Sermaye birikiminin önemini açıklar ve sermayenin azalan getirisinin olduğunu varsayar) çerçevesinde düşünüldüğünde bütçe açıkları, toplam yatırımların da azalmasına yol açarak büyümeyi yavaşlatmaktadır. Yalnızca Solow Büyüme Modeli çerçevesinde baktığımızda, iddia edilen sonucun oluşabilmesi için, bütçe açıklarının tasarruflarda yarattığı azalmanın, kişilerin gelirlerinden tasarrufa ayırdıkları kısımdan fazla olması gerekmektedir²⁸.

Anlaşıldığı gibi bu görüş İkiz Açıkların desteklemekte dolayısıyla cari işlemler açığı ile bütçe açıkları arasında bir etkileşimin var olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle tezin ikinci bölümünde ele aldığımız İkiz Açıklar kısmında daha detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

1.5.2. Ricardocu Denklik/Eşitlik Teoremi

Ricardocu Denklik Teoremi, devletin iktisadi faaliyetlerinin, ekonominin ya da bireylerin iktisadi kararları üzerindeki etkisinin ölçülmesinde bakılması gereken göstergenin reel kamu harcamaları olduğunu, kamu harcamalarının finansman

²⁸Danışman, s. 7.

biçiminin ise önemli olmadığını ifade etmektedir. Bir başka ifade ile veri bir kamu harcamasının vergi yerine borçlanmayla finansmanının, bireylerin tüketim kararları ve ekonominin sermaye birikimi üzerinde bir etkisi olmayacağı, bu iki finansman biçiminin etkisinin birbirine denk olacağı önermesi Ricardocu Denklik Teoremi olarak adlandırılır²⁹. Rasyonel bireylerin gözünde bütçe açıklarının vergi yerine borçlanma ile finanse edilmesi durumu aslında ertelenmiş bir vergilemeden farksızdır. Bu nedenle Ricardocu Denklik görüşüne göre, bütçe açıklarının tasarruflar ve dolayısıyla büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır. Bu görüşe göre, bütçe açıkları ile cari işlemler dengesi arasında bir etkileşim söz konusu değildir³⁰. Tezin ikinci bölümünde ele aldığımız İkiz Açıklar kısmında bu görüş de daha detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

1.5.3. Neo-Klasik Yaklaşım

Neo-Klasik Yaklaşım, tam rekabet, tam istihdam, Say Yasası gibi Klasik İktisadi Yaklaşım'ın temel varsayımları üzerinden hareketle ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımda, ekonomide tam rekabetten sapmaların var olduğunu ve bir malın değerinin o malın üretiminde kullanılan emek miktarından ziyade tüketiciye sağladığı faydaya ve üreticiye sağladığı kara bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir³¹.

Standart Neo-Klasik model üç temel varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, bir ekonomide kişilerin tüketiminin zamanlar arası bir optimizasyon sorunu olduğunun kabullenilmesidir. İkincisi, kişilerin yaşamlarının sınırlı olduğudur. Üçüncüsü ise, genellikle tüm dönemlerde piyasanın dengede olduğunun varsayılmasıdır. Neo-Klasik Yaklaşım, bütçe açıklarının ekonomik etkilerini analiz ederken, bütçe açıklarını geçici ve sürekli (kronik) olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bütçe açıkları geçici ise açığın tüketim, tasarruf ve faiz oranları gibi makroekonomik değişkeler üzerindeki etkisi dikkate alınmayacak kadar küçük olacak ve hatta kısa dönemde özel tasarrufları teşvik bile edebilecektir³².

²⁹Turan Yay, "Ricardocu Denklik Teoremi," s. 1342, <http://turanyay.org/files/other/ricardo.pdf>, (12.10.2014).

³⁰Beyhan Ataç, *Maliye Politikası*, 7. Baskı, Eskişehir, Etam Matbaa, 2006, s. 223-224.

³¹Yaşar, s. 23.

³²Ataç, s. 221.

Neo-Klasik Yaklaşım, temelde geçici bütçe açıklarının değil; sürekli bütçe açıklarının dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Tüketicilerin rasyonel ve ileri görüşlü olduğu, sermaye piyasasının mükemmel olduğu varsayımları altında süreklilik arz eden bütçe açıkları, sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemektedir³³.

1.6. BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ

Bütçe açıklarının meydana gelmesinde birçok etken rol almaktadır. Fakat ülkenin mevcut durumuna bağlı olarak siyasi ve ekonomik etkilerin bütçe açıklarındaki rolü daha büyüktür. Aynı zamanda ülkenin gelişmişlik seviyesi de bütçe açıklarında etkisini gösterebilmektedir. Bütçe açıklarına neden olan bir diğer etken kamu harcamalarında görülen artışlardır. Son yıllarda kamu borçlarının GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)'ya oranındaki artışı birçok ülke tarafından hissedilmektedir. Normalde bu tür artışlar gelişmekte olan ülkelerde fazlasıyla görüldüğü için önemli bir sorun olarak karşılanmaktadır. Gelişmiş ülkeler için de kamu borçlarının GSMH' ya oranında artış göstermesi bazı sorunlara sebebiyet vermektedir. Fakat gelişmiş ülkelerdeki bütçe açıklarının nedenleri ile gelişmekte olan ülkelerin bütçe açık nedenleri aynı tutulmamalıdır. Çünkü ülkenin yapısal özelliklerinden kaynaklı sorunların bütçe açıklarının büyüklüğünü belirlediğini söylemek mümkündür. Bu detaylar dâhilinde bütçe açıklarının ekonomik, siyasi ve yapısal nedenleri kısaca ele alınarak açıklanmaktadır.

1.6.1. Kamu Kesiminin Büyümesi

Kamu kesiminin büyüklüğü bütçe açıklarının artmasında rol almaktadır. Kamu harcamalarındaki artışlar bütçe açıklarına sebebiyet verebilmektedir. Bu durum ülkenin gelişmişlik seviyesine takılmadan, gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülke olsun hiç fark etmez, kamu harcamaları sürekli bir artış sergilemektedir. Kamu harcamalarındaki artış hem mutlak hem de GSMH'nin yüzdesi bakımından baktığımızda sürekli bir artış göstermektedir. Kamu harcamalarında böyle bir artışın var olduğunu Alman iktisatçı Adolph Wagner ortaya atmış ve detaylı açıklamaları sonucunda kanunlaşan bu görüş kendi adını da alarak "Wagner Kanunu" (Wagner

³³Yaşar, s. 24.

Law) olarak adlandırılmıştır³⁴. Wagner kanununun tam olarak ifade etmek istediği, ülkede refah seviyesinin yükselmesine bağlı olarak ekonomik ve sosyal alanda bazı gelişmelerin yapılması gerektiği ve bu gelişmeler sonucunda devletin faaliyet alanının genişleyeceği ve buna bağlı olarak kamu harcamalarında artışların gerçekleşeceği. Kısaca ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasında doğru bir orantı vardır denilebilir.

Kamu harcamaları üzerine çalışmalar yapan bir diğer ekonomist ise Peacock ve Wiseman'dır. Peacock ve Wiseman daha çok devletin toplamış olduğu gelirler üzerinde durmuşlardır. Kamu harcamalarının artışını toplanılan vergilere bağlayarak, gelişen bir ekonominin gelirlerinde de artışın olması gerektiğini ve bununla beraber hiç kuşkusuz kamu harcamalarında artışa geçeceğini vurgulamışlardır. 1890'dan 1950 yılına kadar İngiltere'de kamu harcamalarının artış nedenleri de araştırılmıştır. Bu çalışma sonucunda savaş ve savaş gibi toplumsal çalkantıların meydana geldiği dönemlerde harcamalarında artışa geçtiği tezine varılmıştır. Kamu harcamalarında görülen bu artışlar birden çok yüksek ataklar ile oluştuğu için "sıçrama" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca üzerinde durulan bir diğer konu ise savaş halinde sıçrama göstererek artışa geçen kamu harcamalarının savaşın bitmesinden sonra tekrar savaş öncesi haline inerek devam etmemesidir³⁵. Dolayısıyla savaş halinin son bulmasından sonra kamu harcamalarının yine yüksek düzeyde devam edeceğini belirlemişlerdir.

Kamu harcamalarının sadece yukarıda anlatıldığı durumlarda artış sergileyeceği varsayımı çok doğru olmayacaktır. Çünkü kamu harcamaları güvenlik, savunma, adalet ve diplomasi gibi devletin klasik görevlerine ek olarak bir takım sosyal yükümlülüklerin de getirilmesi sonucu artış gösterebilmekte ve günümüz kamu harcamaları artış nedeninin temelini oluşturmaktadır. Bu gibi nedenlerle kamu kesiminin milli ekonomi içindeki oransal payı da yükselmeye başlamaktadır. Sonuç olarak devletin ekonomideki payının büyümesi aynı oranda vergi gelirlerinin de artırılamaması bütçe açıklarını artırıcı bir etki yarattığı söylenebilmektedir.

³⁴Aydanur Gacener, "Türkiye Açısından Wagner Kanunu'nun Geçerliliğinin Analizi," *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, S. 1, 2005, s. 103.

³⁵Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, 13. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2009, s. 71-72.

1.6.2. Ekonomik Konjonktür Dönemleri

Bir ülke ekonomisinin reel üretim hacminde ortaya çıkan inişler ve çıkışların oluşturduğu görünüme konjonktür dalgalanma denilmektedir. Konjonktür dönemleri 4 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; çıkış, tepe, iniş ve diptir. Bu kavramları açıklayacak olursak, dip noktası eksiye geçmiş bir başka ifadeyle ekonomide küçülme yaşanmış ve o durumda en az iki çeyrek kalmışsa bu duruma *resesyon* denmektedir. Eğer ekonomideki küçülme hali birkaç yıl devam etmekle beraber diğer ekonomik büyüklükleri de benzer olumsuzlukta etkilemişse buna *depresyon* adı verilmektedir. Ekonomik konjonktürün çıkış aşamasının çok güçlü ve uzunca bir süre devam etmiş olması durumuna da *genişleme* denilmektedir. Düşüş aşaması sert bir düşüş olarak ortaya çıkmışsa buna ise *çöküş* adı verilmektedir³⁶.

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjonktür dönemlerine göre bütçe farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin ekonominin yükselişte olduğu dönemlerde bütçe gelirleri artış göstermekte ve bunun sonucunda bütçe açıkları azalmaya başlamaktadır. Buna karşın ekonominin gerilediği dönemlerde ise sonuç tam tersine dönmektedir. Yani konjonktürel dalgalanmalar nedeniyle kamu gelirlerinde azalmanın yaşanması ile beraber bütçe açıkları da artmaktadır³⁷. Bunun sonucunda bütçe açıklarının kapatılması için devlet, borçlanmaya veya emisyonla başvurarak ekonomideki enflasyonist baskıları artırabilmektedir.

1.6.3. Ekonomik Krizler, Doğal Afetler ve Savaşlar

Ekonomik krizler, bütçeyi etkisi altına alarak açığın meydana gelmesine sebebiyet verebilmektedir. Örneğin kriz dönemlerinde milli gelir azalmakta buna bağlı olarak vergi gelirlerinde de azalma görülmektedir³⁸. Bazen de kriz dönemlerinde bütçe açığı verilerek ekonominin tekrar toparlanabileceği dile getirilmektedir. Çünkü krizin etkisiyle ekonomi durgunlaşmaktadır. Böyle bir ortamda harcamaların kısılması veya vergilerin arttırılması pek olumlu sonuçlar

³⁶Mahfi Eğilmez, Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/konjonktur.html>, (14.05.2015).

³⁷Elmas Yıldız, *Bütçe Açıkları ve Politika Etkisizliği: Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s. 4.

³⁸Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, s. 307-308.

doğurmayacaktır. Bu nedenle ekonomik buhranların olduğu dönemlerde bütçe denkliğinden vazgeçerek bütçenin açık vermesini normal karşılamak ve borçlanma ile açığın kapatılması yapılabilecek en iyi önleyici yöntemlerden biridir. Bu yöntem ekonomik durgunluktan kurtulabilme adına birçok ülkede uygulanmış ve olumlu sonuçlar alınmıştır. Fakat bu durum her zaman için olumlu sonuçlar doğurmamaktadır. Çünkü günümüzde yaşanan ekonomik olayları göz önüne aldığımızda bütçe açığının kriz tetikçisi olabileceği görülmektedir³⁹. Anlaşıldığı üzere, ekonomik krizler bazen bütçe açıklarına sebebiyet verebileceği gibi bazen de bütçe açıklarının var olmasından dolayı meydana gelebilmektedir.

Ülke içinde karşılaşılan doğal afetler de devletin zorunlu olarak müdahalesini gerektirmesinden dolayı bütçe açıklarına neden olabilmektedir. Şöyle ki afetten mağdur olan ve ekonomik yönden zarara uğrayanlara devletin her zaman için yardım eli uzatması gerekmektedir. Bu yardımlar adı altında mağduriyetliliğin azaltması için harcamalar yapılmaktadır. Dolayısıyla böyle olağanüstü olaylarda bütçenin açık vermesi beklenilebilir bir durum olmaktadır. Fakat dile getirildiği gibi olağanüstü bir hal olduğu için bu açıklar geçici açıklar şeklinde bir boyut kazanmaktadır⁴⁰.

Savaş dönemlerine bütçe açısından baktığımızda kuşkusuz harcamaların artışı ile bütçe açıklarının da artacağı görülmektedir. Bu harcama düzeyi üç şekilde olabilmektedir. Bunlardan birincisi, savaş uygulamalarının yarattığı maliyet, ikincisi; milli savunmayı sağlamaya yönelik çalışmaların maliyeti, üçüncüsü ise; savaş sonrası dönem ile ilgili olarak karşılanması gereken maliyetlerdir⁴¹. Barış dönemlerinde ise, oluşabilecek tehlikelere karşı hazırlıklı olmak için sürekli bir askeri harcama artışı görülmektedir. Bununla beraber ülkelerin kendi aralarındaki siyasi yaklaşımlar, ülkeler arası ilişkiler ve etkili olan sorunlar harcamaları arttırıcı etkisinden dolayı bütçe açıklarının da artışına sebebiyet verebilmektedir.

³⁹Metin Meriç, "Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi," 2003, s. 13, <http://web.deu.edu.tr/ab/MAKALE/deu%20MAK/0003.doc>, (25.03.2015).

⁴⁰Haluk Egeli, *Türkiye'de Planlı Dönemde Bütçe Açıklarının Bütçeleme Sistemleri Açısından Ekonomik Etki ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997, s. 26.

⁴¹ Akdoğan, s. 81.

1.6.4. Özel Sektör Borçlarının Devralınması

Günümüzde etkisini yitirmekle beraber, birçok Latin Amerika Ülkelerinde özel sektör borçlarının devlet tarafından karşılanmasına rastlanmıştır. Özel kesim sermayeli bankaların batması sonucunda kamunun ödemek zorunda kaldığı tutarlar da devlet borçlarının, dolayısıyla da bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır⁴². Bu durum Türkiye için göz önüne alındığında geçerliliği görülebilmektedir. Çünkü Türkiye’de 1997–2004 tarihleri arasında 21 özel banka, finansal açıdan güç durumda olmaları nedeniyle kamu tarafından Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca devralınmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, banka yapılandırma maliyetinin GSMH’ya oranının %30,5 civarı olduğu hesaplanmıştır⁴³. Türk bankacılık sistemi bu yönü ile incelendiğinde devlet bütçesine büyük bir yük olduğu söylenebilir.

1.6.5. Ekonomik Sübvansiyonlar

Sübvansiyonlar, kamu giderleri arasında sayılmaktadır. Tanımlayacak olursak, sübvansiyonlar devletin belirli kesimlere bazı özel durumlardan dolayı yaptığı mali yardımlardır. Başka deyişle, sübvansiyonlar, üretim odaklı ve üreticiyi koruma amaçlı olarak yapılan para ya da benzeri ödemelerin karşılıksız şeklidir. Bu açıdan bakıldığında sübvansiyonlar devlet açısından bir harcama iken, yararlananlar için ek bir kaynak durumundadır⁴⁴.

Gelişmekte olan ülkelerde sübvansiyon tarzı giderlerden kaynaklı bütçe açıklarına rastlamak mümkündür. Çünkü yeni gelişmekte olan sanayilere, özellikle de tamamen yeni bir teknoloji getiren ya da toplumsal hedeflere hizmet edenlerde, piyasaya ilk giriş yapan firmaların devlet tarafından sübvansiyon edilmesi gerekebilmektedir. Bu tarz sübvansiyonlara günümüzde fazlasıyla rastlanmaktadır⁴⁵.

Dünya ekonomisinde 1970’li yılların başlarında iki petrol şokunun yaşanması, 1980’lerde sanayi sektöründeki teknolojik gelişmelerin ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri hızla değiştirmesi ve iç pazarlardaki bütünleşme

⁴²Hamdi Bağcı, *Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, 1. Baskı, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu, 2001, s. 123.

⁴³Oğuz Esen, “Bankacılık Krizleri, Yeniden Yapılandırma Programları ve Türk Bankacılık Sektörü,” *Siyasal Dergisi*, S. 1, 2005, s. 4.

⁴⁴Karlık, s. 198.

⁴⁵Egeli, *Türkiye’de Planlı Dönemde Bütçe Açıklarının Bütçeleme Sistemleri Açısından Ekonomik Etki ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, s. 29.

hareketleri, ekonomilerde (özellikle sanayi sektöründe) bir yapısal uyum sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlar birçok ülkede sübvansiyonlar ile çözülmeye çalışılmıştır. Tabii uygulanan sübvansiyon yöntemi ülkenin bütçesinde ağır yükler oluşturmaya başlamıştır⁴⁶.

1.6.6. Nüfus Artışı ve Sosyal Nedenler

Nüfus artışı, kamu hizmetlerinin artışı gerektirdiği için kamu harcamalarının artışına neden olmakta ve bununla beraber bütçe açıklarının artmasına da sebebiyet verebilmektedir. Bu bakımdan ele alındığında, ortalama yaşam süresinin uzaması, eğitim standartlarının yükselmesi, sosyal devlet anlayışının uzantısı olarak devletten beklentilerin ve devletin fonksiyonlarının değişmesi önemlidir. Kamu giderlerinin artışında nüfus artışına bağlı olarak; sağlık, eğitim, konut, kimsesiz ve yaşlılara yönelik sosyal tesisler, vb. konulardaki harcamalar kamu giderlerinin büyümesinde etkili olmaktadır⁴⁷. Kamu harcamalarındaki bu artış doğru orantılı olarak bütçe açıklarında da artışa neden olmaktadır.

1.6.7. Ucuz Finansmanın Varlığı

1970'li yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerin borçlarındaki artışın ana nedenlerinden biri bu yıllarda ucuza uluslararası fon bulma imkânı olarak gösterilmektedir⁴⁸. 1970'li yıllarda genişletici maliye politikasının uygulanması ile gelişmiş ülkelerin bunalımdan kurtulması amaçlanmıştır. Hem artan petrol fiyatlarının maliyetlerinin karşılanabilmesi ve gerekli ithalatın sürdürülebilmesi, hem de bunalım koşullarının iyileştirilmesi için para arzı artırılmış, dolayısıyla faiz oranları düşürülmüştür⁴⁹. Düşürülen faiz oranları sonucunda ülkeye para aktarımı fazla olmakta ve ithalatın fazla ihracatın azalması nedeniyle cari açık büyümekte ve dolayısıyla bütçe açığı da artış sergilemektedir. Günümüzde de faiz oranlarının düşürülmesi sonucunda ülkeye para aktarımının arttığı görülmektedir.

⁴⁶ Karluk, s. 201-202.

⁴⁷ Akdoğan, s. 78-81.

⁴⁸ Bağcı, s. 122.

⁴⁹ Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, s. 315-317.

1.7. BÜTÇE AÇIKLARININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

Yukarıdaki açıklamaları da göz önünde bulundurduğumuzda bütçe açığının var olması kamu gelirlerinin, kamu giderlerini karşılamada yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Sadece bu açıklamaya baktığımızda dahi bütçe açığının olumsuz bir durum olduğu görülebilmektedir. Burada sorumluluk üstlenmiş durumda olan devlet, yapmış olduğu giderlerin karşılığında yeterli gelir elde edememekte ve bunun sonucunda meydana gelen açığın finansmanı için yeni yollar aramaktadır. Fakat hem farklı finansman tekniklerinin hem de açığın ekonomik istikrar üzerinde birtakım olumsuz etkileri oluşmaktadır.

1.7.1. Bütçe Açıklarının Enflasyona Etkisi

Bütçe açıklarının ekonomi üzerindeki etkilerinden biri hiç kuşkusuz enflasyondur. Bütçe açıklarının enflasyona ve enflasyonun da bütçe açıklarına sebebiyet verdiği ve etkileşim halinde oldukları gözlenmektedir.

Bütçe açıkları emisyon yöntemiyle de finanse edilebilir. Emisyon bir başka ifade ile parasallaşmadır. Para basımının olumsuz etkileri ise, para tabanını artırmaya sebebiyet vermesidir. Bunun sonucunda para arzında da bir artışı meydana getirilerek toplam talep tetiklenmektedir⁵⁰. Sonuç olarak oluşan bu olumsuzluk zinciri enflasyonu kaçınılmaz kılacaktır.

Bütçe açığı, diğer tüm ekonomi sorunları gerisinde bırakarak tek başına enflasyon beklentisi yaratabilmektedir. Çünkü devletin, enflasyonu meydana getiren yolları tercih ettiği düşüncesi oluşturduğundan, enflasyonist beklentilerin oluşumu her zaman için enflasyonu besleyen bir etkendir⁵¹. Kısacası bütçe açıkları enflasyona yol açabilme kapasitesindedir.

Bütçe açıklarının enflasyona etkisini özetleyecek olursak, bütçe açıkları⁵²;

➤ Emisyon yolu ile finanse edilirse enflasyona sebebiyet verir,

⁵⁰Mehmet Civan ve Mustafa Uğurlu, "Türkiye’de Kamu Finansman Dengesi, Bütçe Açıklarının Gelişimi ve Finansmanında İzlenen Yolların Etkinliği," *Gaziantep Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2003, s. 53.

⁵¹Haydar Lütfi Ejder, "Kamu Açıkları İle Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirilmesi," *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 3, 2002, s. 189.

⁵² Danişman, s. 5.

- Enflasyon beklentisi yaratır,
- Faiz oranlarına sebep olduğundan dolayı dışlama etkisi yaratır,
- Büyüme yavaşlar ve bununla beraber enflasyon artar,
- Toplam talep artar ve yine etkilenen enflasyon olur.

Enflasyonun bütçe açıklarını etkilemesi açısından baktığımızda ise iki yol karşımıza çıkmaktadır. İlki vergi gelirleri üzerinden işlemektedir. Şöyle ki vergiyi doğuran olay gelirlerinin belirlenmesi ile toplanması arasında belli bir sürenin geçmesi nedeniyle enflasyonist ortam reel vergi gelirlerini düşürür. İkincisi ise enflasyonla beraber artan faiz oranlarıdır. Enflasyondaki artışla beraber nominal faiz oranlarının da artması borç stokunda da artışa neden olmaktadır. Enflasyonun bütçe açıkları üzerinde sadece olumsuz etkileri değil olumlu etkileri de vardır. “Enflasyon vergisi” ve “senyoraj geliri” bütçe açıklarını olumlu etkilemektedir. Fakat enflasyonun bütçe açıkları üzerindeki olumsuz etkisinin daha ağır basmasından dolayı olumlu etkisi üzerinde pek durulmamaktadır. Çünkü enflasyonu yüksek seviyede seyreden ülkelerde, enflasyonla doğru orantılı bir şekilde bütçe açıklarının da yüksek olduğu gözlemlenmektedir⁵³.

1.7.2. Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesine Etkisi

Öncelikle ‘Cari İşlemler Dengesi’ nin tanımını yapacak olursak: Cari işlemler dengesi, bir ülkenin dış dünya ile yaptığı borçlu veya alacaklı işlemler içerisinde dış ticaret (mal ihracatı-ithalatı dengesi), hizmetler (hizmet alımlarından elde edilen döviz gelirleri-hizmet satımları karşılığı ödenen döviz bedelleri), net yatırım gelirleri (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve net karşılıksız transfer (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız olarak yapılan dış giderler) dengelerinin toplamından elde edilen değerdir⁵⁴. Bu değer in oluşumunda bütçe açıklarının etkisi büyük rol almaktadır. Anlaşıldığı gibi bütçe açıklarının ödemeler dengesi üzerindeki etkisi, bütçe açığının finansmanında en çok iç borçlanma yerine dış borçlanmanın tercih edilmesiyle kendisini göstermektedir. Yabancı yatırımcıların dış borçlanma sonucunda devlet tahvilinin alınabilmesi için yerli paraya ihtiyaç duyacakları aşikârdır. Bu nedenle yerli paraya olan talep artacaktır. Dolayısıyla bu durum

⁵³Abuzer Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, 4. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011, s. 126-131.

⁵⁴ Bayrak ve Esen, s. 27.

sonucunda yerli para değeri değeri ve döviz kurunda düşüş görülecektir. Bu noktada cari işlemler dengesinde bozukluk yaşanacaktır. Bunun nedeni ise döviz kurunun düşmesi sonucu ihracatın azaltılması ve ithalatın artırılmasıdır⁵⁵.

Bütçe açıkları, dış borçlanma ile de finanse edilebilir. Dış borçlanma ise Ödemeler Dengesi'nin Sermaye Hesapları ile Cari İşlemleri'nde bir yük yaratacaktır⁵⁶. Bu durum yabancı kaynaklarda sürekli artış gösteren anapara ile faiz ödemeleri nedeniyle ekonomi giderek borç batağına sürüklenebilmektedir.

Dış borçlanma ile bütçe açıklarının kapatılmaya çalışılması durumu, kısa dönemde ülkeye net sermaye girişine sebebiyet verirken, uzun dönemde ise dışarıya doğru net bir kaynak transferine yol açmaktadır⁵⁷.

1.7.3. Bütçe Açıklarının İstihdama Etkisi

Genişletici maliye politikasının uygulandığı bir ekonomide bütçe, açık vereceğinden dolayı tam istihdamın sağlanması da mümkün olmamaktadır. Bütçe açıkları, yatırımları olumsuz etkilemesi nedeniyle enflasyonist bir ortamı meydana getirmektedir. Dolayısıyla böyle bir ekonomi, eksik istihdamın yaşamasına neden olmaktadır.

Klasik iktisadi düşünceye göre mal ve faktör piyasası tam dengede olmaktadır. Eğer piyasada bir dengesizlik (eksik istihdam) varsa arz ve talep koşullarının etkisiyle piyasalar tekrar dengeye gelmektedir. Fakat bu düşüncenin 1929 ekonomik buhran ile gerçek piyasa şartlarını yansıtmadığı anlaşılmıştır. Ekonomik buhranın meydana gelmesi ile klasik iktisadi yaklaşımının öngördüğü piyasa politikaları etkisini yitirmiş ve yeni çözümlerin üretilip ekonomik krizden kurtulma çabası içinde olan Keynesyen düşünce yapısı hâkim olmuştur. Klasik iktisatçıların tam istihdam dengesinin kendiliğinden oluşur yaklaşımını Keynes, tam istihdam denge seviyesinin mümkün olmadığını ve bununla beraber ekonominin

⁵⁵Ahmet Ay, Zeynep Karaçor, Mehmet Mucuk ve Savaş Erdoğan, "Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2004, s. 76.

⁵⁶Metin Bayrak ve Ömer Esen, "Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkileri: İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi," *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, S. 82, 2010, s. 26-27.

⁵⁷Bedriye Tunçsiper ve Dilek Sürekçi, "Türkiye'de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Zaman Serisi Analizi," *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, 2011, s. 105.

eksik istihdamda da dengede olabileceğini ifade etmiştir. Keynes, ancak devlet müdahalesi sonucunda tam istihdamın dengelenebileceğinin mümkün olduğunu savunmuştur⁵⁸.

Devletin harcamaları arasında cari ve yatırım harcamalarına ayrılan pay genel toplam itibariyle önemli bir yer tutmaktadır. İşsizliğin yüksek olduğu bir ekonomide kamu kesiminin yapmış olduğu harcamalar yoluyla toplam talebi artırarak işsizliği azaltabilmektedir. Yine kamu kesimi yapmış olduğu altyapı yatırımları ile özel sektörün gelişimi için teşvik edici projeler sunarak yatırımların ve istihdamın artmasına öncülük edebilmektedir. Ancak kamu harcamaları sonucunda ortaya çıkabilecek bütçe açıklarının neden olduğu faiz oranlarındaki artış yatırımları dışlamaktadır⁵⁹.

1.7.4. Bütçe Açıklarının Ekonomik Büyüme Etkisi

Kamu harcamalarının artırılması sonucunda oluşan bir bütçe açığı ekonomiyi çok fazla sarsmamakla beraber büyüme için olumlu etkileri olabilmektedir. Eğitim, sağlık, altyapı yatırımlarında teşvik edici politikaların kamu kesimi tarafından teşvik edilmesi ve özel yatırımların katkısının artırılması için kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmesi ekonomik yönden büyümeyi de beraberinde getirmektedir. Ayrıca böyle bir ortamda işgücü ve sermayenin etkinliği de artacaktır. Bu gibi fiziki ve beşeri sermayenin artırılması, teknolojik gelişme ve kaynak kullanımında etkinliğin artırılmasına yönelik yapılan kamu harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir⁶⁰.

Ancak Barro'nun 98 ülke üzerinde yapmış olduğu inceleme sonucunda, büyüme oranı ile kamunun tüketim harcamaları arasında ters bir orantının olduğu kanısına varılmıştır. Bir başka ifadeyle, büyüme oranı ile kamunun tüketim harcamaları arasında negatif bir ilişki vardır⁶¹. Bir diğer araştırma sahibi olan Nelson ve Singh ise, 70 ülke üzerinde yapmış oldukları inceleme sonunda Barro'dan farklı

⁵⁸Willem H. Buiter, "A Guide to Public Sector Debt and Deficit," *Economie Policy*, Vol. 1, No. 1, 1985, s. 75.

⁵⁹Salih Barışık ve Ferdi Kesikoğlu, "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi [1981-2003 Var, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayırıştırması]," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 61, 2003, s. 64.

⁶⁰Barışık ve Kesikoğlu, s. 64-65.

⁶¹Robert Barro, "Economic Growth in ACross Section of Countries," *Quarterly Journal of Economics*, S. 2, 1991, s.

olarak, bütçe açıklarının ekonomik büyüme üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı eğer bir etkileşim varsa da çok küçük olduğunu belirtilmiştir. Kalkınma odaklı olan ülkelerde bunun sonuçları daha net görülmektedir⁶².

Devlet bu açıkları kapatabilmek için iç borçlanmaya başvurabilir. Bu durumda tasarrufların yatırımlarda kullanılmasındansa bütçe açıklarının kapatılmasında kullanımı söz konusu olur. Tasarrufların bütçe açıklarının finansmanında kullanılması, yatırımlar için kullanılacak olan fon miktarında daralmaya sebebiyet verir ve artan faiz oranları nedeniyle yatırımlarda azalma gözlenir⁶³. Görülüyor ki iç borçlanma, büyümeyi olumsuz etkilemekte ve bu durum daralmaya yol açabileceği anlamına gelmektedir.

Bir başka açıdan bakıldığında ise, aslında bütçe açıkları borçlanmaya sebebiyet vermektedir ve açığın olduğu dönemde etkisini pek yansıtmadığı için ekonomik büyüme olumlu etkilenmektedir. Fakat uzun vadeli bakıldığında bütçe açıkları, gelecek nesillere borç yükü bırakmaktadır ve bunun için pek olumlu karşılanacak bir durum değildir. Ayrıca gelecek nesilden vergiler yoluyla finansman edebilme çabası ise tüketim ve yatırım konusunda bir kısıtlamaya neden olacaktır. Bu durum ise ekonomik büyümenin yavaşlamasına giden yollardan biridir⁶⁴.

1.7.5. Bütçe Açıklarının Yatırımlara Etkisi

Teorik olarak bakıldığında bütçe açıklarının borçlanma ile finanse edilmesi yatırımları olumsuz etkilediği kabul edilmektedir⁶⁵. Bu durumu uzun vadede ele aldığımızda, bütçe açıklarının iç borçlanmaya sebep olması ile yatırımlar üzerinde olumsuz bir etki bıraktığı görülmektedir. Bu durumda özel kesimin reel kullanımında gerileme söz konusu olmakta ve bir dışlama etkisi oluşmaktadır. Kamu yatırımları özel kesim yatırımları karşısında büyümeye başlamaktadır⁶⁶.

⁶²Michael A. Nelson ve Ram D. Singh, "The Deficit-Growth Connection: Same Recent Evidence from Devalaping Countries," *Economic Development and Cultural Change*, S. 1, 1994, s. 185.

⁶³Murat Demir, Savaş Çevik ve M. Kemal Beşer, "Kamu Kesimi Finansman Açığının Ekonomik Etkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme," *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2005, s. 255.

⁶⁴Mehmet Adak, "Kamu Açıkları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği," *Maliye Dergisi*, S. 159, 2010, s. 234.

⁶⁵Muammer Şimşek, "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri," *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 16, 2000, s. 69.

⁶⁶Sibel Şimşek, *Bütçe Açığı ve Türkiye' de Bütçe Açığının Finansmanı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orhangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007, s. 32.

Faiz oranlarının esnek olduğu ülkelerde kamu açığıının büyüklüğüne bakılarak borçlanma yoluna gidilmektedir. Eğer kamu açığı büyük ise, iç borçlanma yöntemi ile finansmanı sağlanmaktadır. Bu durum ise, reel faiz oranları üzerinde artan oranlı bir baskıya neden olmaktadır. Öte yandan, bütçe açıklarının faiz oranlarını arttırması sonucunda ekonomik aktörler yatırım yapmaktan vazgeçebilmektedir. Yatırım yapma yerine spekülâtif kazançlar sağlama yoluna başvurmaları söz konusu olmaktadır⁶⁷.

1.7.6. Bütçe Açıklarının Tasarruflar Üzerine Etkisi

Klasik düşünceyi savunanlar, bütçe açıkları ile milli tasarruflar arasındaki ilişkiyi açıklarken, bütçe açıklarının milli tasarrufları ve yatırımları azalttığı yönünde düşünceler ileri sürmüşlerdir. Bunun yanı sıra bir dış ticaret açığıının oluşumundan da söz etmişlerdir⁶⁸. Bütçe açıklarının artışı faizleri yükselttiği için ihracat azalacak ve dış ticaret açığı büyüyecektir. İhracatın azalması ile milli gelirden de bir azalış meydana geleceğinden tasarrufa ayrılacak bir gelir kalmayacaktır.

Özel tasarruflar ve kamu tasarruflarının bütçe açıklarından etkilenme durumunu ele alan Ball ve Mankiw milli tasarruf düzeyinin etkilenmesini şu şekilde açıklamışlardır. Kamu tasarrufu ile özel tasarruf arasında ters orantı vardır. Şöyle ki, kamu tasarrufunda bir azalış olması durumunda, özel tasarrufta kamu tasarrufuna yakın bir artış olacaktır. Bir başka ifadeyle vergi oranında bir birimlik azalma olması durumunda, kamu tasarrufunda bir birimlik azalma söz konusu olacaktır. Aynı zamanda da hane halkı için vergi sonrası harcanabilir gelirden bir birimlik artış olacaktır. Hane halkı bu beklenmedik parayı dilerse harcayabilir veya bir kısmını tasarruf edebilir. Fakat arta kalan gelirin tamamını tasarrufa ayırmayıp genellikle bir kısmı harcanmaktadır. Bu durumu, hane halkının harcanabilir gelirindeki artış kadar tasarruf yapmaz şeklinde açıklanması mümkündür. Sonuç olarak bakıldığında ise kamu tasarrufu azalan özel tasarrufa göre daha fazla olmaktadır. Kısa vadeli

⁶⁷Karatay, s. 95.

⁶⁸Muammer Şimşek, “Türkiye’deki Bütçe Açıklarının Ulusal Tasarruflara Etkileri,” *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 6, 2005, s. 2.

düşünüldüğünde ise bütçe açıklarının kamu tasarrufları üzerinde yaratacağı olumsuz etki kısa dönemde özel tasarruflara göre daha fazla olmaktadır⁶⁹.

1.7.7. Bütçe Açıklarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi

Milli gelirin dağılımında devletin etkisi kamu maliyesi vasıtasıyla iki şekilde gerçekleşebilmektedir. Bunlardan ilki, devletin kamu işletmeleri aracılığıyla kullandığı üretim faktörlerinin karşılığını ödeyerek ve bu işletmelerin ürün fiyatını belirleyerek olmaktadır. İkincisi ise, devlet kamu gelir ve giderleri aracılığıyla gelir dağılımını etkileme gücüne sahip olmaktadır⁷⁰.

Bütçe açıklarının finansmanı için mevcut vergi oranlarında arttırma veya yeni vergilerin ortaya çıkarılması ile mümkün olabilmektedir. Tabii vergi yükünde bir artış söz konusu olunca, tüketicilerin harcanabilir geliri ve mal ve hizmetlere talebi azalış göstermektedir. Aynı zamanda üreticilerin maliyetleri de artış yaşanmaktadır. Böylece azalan talep ve harcanabilir gelir, öte yandan artan maliyetler üretimin düşmesine sebep olmaktadır. Kuşkusuz üretimin düşmesi, işsizlik oranında artışa neden olacak ve sonuç olarak gelir dağılımında bozucu etki kaçınılmaz olacaktır⁷¹.

Borçlanarak bütçe açıklarının finansmanının sağlanması en az vergiler kadar sonuçlar doğurmaktadır. Devletin ödemekle yükümlü olduğu faizlerin yüksek olması ekonomide olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu olumsuzlukların başında ise, borçlanmanın hedefi olan anti-enflasyonist maliye politikası ile çelişkili bir durum meydana getirmesidir. Borçlanma ile özel kesimden aktarılan likidite, faiz ödemeleri yolu ile tekrar özel kesime transfer edileceğinden faiz ödemelerinin net deflasyonist etkisi azalacaktır. Faiz ödemelerinin gelirler arasındaki farkları arttırıcı yönde değişiklik meydana getirmek gibi etkileri vardır. Bunun nedeni ise, borç senetlerini genellikle yüksek gelirliler (özellikle bankalar) tarafından talep edilmesidir. Dolayısıyla bütçe açıklarının gelir dağılımını bozucu etkisi bu noktada ortaya çıkmaktadır⁷².

⁶⁹Laurence Ball ve N. Gregory Mankiw, "What do budget deficits do?," *NBER Working Paper Series*, S. 5263, 1995, s. 2-3.

⁷⁰Karatay, s. 96.

⁷¹Sibel Şimşek, s. 36.

⁷²Şahin Akkaya ve Halil Altıntaş, "Türkiye'de bütçe açıkları ve Devlet Borçları," *İşletme ve Finans Dergisi*, S. 159, 1999, s. 34.

Sonuç itibariyle baktığımızda bütçe açıklarının finansmanı hem faizlerin hem de emisyon hacminin artması ile enflasyonun da artması söz konusu olmaktadır. Enflasyonun fiyatlar genel seviyesindeki artış tanımından yola çıkarak, bireylerin alıp sattığı mal ve hizmetlerin fiyatlarının da değişeceği söylenebilmektedir. Böyle bir sonuç bazı insanların gelirini artırırken bazılarınınkini de azaltmaktadır. Eğer insanların nominal gelirleri, artan enflasyondan çok artmışsa, ekonomiden aldıkları pay artmaktadır. Ancak insanların gelirleri, genel fiyat düzeyinde artmayıp sabit ise, harcama kalemlerini oluşturan mal ve hizmetlerin fiyatları arttığından ekonomiden aldıkları pay azalmaktadır. Bu durum özellikle sabit ücretlilerin enflasyondan zarar görmesi, reel değere sahip olanların ve artan enflasyonu ürettiği veya sattığı mala yansıtılanların enflasyondan zarar görmemesi anlamına gelmektedir. Kısacası ekonomik etkiden bireylerin farklı etkilenmeleri sonucunda gelir dağılımında da bozulmanın ortaya çıkması söz konusu olmaktadır⁷³.

1.8. DÜNYA'DA BÜTÇE AÇIKLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Dünya'ya baktığımızda 1920'li yılların sonuna kadar denk bütçeyi savunan klasik iktisadi yaklaşımın hâkim olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımın temel felsefesi “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” şeklinde idi. Fakat ekonominin sürekli kötüye gitmesiyle bu düşünce yapısı hâkimiyetliliğini kaybetmiştir. Daha sonra meydana gelen 1929 ekonomik buhran ile klasik iktisadi yaklaşımın düşünce yapısı tamamen yıkılmış ve buhrandan hemen sonra ortaya çıkan Keynesyen açık bütçe politikası ve Abba Lerner'in fonksiyonel maliye görüşü ile bütçe açıklarının ekonomide makroekonomik hedefleri gerçekleştirmek adına bir araç olarak kullanılabilmesi varsayımı savunulmuştur. Popüler hale gelen bu yaklaşım da beraberinde bütçe açıklarının olağan bir durum gibi algılanmasına yol açmıştır⁷⁴.

Birçok ülkede denk bütçeden vazgeçilmiş, bütçenin açık vermesi olağan hale gelmiştir. Bu gelişmelerin sonrasında, olağan hale gelen bütçe açıklarının finanse edilmesi esnasında uygulanacak olan yöntemlerin muhtemel etkilerinin neler olabileceği gibi tartışmalar ortaya çıkmış ve gerçekten bütçe açıklarının

⁷³ Sibel Şimşek, s. 37.

⁷⁴ Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, s. 5-6.

makroekonomik göstergeleri etkileyip etkilemediği sorusu, ampirik araştırma çalışmalarına konu olmuştur⁷⁵.

Bütçe açıkları, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunudur. 1970’li yılların ortasından itibaren gelişmiş ülkelerde bütçe açıkları giderek artmıştır. Fakat tüm ülkeleri bir tutmamak gerekir. 1990’lı yılların başında uygulamaya konulan mali ve ekonomik politikaların olumlu sonuçları sayesinde bütçe açıklarında azalmanın yaşandığı görülmektedir. Hatta bütçe fazlalıklarının meydana geldiği dahi gündeme gelmiştir. Ekonomisi giderek iyileşen ve güçleşen Japonya, İngiltere, Almanya, Avustralya, Norveç ve İsveç bu ülkelere örnek gösterilebilir. Tabii bütçe açığı sorununa daha çözüm bulamamış, hala bütçe açıklarını kapatmaya yönelik çalışmalar sürdüren gelişmiş ülkeler de mevcuttur. Bu ülkeler; başta ABD olmak üzere, Fransa İtalya, Kanada, Avusturya, Belçika, Hollanda ve İspanya gibi ülkelerdir⁷⁶.

Gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıkları gelişmiş ülkelere nazaran daha önemli, niteliği daha farklı, sonuçları çok daha ağır olarak kendini hissettirmektedir. Gelişmiş ülkeler bütçe açıklarını finanse etmede iç ve dış kaynakları daha rahat kullanıp, açıkların ekonomik ve mali dengeler üzerindeki olumsuz etkilerini kontrol edebilirken, gelişmekte olan ülkeler bu konuda pek ilerleme kaydedememekte ve pasif kalmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki bütçe açıkları sorununu inceleyen Harley H. Hinrichs araştırmasında, gelişmekte olan ülkelerdeki bütçe açığının, gelişmiş ülkelere göre daha büyük olduğunu ve bu farkın gelişme sırasında arttığını ileri sürmektedir⁷⁷. Yine bu konu hakkında araştırma yapan bir diğer araştırmacı Thomas K. Morrison’a göre ise, iktisadi gelişme düzeyi, devlet gelirlerinin artışı, devlet gelirlerinden istikrarsızlık, harcamalarda devlet denetimi, ekonomiye devlet katılım derecesi gibi yapısal faktörlerin, bazı gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıkları üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma 31 gelişmekte olan ülkenin verilerinden

⁷⁵Mehmet Çavuş, “Mali Disiplin Uygulamalarının Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkileri,” *Yaklaşım Dergisi*, S. 8, 2006, s. 389.

⁷⁶Kamil Tüğen, “Türkiye’de Bütçe Açıkları,” *Ege Genç İş Adamları Derneği – Ekonomik Raporlar*, S. 3, 1991, s. 7.

⁷⁷Nevin Özkan, *Planlı Dönemde Türkiye’de Konsolide Devlet Bütçesi Açıklarının Nedenleri (Vergi Gelirleri Açısından)*, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara 1986, s. 20.

hareketle bütçe açıklarının her ülkenin yapısal özellikleriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır (Bu ülkeler; Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Gana, Guatemala, Guyan, Honduras, Hindistan, Jamaika, Ürdün, Kore, Malawi, Malezya, Malta, Nepal, Nikaragua, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru Filipinler, Wanda, Singapur, Sri Lanka, Tayland, Uruguay ve Zambia'dır). Morrinos'a göre yapısal faktörlerden etkilenen bütçe açıkları ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarının özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir. Bazı yapısal faktörler harcama yönüyle bazıları ise gelir yönüyle ilişkili olmaktadır. Ancak harcama yönüyle ilişkili yapısal faktörler nispi olarak bazı ülkelerde bütçe dengesinin sağlanmasını daha çok zorlaştırmaktadır⁷⁸.

1.9. ÖDEMELER DENGESİ TANIMI VE CARİ İŞLEMLER HESABI

Ödemeler dengesi (bilançosu), bir ülkede yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin yabancı ülkelerle yaptıkları iktisadi işlemlerin sistematik kayıtlar olarak tutulmasıdır. Mal ve hizmetlerin yanı sıra üretim faktörlerine ilişkin işlemler de kapsam dâhilindedir. Bu nedenle ülkeler arası mal ve hizmet ticareti, ülkeler arası kısa ve uzun vadeli sermaye akımları, ülkeler arası emek piyasası hareketleri ve teknoloji transferleri ödemeler bilançosunda yer almaktadır⁷⁹. Ödemeler dengesi dört ana hesaptan oluşmaktadır. Bunlar⁸⁰:

- Cari İşlemler Hesabı,
- Sermaye Hesabı,
- Resmi Rezerv Hesabı,
- Net Hata ve Noksan Hesabı'dır.

Cari İşlemler Hesabı: Ödemeler dengesi bilançosunun en önemli ana hesaplarından olup dış ticaret (ihracat-ithalat dengesi), hizmetler (hizmet alımları-hizmet satımları), yatırım (net faktör) gelirleri (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız

⁷⁸Tüğen, "Türkiye'de Bütçe Açıkları," s. 7.

⁷⁹Karlık, s. 381.

⁸⁰Eriñç Yeldan, "Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Yapısal Nedenleri," *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S. 4, 2005, s. 48.

olarak yapılan dış giderler) dengelerinin toplamından oluşmaktadır⁸¹. Cari işlemler hesabının en önemli hesabı ise ithalat-ihracatın yer aldığı dış ticaret işlemleridir. Dış ticaret işlemlerini hizmet ticareti (uluslararası hizmetler) hesabı takip etmektedir. Hizmet ticareti ile turizm gelir ve giderleri, dış borçların faiz ödemeleri ve dışarıya verilen kredilerden elde edilen kârları içermektedir. Karşılıksız transferler ile de hükümetin sunmuş olduğu hibeler ve yurtdışındaki işçilerin döviz transferleri dikkate alınmaktadır.

Sermaye Hesabı: Cari işlemler dengesinin açık vermesi (ya da fazla vermesi) halinde, söz konusu açığın (ya da fazlalığın) nasıl kapatılabileceğini göstermektedir. Bu açığın kapatılması için yapılan uluslar arası giriş ve çıkışların kaydedildiği hesaptır. Yani bu hesaba tahvil, hisse senedi, ev, arsa gibi varlıkların alım-satım işlemleri ile banka mevduat hesapları kaydedilmektedir. Sermaye hareketleri ile cari işlemler dengesi arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Eğer bir ülkenin cari işlemler dengesi açık veriyorsa, bu açık genellikle sermaye girişleriyle kapatılır. Yabancı ülkelere kredi alınmaya çalışıldığı gibi, aynı zamanda yabancı sermaye teşvik edilir. Cari işlemler dengesi ile sermaye hesabı birlikte ekonominin genel dengesini oluşturmaktadır⁸².

Resmi Rezerv Hesabı(Finans Hesabı): Merkez Bankasının döviz piyasasına yapmış olduğu müdahalelerin sonucunda ülkenin uluslararası resmi rezervlerindeki değişmelerin gösterildiği hesaplardır. Denkleştirici işlemlerin ortaya çıkış nedeni ödemeler bilançosunun durumudur. Başka bir deyişle dış dünyadan sağlanan otonom gelirlerle otonom giderler arasında bir dengesizlik bulunması ya da kabaca bir yaklaşımla piyasa işleyişinden kaynaklanan toplam döviz arz ve talebi arasındaki dengesizliklerdir⁸³.

Net Hata ve Noksan Hesabı: Bir ülkenin dış dünya ile ekonomik ilişkilerini gösteren ödemeler dengesine ilişkin verilerin derlenmesinde ortaya çıkan hatalar ve eksikliklerin ödemeler dengesi tablosunda gösterildiği kaleme net hata ve noksan adı verilmektedir. (+/- Cari İşlemler Dengesi +/- Sermaye Hesabı +/- Finans Hesabı +/- Net Hata ve Noksan +/- Rezerv Varlıklar = 0) bu denklemde sonuç sıfırdan büyük

⁸¹Danışman, s. 10.

⁸²Yeldan, s. 48.

⁸³Danışman, s. 10-11.

olduğunda ÷lkeye kaynağı bilinmeyen bir girişin olduğu anlamı taşımaktadır ve net hata ve noksan hesabı pozitif işaretlidir. Fakat sonuç sıfırdan küçük olmuşsa, ÷lkeden kaynağı bilinmeyen bir kaynağın çıkışı olduğu söz konusu olmaktadır ve net hata ve noksan hesabı böyle bir durumda negatif işaretle olmaktadır. Net hata ve noksan hesabı, ölçüm hataları ve verilerin eksik veya fazla derlenmesinden kaynaklanmaktadır. Net hata ve noksanlığın oluşum nedenleri⁸⁴;

- Zaman uyumsuzlukları (İhraç edilmiş malın gidiş tarihiyle ihraç edilen mal karşılığında alınacak paranın gelişiminin farklı dönemlerde olması durumu olarak açıklanabilir.)
- Beyan yanlışlıkları veya hataları (Gümrük beyanlarındaki eksikler ya da yanlışlıklar olarak tanımlanabilir.)
- Kayıt dışılıklar (Gelirlerin kayda girmemesi ya da finansmanın kayıt dışı olarak gerçekleştirilmesi durumudur.)
- Anketlerdeki ölçüm hataları (Turizm gelirlerinin belirlenmesinde uygulanan anketlerin gerçeğı tam olarak yansıtmaması durumunda karşılaşılmaktadır.)

1.10. CARİ İŞLEMLER DENGESİ YAKLAŞIMLARI

Cari işlemler dengesini açıklamaya yardımcı olan çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşım türleri beş tane olup; Klasik Yaklaşım (fiyat ve döviz kuru mekanizması), Esneklikler Yaklaşımı, Massetme Yaklaşımı, Mundell-Fleming Modeli ve Parasalcı Yaklaşım olarak sıralamak mümkündür.

1.10.1. Klasik Yaklaşım

Klasikçilere göre ödemeler dengesi, fiyat ve döviz kuru mekanizmaları ile sağlanabilmektedir. Klasik denge teorisinde geçerli sayılabilecek olan para sistemi altındır. Dış dengesizliğin ise, altın ve döviz hareketlerinden kaynaklı ithal ve ihraç edilen mal ve hizmetler ile dengeye gelebileceğı savunulmuştur. Ülkede ödemeler dengesi yönünde bir açık varsa bu açığı altın ihraç ederek kapatabilmektedir. Böylece ÷lkedeki para arzının azalmasıyla fiyatlar genel seviyesinde düşüş olacaktır.

⁸⁴Mahfi Eğilmez, Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/05/net-hata-ve-noksan.html>, (15.12.2014).

Bunun sonucunda azalan para arzıyla faiz oranlarının ödünç verilebilir fon piyasasında yükselmesine sebebiyet verecektir. Faiz oranlarında görülen bu artış ile ülkeye giren altın ile döviz kuru düşecektir. Tabii artan para arzı fiyatlar genel seviyesinde yükselişe yol açacaktır. Bunun sonucunda ihracat azalacak, ithalat ise artacak ve böylece dış denge otomatik olarak sağlanmış olacaktır⁸⁵.

1.10.2. Esneklikler Yaklaşımı

Esneklik yaklaşımında dış dengenin sağlanmasının, döviz kuru kadar ithal mallarına olan ülke talebi ile ihraç mallarına yönelik dış talebin esnekliklerine bağlı olduğu savunulmuştur. Yani klasik yaklaşımın söylediğinin aksini savunarak fiyat ve döviz kuru mekanizması ödemeler dengesini otomatik olarak gerçekleştiremeyebilir. Esneklik yaklaşımı bu yönü ile döviz kurlarındaki değişikliğin bilanço dengesini sağlayabilecek ortamın oluşturulması için gerekli şartları belirtmektedir. Bu şartlar ise ilk defa Marshall ve Lerner tarafından formüle edilmiş ve Marshall-Lerner Şartı olarak anılmaktadır. İlk varsayım, ülkenin ithalat ve ihracatı başlangıçta birbirine eşit veya yakındır. İkinci varsayım ise, ithalat ve ihracat edilen malların arz esnekliği sonsuzdur. Arz esnekliği sonsuzdan küçük ise şart dış dengenin sağlanması için yeterli, fakat gerekli değildir. Bu durumda daha küçük bir talep esnekliği de yeterli olabilir. Eğer başlangıçta ihracat ithalattan büyük ise, talep esneklikleri toplamının birden büyük olmasına gerek yoktur. Ülkedeki talep esnekliğinin birden büyük olması şartıyla, döviz kurundaki bir değişiklik bilanço üzerinde olumlu bir etki yaratabilmektedir⁸⁶.

1.10.3. Massetme (Toplam Harcama) Yaklaşımı

Toplam harcama yaklaşımına göre, döviz kuru değişmelerinin ve bunun ihracat ile ithalat üzerinde oluşturduğu etkiyi fiyat ve gelir üzerinde meydana getirdiği etkiler ile beraber ele alınması gerekmektedir. Şöyle ki, kısmi esnekliklere karşı toplam esnekliklerin tercih edilmesi gerekmektedir. Sadece fiyat düzeyindeki değişmelerin ihraç ve ithal malları talebinde meydana getireceği değişmeler değil, devalüasyon ile oluşan diğer ekonomik değişmelerin ithalat ve ihracat üzerine etkisi de önemlidir. Bir başka deyişle, ülkede üretim düzeyinin artırılması veya

⁸⁵Karatay, s. 5-6.

⁸⁶Danışman, s. 13.

yurtiçindeki toplam harcamanın azaltılması, dış ticaret açığını iyileştirebilecektir. Para veya maliye politikası araçlarının kullanımı ile dış ticaret açığının iyileştirilmesi mümkün kılınmıştır. Döviz kuru politikaları ile açığın kapatılması daha uygun görülmektedir. Dolayısıyla, devalüasyon gibi harcama kaydırıcı politikaların amaçlanan etkilere sahip olabilmesi için sıkı maliye veya para politikaları gibi harcama kısıtıcı önlemlerle desteklenmesi gerekmektedir⁸⁷.

1.10.4. Mundell-Fleming Modeli

Basit Keynesyen Modelinin dışa açık hali olarak da ifade edilebilir. Mundell-Fleming Modelinin temelini oluşturan yapı, ekonomiler arası sermaye akımlarının oluşması, ülkeler arası faiz oranı farklarındandır. Bir başka ifadeyle Mundell-Fleming Modeli, ülkeler arası sermaye hareketleri ile ilgili temel politikaların anlaşılmasında kolaylık sunmaktadır. Sermaye hareketlerindeki bu kolaylıkla beraber faiz oranlarının daha yüksek olduğu ülkelere diğer ülkelerden sermaye akışı oluşmaktadır. Sermaye hareketliliği ile faizler arasındaki fark doğru orantılıdır. Şöyle ki, faizler arasındaki farkın devam etmesi sermaye hareketliliğinin de devam etmesi demektir. Merkez Bankasının para arzı veya para çekmesi sonucu sabit kur sisteminde, sermaye akışlarından kaynaklı olan döviz kurları üzerindeki baskı dengelenmektedir. Esnek kur sisteminde ise, sermaye akımları döviz kurlarının hareketliliğinin de belirleyici rol oynayacak ve bunun sonucunda dış denge ile yurtiçindeki üretimde değişimler sağlanacaktır. Meydana gelen bu değişimler faiz oranlarında tekrar bir hareketlilik yaşattırarak sermaye akımlarının da hareketlenmesini sağlayacak ve dış dengede oluşan açık veya fazlalık düzelecektir⁸⁸.

1.10.5. Parasalcı Yaklaşım

Son olarak ele aldığımız parasalcı yaklaşım teorisinde öne çıkan akımlar mal ve hizmet ile birlikte uluslararası sermaye akımlarıdır. Ödemeler dengesinde meydana gelen açık veya fazlalık, ekonomide yer alan para stokuyla açıklanmaktadır. Ekonomide arzu edilen para ile mevcut olan para stokları arasında bir fark söz konusu olunca, bu fark ödemeler bilançosuna dengesizlik olarak yansımaktadır. Bu durum Merkez Bankası ile örneklendirilebilir. Merkez Bankası,

⁸⁷ Karluk, s. 399-405.

⁸⁸ Danışman, s. 14.

piyasadaki para arzı genişlemişken iç talebi canlandırmak için piyasaya para sürerse para talebi değişmemiş olacaktır. Artan para arzı ise mal ve hizmet alımı, tahvil ve hisse senedi talebini doğuracaktır. Talebin bir kısmı yabancı mal ve hizmetler ile yabancı menkul değerlere kayacağından ülkede döviz çıkışı yaşanacaktır. Bunun sonucunda ödemeler dengesinde var olan açığın daha da büyümesiyle veya ödemeler dengesinde yeni bir açık verme durumu ile karşılaşılacaktır. Bunun tam tersi bir durum yaşandığında ise, para arzının azalmasıyla beraber menkul değer ile mal ve hizmet alımına yönelik talep azalacaktır. Tabii iç talepte de bir azalma gerçekleşecek ve dış talepte bir azalma meydana gelecektir. Bunun sonucunda ödemeler dengesinde fazlalık görülecektir. Parasalcı yaklaşıma göre ekonomide istenilen ve var olan para stoku ile aralarında bir farkın meydana gelmesi, ödemeler dengesini etkilemekte ve ödemeler dengesinde dengesizliklerin oluşmasına neden olmaktadır. Bir başka deyişle, ekonomide yer alan dengesizliklerle dış ekonomide yer alan dengesizliklerin para stoku ile ilişkisinin varlığı belirtilmektedir⁸⁹.

1.11. CARİ İŞLEM AÇIKLARININ NEDENLERİ

Cari işlem açıklarına sebep olan unsurlar yurtiçi yatırımların artması, yurtiçi tasarrufların azalması, ihracat gelirlerinin yetersizliği, ithal edilen malların talep esnekliğinin büyüklüğü, dış borç stokunun artması ve sermaye hareketleri olabilmektedir. Bazen cari işlem açıklarına bu sebeplerden biri yol açarken bazen birkaçı da yol açabilmektedir.

1.11.1. Yurtiçi Yatırımların Artması

Bir ülkenin yatırımlarını finanse edebilmesi için gerekli olan tasarrufa sahip olması gerekir. Şöyle ki, dışa açık bir ekonomide yurtiçi yatırımları finanse eden parametre kamu ve özel kesim tasarrufları toplamından oluşan toplam milli tasarruflardır. Tanımdan da anlaşıldığı gibi kamunun ve ülke içinde özel kesimin yatırımları karşılamada yeterli bir birikime sahip olmaması, ülkenin dış tasarrufa başvurmasını gerekli kılmaktadır. Ülke içerisinde gerçekleşen yatırım düzeyi, yeni doğal kaynakların bulunması, makroekonomik istikrarın sağlanması, yeni ürün geliştirme ve üretime elverişli teknolojilerin geliştirilmesi, yapısal reformlar vb.

⁸⁹Ercan Uygur, "Enflasyonun Dinamiği ve İstikrar," *İktisat İşletme Finans Dergisi*, S. 211, 2003, s. 59-62.

nedenlerle artabilmektedir. Dolayısıyla yatırımların finansmanında tasarrufların yetersiz kalması durumunda yabancı tasarruflara ihtiyaç duyulmaktadır ve bunun sonucunda cari işlemler bilançosu açık vermektedir⁹⁰.

Yurtdışından borçlanan bir ülkenin iki uyarıyı göz ardı etmemesi gerekmektedir. İlki, yurtdışından yatırım odaklı alınan borçların dış piyasalara satılabilecek türde yeni mallar üretmek üzere yapılan yeni yatırımları finanse etmek için değil de, uluslararası ticarete konu olmayan alanlara yapılması halinde ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise, hem uluslararası ticarete konu olan, hem de uluslararası ticarete konu olmayan sektör firmaları için geçerli olmaktadır. Borçlanmak, yatırımların finansmanında kullanılıyorsa ve yatırımların getirisinin en azından, borçlanılan fonların maliyetini karşılıyorsa optimal bir durum olarak karşılanabilmektedir. Bunun tersi bir durumda, borçlanarak gerçekleşen yatırımların getirisi olumlu sonuçlar doğurmaz ise firmaların bilanço hesaplarında borçlar lehine bir artış görülecektir ve sonuç olarak firmaların zararı söz konusu olmaktadır. Kuşkusuz böyle bir sonuç finansal krizleri de tetiklemektedir⁹¹.

1.11.2. Ulusal Tasarrufların Azalması

Cari işlemler dengesi dışı açık bir ekonomide, bir ülkenin yıllık toplam üretimi ile toplam harcamaları arasındaki farkı ifade etmektedir. Toplam harcamaların toplam üretimden fazla olduğu dışı açık bir ekonomide, cari işlemler hesabı açık vermektedir. Cari açık özel ve kamu kesimi açıklarının bir sonucu olmakla birlikte; temel olarak konsolide bütçe açığı tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla vergilerle ve diğer kamu gelirleriyle finanse edilemeyen bütçe açıkları genellikle dış borçlanma yoluyla finanse edilmektedir⁹².

Ulusal tasarruflardaki azalma sadece kamu tasarruflarında meydana gelen azalma olmayıp, kamu tasarrufları veya özel tasarruflardaki herhangi bir azalma sonucu oluştuğu söylenebilir. Özel tasarruflar, $S \equiv Y_D - T - C$ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yönüyle incelendiğinde kişilerin harcanabilir gelirlerindeki (Y_D) bir azalma, özel tasarrufu da beraberinde azalabildiği gibi, harcanabilir gelir

⁹⁰ Karatay, s. 18.

⁹¹ Timur, s. 7.

⁹² Sabri Azgün, "Kamu Açıkları ve Dış Açıkların Gelişimi: 1980- 2004 Analizi," *e akedemi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Dergisi*, S. 53, 2006, s. 6.

artsa dahi, kişilerin harcama portföyünü genişletmesi nedeniyle harcanabilir gelirdeki artış, tasarruflarda artış meydana getirmemektedir. Bu nedenle tüketim harcamalarında (C) bir artış meydana geliyor ise, tasarruflarda azalma görülebilir. Vergi oranlarındaki artışlarda, özel tasarrufların azalmasına sebep veren unsurlar arasında olmaktadır. Ayrıca, kamu tasarrufu ile özel tasarrufu kıyasladığımızda, özel tasarruflardaki azalmaların, kamu tasarruflarına oranla cari açığı tetikleme gücünün daha fazla olduğu tespit edilmiştir⁹³.

Kamu tasarrufları, kamunun harcanabilir gelirinden kamu tüketim harcamalarının düşürülmesi ile bulunmaktadır. Kamu harcanabilir gelir ise, vergi ve vergi dışı gelirler toplamından özel kesime ve dış âleme yapılan net cari transfer ödemelerinin çıkarılması ile elde edilmektedir⁹⁴. Bu yönü ile bakıldığında, kamunun elde ettiği gelirin en önemli kaynağı vergidir şeklinde bir açıklama yapmak mümkündür. Vergi hâsılatının azalması veya kamu harcamalarındaki artış kamu tasarruflarını azaltmaktadır. Kamu bütçe açıklarının artması ve bu durumun çözümlenmesinin zorlaşması veya harcamalarda yükselişin yaşanması ve bu harcamaların vergi hâsılatı ile karşılanamıyor olması, bütçe açıkların giderilmesini zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak dış finansmandan başka başvurulacak bir kaynak kalmayacaktır. Dolayısıyla milli tasarruf düzeyinde bir azalış olması ile beraber, harcamaların finansmanı için yabancı tasarruflara ihtiyaç duyulacak ve cari işlemler bilançosu kuşkusuz açık verecektir⁹⁵.

Bazı araştırmacılar, ulusal tasarrufların azalması ile cari açıkların ortaya çıkmasında demografik faktörlerin de önemli olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin, bir ülkede genç ve emekli nüfus oranının yüksek olması, cari açık oranının da daha fazla olması anlamını taşımaktadır. Çalışma çağındaki nüfus, vergilerin hâsılatı hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla çalışma çağındaki nüfusun azlığı, vergi hâsılatının da az olacağını işaret etmektedir. Bu durum kamu tasarruflarının azalmasına yol açmakta ve çalışma çağı dışındaki nüfus oranının artması, bu kişilere yönelik kamu harcamalarını yükselterek yine kamu tasarruflarını azaltmaktadır. Ayrıca, çalışma çağı dışındaki nüfus, toplam özel tasarruflar üzerinde de azalışa neden olmaktadır.

⁹³Jeffrey Frankel, "Could Twin Deficits Jeopardize US hegemony?," *Journal Policy Modeling*, S. 28, 2006, s. 656.

⁹⁴Zafer Yükseler, "Yatırım-Tasarruf Dengesi: Türkiye Uygulaması ve Sorunlar," 2013, s. 3.

⁹⁵Karatay, s. 19.

Dolayısıyla çalışma nüfusunun azalması, yatırımların finansmanı da zorlaşmakta ve dış finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Sonuç olarak, demografik faktörlerin etkisiyle toplam ulusal tasarruflarda azalma olduğu ve bu nedenle cari açığın ortaya çıktığı belirtilmektedir⁹⁶.

1.11.3. İhracat Gelirlerinin Azalması

İhracat, hem milli geliri arttırmakta hem de dış dengeyi sağlamaya yardımcı olmaktadır. Bu yüzden ihracatın makroekonomik açıdan etkisi çok önemlidir. İhracatın yetersiz olmasına sebep olarak; uluslararası piyasalarda rekabet edebilme gücünün yetersiz olması, ekonomi de yaşanan yapısal problemler, döviz kurlarının yüksek olması ve yerli mala karşı talebin yetersiz olması gibi faktörler sayılabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu tür problemler daha fazla hissedilmektedir⁹⁷.

İhracat ile ülkeye döviz kazandırılmaktadır. Bu nedenle ihracat, döviz kazandıran kaynakların başında gelen bir işlem türüdür. Dış borç ödemelerinin döviz cinsinden yapılması ihracatın önemliliğini bir kat daha arttırmaktadır. Ayrıca Türkiye açısından baktığımızda, dış borç stokumuzun yüksek oranlarda olması, ihracata ne kadar çok ihtiyacımız olduğunun göstergesidir. Tabi ihracatın yetersizliği durumunda cari açıklarında artışı söz konusu olmaktadır. Başka bir ifadeyle yetersiz kalan ihracat, dövizin de yetersiz olmasına sebep vermekte ve dış borçların ödenmesinde güçlüklerin yaşanmasına neden olmaktadır⁹⁸.

1.11.4. Dış Borç Stokundaki Artış

Dış borçlanma, ülkenin ihtiyaç duyduğu finansmanı ülke içindeki kaynaklar ile karşılayamamasıdır. Ülke finansmanının giderleri karşılamada yetersiz kalması durumunda dış borçlanma devreye girmektedir. Dış borçlanma ile yurtiçine sermaye transferi gerçekleşmekte ve ödemeler bilançosunun denkleştirilmesine katkı sağlanmaktadır. Ancak, bu borcun geri ödenmesinde sadece anapara değil faizi ile beraber ödenmesi yurtdışına kaynak transferi gerçekleştirmektedir. Borçlanma ile

⁹⁶Tryggvi Thor Herbertsson ve Gylfi Zoega, "Trade Surpluses And Life-Cycle Saving Behaviour," *Economics Letters*, S. 65, 1999, s. 228.

⁹⁷Ünsal, s. 39.

⁹⁸İlhami Söyler, "Türkiye'nin Dış Borçlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi (Rasyo Analizleri)," *Maliye Dergisi*, S. 137, 2001, s. 20.

düzeltilen ödemeler bilançosu dengesi, borçların tekrar geri ödenmesi aşamasında tekrar bozulmaktadır. Dolayısıyla dış borçlanmanın, ödemeler bilançosu üzerindeki net etkisi, alınan borcun sağladığı katma değer ile alınan borcun anapara ve faiz ödemeleri neticesindeki maliyetin farkına bağlanmaktadır. Yaratılan katma değer, anapara ve faiz ödemeleri sonucu ortaya çıkan maliyetten büyük ise borçlanmanın ödemeler bilançosu üzerindeki etkisinin iyileştirici olduğu belirtilmektedir⁹⁹.

Kısa vadeli borçların ülke ekonomisini göstermedeki etkisi çok fazladır. Şöyle ki, bir ülke ekonomisi için dış borcun (özellikle de kısa vadeli borcun) milli gelire oranı o ülkeye borç veren uluslararası finans kesimlerince dikkatle takip edilmektedir. Hem dış borcun yüksek olması hem de kısa vadeli borçların yüksek olması, ülkenin uluslararası piyasalardan borçlanırken ödemek zorunda kalacağı risk primini de artırmaktadır. Diğer bir ifade ile yabancı yatırımcıların yeni borç verirken o ülkeden daha yüksek faiz oranı talep etmelerine neden olmaktadır¹⁰⁰. Borçların vadesinin kısa olması ve borçlanmanın maliyeti olan faiz oranlarının yüksek olması cari açıkları ortaya çıkarmaktadır.

1.11.5. Sermaye Hareketleri

Sermaye hareketleri, ödemeler bilançosunun bir hesap kalemi olmakta ve ödemeler bilançosunu doğrudan etkilemektedir. Sermayenin ülkeye girişi ödemeler bilançosunda kapatıcı bir etkiye sahipken, ülke dışına çıkması durumunda ise ödemeler bilançosunda açığa neden olmaktadır¹⁰¹. Sermaye hareketleri; doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile banka kredileri ve tahvil ve bono gibi menkul kıymetlerin satışı yoluyla gerçekleşmektedir. Bu ikinci tür sermaye hareketleri, dolaylı yabancı sermaye hareketleridir¹⁰².

Ekonomi dâhilinde ele alındığında yabancı sermayeyi şekillendiren temel faktörler risk ve getiridir. Ülkenin makroekonomik göstergelerinin istikrarsız olması, başka ülkelerle kıyaslandığında sermaye getirisinin diğer ülkelere oranla daha düşük olması, verginin düzenli bir sisteme oturtulamaması ve yatırımları teşvik edici

⁹⁹Ünsal, s. 41.

¹⁰⁰Serdar Erkiş, *Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Uzmanlık Tezi, Ankara, 2006, s. 9.

¹⁰¹Ünsal, s. 42.

¹⁰²Karatay, s. 22.

programların yetersiz olması gibi unsurlar sermaye hareketlerinin ÷lkeye akışını caydırıcı etki yaratmaktadır. Dolayısıyla bu şartların daha iyi olduğu ÷lkelere sermaye akışı olmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, riskin artışı ve getirinin düşüşü ödemeler bilançosunda açıklar meydana gelmektedir¹⁰³.

÷lkeye akan sermaye hareketlerinin kısa vadeli yabancı sermaye şeklinde olması, cari açıkların ortaya çıkmasına sebep olan etkenlerden biridir. Oysa kısa vadeli yabancı kaynak yerine, doğrudan sermaye kaynağı olarak ÷lke ekonomisine akış olması cari açıkların ortaya çıkmasına neden olmayacaktır. Ayrıca kısa vadeli sermaye hareketleri ile döviz bolluğu meydana gelmektedir. Bu nedenle dış borç stokunda artış yaşanmakta ve sonuç olarak cari açıklar kronikleşmektedir¹⁰⁴. İlk etapta dövizin bol olması, cari açığı kapatmada etkili olmaktadır. Ancak meydana gelen bu borç yükünün, borçlanmanın maliyeti olan faiz yükü ile birleşmesi durumu artan döviz arzının cari açığı kapatması yönündeki etkisi kaybolmaktadır. Eğer sermaye hareketlerinin uzun vadede cari açık üzerindeki etkisinin olumlu sonuçlar doğurması isteniyorsa, kısa vadeli yabancı sermayesinden sıyrılıp, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artışına yönelik gelişmelerin sağlanması gerekmektedir¹⁰⁵.

1.11.6. İthal Edilen Mallara Olan Talebin Büyüklüğü

İthalatın artışı ile beraber ihracatta da artış gerçekleşmiyor ise sorun yaşanmaktadır. Cari açığın oluşumu, ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesi sonucunda gerçekleşmektedir. İthalin artış nedeni olarak; ithalata dayalı büyüme programları, ara-malı ve sermaye malları konusunda dışa bağımlılığın artırılması ve yerli malların reel değerinin yüksek olması örnek olarak verilebilir. Ayrıca ithalata dayalı ekonomik reformlar, yerli malların yabancılarla rekabet edememesi gibi sebepleri de ortaya çıkarmaktadır¹⁰⁶.

Gelişmekte olan ÷lkelerde daha çok yaşanan bu durum, üretim aşamasında sermaye ve ara-malı üretiminde yetersiz olunması sebebiyle bu malların ithal edilerek elde ediliyor olması ithalatı üretimin ve adeta ihracatın bir fonksiyonu haline

¹⁰³Ünsal, s. 42.

¹⁰⁴Yeldan, s. 51.

¹⁰⁵Karatay, s. 22.

¹⁰⁶Karatay, s. 20-21.

getirmektedir. Dolayısıyla ithalat oranının artması, cari açığı tetikleyen en temel sebeptir¹⁰⁷.

1.12. CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

Makro ekonomik hesaplar, ekonominin performansının değerlendirilmesine imkân tanıyan ve bu hesaplar aracılığıyla belirlenen ilişkileri kullanarak ileriye yönelik tahmin ve planlamaya yardımcı olan bütüncül bir sistemdir. Ödemeler dengesi de makro ekonomik hesaplar kapsamındadır. Makro ekonomik hesaplar, ekonomide çok sayıda kişi ve kuruluş arasında geçen değişimleri sistemli ve ekonomik analize imkân verecek şekilde sunmayı amaçlamaktadır. Ülkedeki ekonomik faaliyetlerin genel düzeyini göstermesi bakımından, Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla bu hesap sisteminde en çok kullanılan değişkendir. GSYİH hesaplaması üretim, harcama ve gelir yöntemlerinin kullanılması ile elde edilmektedir¹⁰⁸.

Cari işlemler hesabının açık veya fazla vermesi, istihdam ve milli gelir gibi makro değişkenleri etkilemekte, ülke ekonomisinin dışa bağımlı olup olmadığını göstermektedir¹⁰⁹. Aynı zamanda cari açık yaklaşan krizin sinyallerini de vermekte ve eğer cari açık/GSYİH oranı % 4'ü buluyorsa kriz etkilerinin hissedilebilir bir seviyede olduğu algılanmaktadır¹¹⁰. Bir ülkede cari açık çıkıyorsa ve bu açık büyük ölçüde portföy yatırımlarıyla finanse ediliyorsa, yatırımlar hızla geri çekilebilir ve faiz oranı ne kadar yükseltilirse yükseltilsin sermayenin geri kaçıışı ve devalüasyon önlenemeyebilir¹¹¹. Devalüasyonun açığı giderebilmesi için ise; ulusal ekonominin döviz gelirlerini, döviz giderlerine veya harcamalarına eşitlemesi gerekmektedir¹¹².

1.12.1. Cari Açığın Milli Gelir Üzerindeki Etkileri

Cari açıkların milli gelir üzerindeki etkisini harcama, gelir ve yatırım-tasarruf dengesi açısından üç alt başlıkta ele alacağız.

¹⁰⁷Ünsal, s. 41.

¹⁰⁸Zafer Yükseler, *Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi*, Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s. 3.

¹⁰⁹Gülden Ülgen, *İktisat Bilimine Giriş*, 2. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s. 313.

¹¹⁰Recep Tari ve Funda Sera Kumcu, "Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi)," *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 9, 2005, s. 158.

¹¹¹Ercan Enç, "Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz," *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2001, s. 32.

¹¹²Tari ve Kumcu, s. 158.

1.12.1.1. Gelir Açısından Etkileri

Mal ve hizmet ihracat ve ithalatı, dış âlem faktör gelirleri ve karşılıksız resmi ve özel transferlerin varlığı, GSYİH, GSMH ve Harcanabilir Milli Gelir hesaplarını etkilemektedir. GSYİH milliyet farkı gözetmeksizin ülkede yerleşik üretim birimleri tarafından üretilen nihai mal ve hizmetleri dikkate almaktadır. Buna karşın GSMH ise, milliyet esasını dikkate alarak, milli üretim faktörlerinin yurtdışında elde ettikleri gelirleri ve yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeleri de kapsamaktadır. Cari açık ile gelir ilişkisini aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz¹¹³:

$$Y = Yd + NFI$$

$$Y = GSMH$$

$$Yd = GSYİH$$

$$NFI = \text{Net Dış Âlem Faktör Geliri}$$

Milli gelir hesaplarında, ödemeler dengesinde yer alan aşağıdaki kalemler net dış âlem faktör gelirlerini oluşturmaktadır.

- İşçi Gelirleri (+)
- Faiz Gelirleri (+)
- Girişimci Hizmet Gelirleri (+)
- Faiz Ödemeleri (-)
- Kâr Transferleri (-)

Girişimci hizmet gelirleri, faiz gelirleri ve işçi gelirleri GSMH değişkeni üzerinde artırıcı bir etki oluştururken, kâr transferleri ve faiz ödemeleri GSMH değişkeni üzerinde azaltıcı bir etki meydana getirmektedir. Bu azaltıcı etkinin nedeni ise, faiz ödemeleri ve kâr transferlerinin yurtdışına yapılan faktör ödemeler olmasıdır.

¹¹³Yükseler, "Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi," s. 3.

Cari transfer niteliğinde olan ve ödemeler dengesinin tanımlamasında direk yer verilmeyen diğer özel ve resmi karşılıksız transferler de harcanabilir Milli Gelir hesabında dikkate alınması gerekmektedir. Milli Gelir veya Safi Milli Hâsıla, GSMH'dan amortismanların düşülmesi ile elde edilmektedir. Harcanabilir Milli Gelire ulaşmak için, Milli Gelire yurtdışından elde edilen karşılıksız cari transferlerin ilave edilmesi ve yurtdışına transfer edilen karşılıksız cari transferlerin düşülmesi gerekmektedir. Bu ilişkiyi de aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz¹¹⁴:

$$Y_{ni} = Y - d$$

$$Y_{sdi} = Y_{ni} + NKCT$$

$$Y_{ni} = \text{Milli Gelir}$$

$$d = \text{Amortismanlar}$$

$$Y_{sdi} = \text{Harcanabilir Milli Gelir}$$

$$NKCT = \text{Net Karşılıksız Cari Transfer Gelirleri}$$

Yukarıdaki eşitsizliklerde de belirtildiği gibi, gelirler dikkate alındığında milli gelir üzerinde cari açıklar ya da bir başka ifadeyle belirtilirse ödemeler bilançosu dengesi etkili olmaktadır. Bunun nedeni ise GSMH hesabında ve harcanabilir milli gelir hesabında ödemeler bilançosu kalemlerinin değerleri doğrudan kullanılmaktadır.

Karşılıksız transferlerin cari veya sermaye transferi ayrımı tasarrufların doğru hesaplanması açısından önem taşımaktadır. Cari ve sermaye transferi ayrımı konusunda belirsizlik olmasına karşın, genelde özel karşılıksız transferlerin cari, resmi karşılıksız transferlerin ise sermaye transferi olduğu varsayılmaktadır¹¹⁵.

Cari açıkların gayri safi milli hâsıla üzerinde bir etkisi var mıdır sorusuna evet diye cevaplamak mümkündür. Çünkü devlet cari işlem açıklarının finansmanı için borçlanmaya başvurabilir. Bu borçlanma yöntemi hem yurt içi hem de yurt dışı

¹¹⁴Yükseler, "Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi," s. 4.

¹¹⁵Emek Aslı Sezer, *Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve Etkileri (1995-2005)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 61.

piyasalardan borçlanma şeklinde olabilmektedir. Cari açıkların kapatılması için devletin dış piyasalardan almış olduğu borç, milli geliri arttırmaktadır. Ancak artan dış borcun anapara ve faiz ödemeleri milli gelir de azalmaya neden olmaktadır.

1.12.1.2. Harcamalar Açısından Etkileri

Dışa kapalı bir ekonomide GSMH ile GSYİH birbirine eşit olmaktadır. Toplanan gelirler yatırım ve tüketim harcamaları için kullanılmaktadır. Dışa açık bir ekonomide ise, GSYİH ile GSMH arasında net dış âlem faktör gelirleri nedeniyle fark oluşmaktadır. Böyle bir ekonomide üretilen malların bir kısmı ihraç edilirken, yurtiçi harcamaların bir bölümü de ithal mallara yapılmaktadır. Mal ve hizmet ihracatı; yabancıların yurtiçi üretimden aldıkları bölüm için yaptıkları harcamayı gösterdiğinden milli gelire pozitif bir etki sağlamaktadır. Buna karşın mal ve hizmet ithalatı; kısmen ara malı olarak yurtiçinde üretilen mal ve hizmetlerin içinde yer aldığı için kısmen de nihai mal olarak kullanıldığı için çift saymayı önlemek amacıyla milli gelirden negatif bir kalem olarak yer almaktadır¹¹⁶.

1.12.1.3. Yatırım-Tasarruf Dengesi Açısından Etkileri

Ekonomide, gelirin tüketilmeyen bölümü tasarruf olarak isimlendirilmektedir. Bu tasarruflar yatırımların finansmanında kullanılmaktadır. Dışa kapalı bir ekonomide, özel ve kamu kesimi tasarruflarından oluşan yurtiçi tasarruflar kamu ve özel kesim yatırımları toplamına eşit olmaktadır. Dışa açık bir ekonomide ise, dış âlemlerle ilişkiler nedeniyle, yatırımlarla yurtiçi tasarruflar arasındaki eşitlik ortadan kalkmaktadır¹¹⁷. Cari işlemler dengesinin açık veya fazla vermesine bağlı olarak yatırımlar yurtiçi tasarrufların üzerinde veya altında olabilmektedir. Cari işlemler dengesi, karşılıksız sermaye transferlerinin olmaması durumunda dış tasarruflara eşit olmaktadır. Cari işlemler dengesinin açık vermesi ekonominin gelirinden fazla harcama yapmasına sebep olmaktadır. Bu durumda bu cari işlemler açığı sermaye hesabından ya da rezervlerden karşılamaktadır. Aksi halde yani ekonominin gelirinden daha az harcama yapması durumunda ise cari işlemler dengesi fazla

¹¹⁶Yükseler, "Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi," s. 4-5.

¹¹⁷Leyla Yaşar, *Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Etkileri: 1980-2011 Dönemi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2013, s. 48.

vermekte ve bu fazlalık sermaye ihracına veya rezerv artışına sebep olmaktadır¹¹⁸. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere cari işlemler hesabı ile makroekonomik büyüklükler arasında önemli bir ilişki mevcuttur. Daha öncede bahsettiğimiz gibi cari işlemler kalemlerinin milli gelir hesaplamalarında kullanılması sebebiyle de cari işlemler açıklarının milli gelir üzerinde önemli bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

1.12.2. Cari Açığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri

GSYİH'nın reel olarak bir önceki yıla göre artış göstermesi durumu ekonomik büyüme olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik büyüme kavramı her ne kadar gelişme ve kalkınma kavramları ile karıştırılsa da bu üç kavramın özellikleri farklıdır. Ekonomik büyümenin ölçülmesinde birkaç değişik yöntemle kullanılabilir. Bu yöntemler; kişi başına düşen ürün miktarında görülen artışlar, GSMH'da görülen artışlar ve toplam sanayi ürününde meydana gelen artışlar şeklinde sınıflandırılabilir. Bu yöntemlerden hangisinin daha doğru sonucu verdiği ise büyüme rakamının kullanılış amacına göre değişmektedir¹¹⁹.

Cari işlemler ile büyüme arasındaki ilişkinin varlığı/yokluğu, varsa yönü ve boyutu konusunda literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan araştırmaların bazılarındaki görüşe göre ekonomideki gerçekleşen büyüme oranıyla birlikte üretim maliyetleri düşmekte, maliyetlerin azalmasıyla birlikte de ihracat artarak cari işlemler dengesi üzerinde olumlu etki meydana getirmektedir¹²⁰. Bir ekonomide gerçekleşen büyümenin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisinin ölçülmesinde ülkenin gelir artışının ne kadarını tasarruf ettiği ve ne kadarını harcadığına bağlanmaktadır. Büyüme sonucunda gelirden bir artış olduğu için elde edilen gelirden artış gösteren bir kısım tasarruf edilir, bir kısım ise harcanır; eğer harcanan kısım tasarruf edilen kısımdan fazla ise, o zaman cari işlemler dengesi bozulmaktadır¹²¹.

Cari işlemler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenirken, özellikle gelişmekte olan ülkeler için dikkate alınması gereken bir durum vardır. Bu durum,

¹¹⁸Yükseler, "Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi," s. 5-6.

¹¹⁹Semra Yaşar, s. 69-70.

¹²⁰Mustafa Özer, Levent Erdoğan, "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi," *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, S. 60-61, 2006, s. 94-96.

¹²¹Joseph Gruber, Steven Kamin, "Explaining the Global Pattern of Current Imbalances," *Journal of International Money and Finance*, S. 26, 2007, s. 505.

ihracat ve ithalât ilişkisidir. İhracat, arz yanlı etki olarak nitelendirilen şekilde, ihracat malının üretiminde hammadde, yarı mamul ya da sermaye malı olarak kullanılmak suretiyle ithalata bağımlı bulunurken, ithalât da talep yanlı etkiyle ihracata bağımlı bulunmaktadır¹²². İhracat ile İthalat arasında bulunan bu karşılıklı etki sebebiyle, özellikle gelişme sürecinin ortalarında bulunan ekonomilerde, gerek iç pazara yönelik gerekse de ihracata yönelik yapılan üretim, ithalata oldukça bağımlı olmakta ve bundan dolayı üretim artışıyla gelen bir büyüme, ister istemez ithalatı da artırarak cari işlemler dengesinin yönünün bozulmasına neden olmaktadır¹²³.

1.12.3. Cari Açığın Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri

Dış ticaret kavramı, ülkede üretilen mal ve hizmetler ile sermayenin dış piyasalara aktarılmasıdır. İthalat ve ihracat dış ticaretin iki temel unsurudur. İhracat, ülke içinde üretilenlerin dış piyasaya satılması anlamına gelmektedir. İthalat ise, yurt dışından ticari yolla elde ettiğimiz bütün edinimleri kapsamaktadır.

Cari işlemler hesapları içinde dış ticaret dengesinin önemi çok büyüktür. Bu durumdan olsa gerek dış ticaret dengesi, cari işlemler dengesi sonucunda açık veya fazlanın olmasında belirleyici rol oynamaktadır. Bilhassa gelişmekte olan ülkeler de ithalatın ihracat üzerinde çok etkili olduğu bir başka ifadeyle ithalatın sermaye malı veya ara-mal olarak şekillenmesi cari işlemler (dış ticaret) dengesi aleyhinde gerçekleşen bir durumdur. Bunun nedeni ise, sanayi üretimi ile ithalat arasında, kapasitenin kullanılan oranlar arasında bir başka ifadeyle ihracat arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Ülke içinde reel faizlerin yüksek olması ve bununla beraber ülke içine sıcak paranın akmasındaki etken dış ticaretteki dengesizliklerdir. Döviz bolluğuna neden olan sıcak para akışı aynı zamanda yerli paranın da değerlenmesine yol açmaktadır. Yerli paradaki aşırı değerlenme, ithalatın artmasına ve ihracatın azalmasına sebebiyet vermektedir. Bunun aksine sıcak paranın ülkeden çıkması, yerli paranın değer kaybetmesine, döviz değerlenmesinin yaşanması anlamına

¹²²Ignacio Mauleon ve Raul Sanchez Larrion, "Growth and Current Account: Malaysia and Singapore," *International Advances in Economic Research*, S. 2, 2003, s. 142.

¹²³Ahmet Coşkun, *Cari İşlemler Dengesinin Sürdürülebilirliği: 2001 Sonrası Türkiye Uygulaması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 22.

gelmektedir. Ülkenin yerli parasında görülen değer kaybetme durumu, ithalat oranında düşüşe, ihracat oranında ise yükselişe yol açacağı bilinmektedir¹²⁴.

1.13. DÜNYA'DA CARI İŞLEMLER AÇIĞININ ORTAYA ÇIKIŞI

Dünya ekonomisine baktığımızda her on yılda bir farklı bir karakteristiğinin olduğu görülmektedir. 1950 ve 60'lı yıllar da dünya ekonomisinde hızlı büyüme yaşarken, 1970'li yıllara gelindiğinde petrol şoku damgasını vurmuştur. 1980'li yıllar hızlı liberalleşme ve büyük umutların yılları olarak nitelendirilirken, 90'lı yıllar ise hiç kuşkusuz kriz yılları olmuştur¹²⁵.

1970'ler de baş gösteren iki enerji krizi ve yine bu dönemde Bretton Woods Sistemi'nin çöküşü dünya ekonomisinde derin yaralar bırakmış ve ekonomiyi yeni çözüm arayışına yönlendirmiştir. 1980'lere kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ithal ikameci politikaları yaşanan krizlerle ve ülkelerin artan dış borç yüküyle ilerlemesi ekonomiye farklı bir yol açılmış ve yeni bir dış ticaret anlayışına, ihracata yönelik dış ticaret politikalarına yönelme artmıştır. Bu yeni politika anlayışı beraberinde dünya ekonomilerinin aralarındaki sınırın kalkmaya başlamasını sağlayarak dünya ekonomisinin küreselleşmesine yol açmıştır¹²⁶.

1990'lı yıllarla beraber uluslararası piyasalarda küreselleşme hareketleri meydana gelmiştir. Bu hareket ile beraber gelişmekte olan ülkeler finansal piyasalarını serbestleştirmek suretiyle uluslararası piyasalarla bütünleşme çabalarına girmişlerdir. Böylece, uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontroller kaldırılmış ve yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına kolaylıkla girip çıkabilmesine olanak sağlanmıştır. Bu durumda ise sermaye hareketleri cari işlemler hesabının açık veya fazla vermesinden bağımsız olarak gerçekleşebilmektedir. Sermaye hareketliliğine kısıtlayıcı tedbirlerin olduğu dönemde, nedenselliğin yönünün cari işlemler hesabından sermaye hesabına doğru olması beklenebilir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin ardından ise

¹²⁴Sema Yaşar, s. 70-71.

¹²⁵Fatih Yücel ve Rüstem Yanar, "Türkiye'de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir Mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış," *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 2005, s. 484.

¹²⁶Emrah Doğan, *Türkiye'de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2014, s. 38.

nedenselliğin yönü ülkelerin gelişmişliğine ve uygulanan politikalara göre değişkenlik gösterebilmektedir. 1990'lı yıllarda yükselen ekonomilerde gerçekleşen krizler, serbest sermaye hareketlerinin cari işlemler açığını tetiklediği yönündeki değerlendirmeleri destekler nitelikte olmuştur. Bu durumda sermaye hareketleri serbestken yüksek kâr arayan yabancı yatırımcılar, fonları gelişmekte olan ülkelere rahatlıkla ve hızlılıkla yönlendirebilmektedir¹²⁷. Bu durum ise gelişmekte olan ülkelerde finansal krizlere yol açmıştır.

1990'lı yıllarda yaşanan finansal krizler, ekonomileri olumsuz etkilemeye devam etmiştir. Fakat 1998 yılında cari işlemler dengesinde yeni bir dönüşüm başlamıştır. Bu dönüşümde gelişmekte olan ülkeler önceden grup olarak cari işlem açığı verirken, 1998 sonrasında cari işlem fazlası vermeye başlamışlardır. Diğer taraftan gelişmiş ülkeler ise grup olarak 1990'ların sonlarında cari işlem fazlası verirken cari işlem açığı vermeye başlamışlardır¹²⁸.

1980 sonrası serbest ekonomiye geçiş ile ülke ekonomilerinde ve cari işlemler dengesinde görülen dönüşüm 1997-1998 Doğu Asya krizine kadar olan süreçte Japonya, Almanya ve OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkelerinin dış fazlalarıyla kısmen de olsa telafi edilebilmişse de, 1997-1998 Asya kriziyle birlikte uluslararası gerilim artmaya başlamıştır. Doğu Asya Krizi sonrasında ABD ekonomisinde aşırı düzeylerde artan tüketim ve her geçen gün eriyen tasarrufların etkisiyle, cari açık giderek artış eğilimi göstermiştir. Bu açıklar ise cari fazla veren Çin, Japonya, Güney Kore gibi Asya ülkeleri ile OPEC ülkelerinin tasarruflarıyla finanse edilmiştir. ABD, cari işlem açıklarının finansmanını FED'in izlediği gevşek para politikası ve doların değer kaybetmesini önleyici müdahalelerle mümkün kılmış ve bu şekilde Amerikan finansal varlıklarının artış göstermesiyle ülke içine sürekli bir sermaye akışı sağlayarak cari açık finanse edilmiştir¹²⁹.

ABD ekonomisinde cari işlemler açığı sürekli olarak artış gösterirken, Euro bölgesindeki Almanya, Hollanda Belçika ile Japonya gibi gelişmiş ülkelerde ise cari

¹²⁷Lütfi Erden ve Oktay Çağatay, "Türkiye'de Cari İşlemler ve Sermaye Hesapları Arasındaki İlişki," *Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2011, s. 50.

¹²⁸Mehmet Cural, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari İşlemler Dengesinin 1980 Sonrası Dönemde Gelişimi ve Finansmanı," *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2010, s. 176.

¹²⁹Doğan, s. 40.

işlemler fazlaları artmaya devam etmiştir. Cari işlemler dengesi fazla veren diğer ülkeler ise petrol ve doğalgaz ihraç eden Rusya, Ortadoğu ülkeleri, Çin, Hong Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayvan gibi Asya ülkeleri olmuştur¹³⁰.

¹³⁰İsmail Aydoğuş, “Küresel Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2006, s. 30. 19-52.

II. BÖLÜM

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ VE İKİZ AÇIKLARIN OLUŞUM ŞEKLİ

2.1. İKİZ AÇIKLARIN TANIMI

İkiz açıklar hipotezi, bir ekonomide, bütçe açığı ile cari işlemler açığının birbirini etkileyecek şekilde beraber hareket ettiklerini ileri süren hipotezdir¹³¹. Bu yöntem ilk olarak 1980’li yılların başlarında ABD ekonomisinde gözlenmiştir. “Reagan’ın Mali Denemesi” incelemesi ile ikiz açıklar kavramı gündeme gelmiştir. Anlaşıldığı gibi bu hipotez türü ABD ekonomisinde incelemeye alınmış ve uzun bir süre de sadece ABD ekonomisinin araştırma konusu olarak kalmıştır. Fakat Avrupa ülkelerinin de cari açık ve bütçe açıklarında ciddi sorunlar yaşamaya başlaması, ikiz açık hipotezini incelemeye başlamalarına neden olmuştur. Sadece Avrupa ülkeleri değil gelişmekte olan birçok ülke de ikiz açığın etkilerini yaşamıştır¹³².

Bütçe açıkları ile cari açıkların ekonomik denge üzerinde etkileri vardır. Dolayısıyla ikiz açıklar hipotezi şeklinde ifade edilen bütçe açıklarının ve cari açıklarının ekonominin iç ve dış dengesini etkilediği bir gerçektir. Bu nedenle ikiz açıklar hipotezi ile etkileşiminin aynı zamanda yönü de incelenmektedir. Diğer bir ifadeyle, cari açık ve bütçe açıklarının bir etkileşim içinde olduğunu, aralarında bir ilişkinin var olduğunu ileri süren olguya ikiz açıklar hipotezi adı verilmektedir. İkiz açık hipotezi ile bütçe açıkları ve cari açık arasındaki nedensellik ilişkisinin olup-olmadığı, eğer varsa bu etkileşimin nedensellik yönünün araştırılması büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla dışa açık ekonomilerin incelenmesinde cari açık ile bütçe açıkları arasındaki ilişkinin olumlu yönde ilerlemesi ikiz açıklar hipotezinin varlığını kanıtlamaktadır¹³³.

¹³¹Elif Akbostancı ve Gül İpek Tunç, “Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model Of Trade Balance,” *ERC Working Papers in Economics*, S. 01/06, 2002, s. 4.

¹³²Danışman, s. 18.

¹³³Theodore Papadogonas ve Yannis Stournaras, “Twin Deficit and Financial İntegration in EU Member-States,” *Journal of Policy Modelling*, S. 28, 2006, s. 595.

Hem bütçe açıklarının hem de cari açıkların giderilmesi için, tek yönlü olarak uygulanacak olan para politikası veya maliye politikasının olumlu sonuçlar doğuracağı pek söylenememektedir. Bir başka deyişle, para politikası ile maliye politikasının beraber uygulamaya alınması bütçe açıkları ile cari açıkların giderilmesinde pozitif yönlü bir etki bırakabilmektedir. Her iki açığa neden olan ve makroekonomik etkilerden sayılan döviz kurlarının yüksekliği, yüksek orandaki borçlanma, enflasyon, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik vs gibi ekonomik sorunların çözülmesi ancak ekonomi politikalarının optimal kullanılması ile mümkün olabilmektedir. Bunun sonucunda da doğal olarak bütçe açıklarında ve cari açıklarda düşüş sağlanabilmektedir¹³⁴.

Bütçe, hazırlanırken esasında denk bir gelir ve gider tahmini ile oluşturulmaktadır. Dolayısıyla gelecek bir dönemi kapsayacak olan gelir ve gider tahminlerinin gerçekleştirilmesi için bütçe ile gelirlerin toplanmasına, giderlerin gerçekleştirilmesine izin verilmektedir¹³⁵. Bu ilke klasik iktisatçılar ve maliyeciler tarafından 1929'daki ekonomik buhrana kadar benimsendi denilebilir. Çünkü denk bütçe anlayışı ile hareket eden birçok ülke ekonomisinde, telafi edilemeyecek derecede krizler ortaya çıkmış ve 1929 ekonomik buhranı ile tüm dünya bu anlayışın meydana getirdiği olumsuzluklardan etkilenmiştir. Fakat bu tarihten sonra müdahaleci devlet anlayışı diye anılan yeni bir ekonomik yaklaşım benimsenmiş ve bu yeni ekonomik yaklaşım ile devletin ekonomideki rolü artmıştır. Artan devlet rolüyle beraber kamu harcamalarında da artış olmuştur. Artan kamu harcamalarının kamu gelirleri ile karşılanamaması, bütçe açıklarını ortaya çıkarmıştır¹³⁶.

Cari açıklar, daha önceki konularda ifade edildiği gibi ihraç edilen mal ve hizmetlerin, ithal edilen mal ve hizmetlerden az olması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Klasik, Keynesyen ve Monetarist iktisat okulları çeşitli politikalar ile cari işlemler bilançosu açığını tedavi edici yöntemler ileri sürmüşlerdir. Bu yönde görüşlerini ifade eden Esneklikler Yaklaşımı, dış açıkların önlenmesi için devalüasyon yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca bununla beraber, para

¹³⁴Lawrence R. Klein, "Issues Posed by Chronic US Deficit," *Journal of Policy Modeling*, S. 28, 2006, s. 675.

¹³⁵Bedri Gürsoy, *Kamusal Maliye (Bütçe)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980, s. 312-313.

¹³⁶Ahmet Özen, "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi," *Maliye Dergisi*, S. 141, 2002, s. 21.

politikası aracı olan döviz kurunun, değer kazanması gerektiğini belirtmişlerdir. Keynesyen yaklaşımı ise, cari açıkları gelir ve giderlerin dengesizliğine bağlamaktadır. Şöyle ki, dış açıklar gelirlerin giderleri finanse edememesi sonucunda ortaya çıkmakta ve bu açıkların ancak maliye politikası araçları ile giderilebileceği vurgulanmaktadır. Monetaristler ise, cari açıklara, para arzının aşırı oluşunun neden olduğunu söylemekte ve bunun önlenmesi için uygulanabilecek tek yöntemin para politikası olması gerektiğini savunmaktadırlar¹³⁷.

2.2. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

Milli gelir üzerinde yapılan hesaplamalar sonucunda ikiz açıklar hipotezinin teorik çerçevesi oluşmaktadır. Bu nedenle milli geliri detayları ile inceleyerek hipotezi daha iyi analiz etmek gerekir. İlk etapta basit anlamda dışa kapalı bir ekonomiyi incelediğimizde Keynes'in milli gelir (Y) modeli karşımıza çıkmaktadır. Bu model, tüketim (C), yatırım (I) ve kamu harcamaları (G) toplamından oluşmaktadır. Bu tanımlama aşağıdaki formül ile şekillenmektedir¹³⁸.

$$Y = C + I + G \quad (1)$$

(1) Numaralı formülde sadece GSYİH dâhil edilerek hesaplama yapılmıştır. Bir yıl içerisinde üretilen tüm mal ve hizmetlerin nihai değerine GSYİH adı verilmektedir. Fakat üretilen bu mal ve hizmetler, ülke içinde ticarete aktarılmasıyla beraber, aynı zamanda ülke dışında da ticarete konu olmaktadır. Bu nedenle teorik çerçevenin oluşmasında milli gelirin dışa açık ekonomilerde meydana getirdiği sonuç daha önemlidir. Bu durum göz önünde tutulduğunda milli gelir hesaplamasında dış ticaretin de dâhil edilerek ülkeye olan gelir ve giderin kayda alınması gerekmektedir. Böyle bir açıklamadan sonra milli gelir hesaplamasında öncelikle tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve cari ihracat (X) toplamının alınması gerektiği belirtilmekte ve aşağıdaki formül ile gösterilmektedir.

$$Y = C + I + G + X \quad (2)$$

¹³⁷Utku Utkulu, "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları," *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2003, s. 46.

¹³⁸Paul R. Krugman ve Maurice Obsfeld, "National Income Accounting and the Balance of Payments," *International Economics*, 2006, S. 7, s. 8-10.

Ülke sınırları içinde yapılan tüketim, yatırım, kamu harcamaları aynı zamanda ülkenin sınırları dışına da yapılmaktadır. Bununla beraber ülke dışından gelen yatırım ve harcamalar da ülke içerisindeki ekonomik faaliyetlere dâhil olmaktadır. Ülkeye mal ve hizmet ithalinin de mümkün olduğunu belirttikten sonra (3) ve (4) numaralı formüllerde gösterildiği gibi yeni bir eşitlik gösterilebilir.

$$Y = (C - C') + (I - I') + (G - G') + X \quad (3)$$

$$Y = C + I + G + X - (C' + I' + G') \quad (4)$$

Ülke içi ekonomide yer alan tüketim, yatırım ve kamu harcamalarından yabancı mal ve hizmet ithalinin düşürülmesi (C', I', G') sonucunda milli gelir (4) numaralı formülde gösterildiği gibi son halini almaktadır.

$$CA = X - (C' + I' + G') \quad (5)$$

(5) Numaralı formülde belirtildiği gibi yabancı mal ve hizmetlerin yerli mal ve hizmetlerden çıkarılması sonucunda cari işlemler bilançosu (CA) elde edilmektedir. Bir başka ifadeyle, ithalat ile ihracat arasındaki fark alınarak cari işlemler bilançosuna ulaşılmaktadır. (C + I + G) yerel harcamaları belirtmektedir.

$$Y = C + I + G + CA \quad (6)$$

Cari işlemler bilançosunun açık vermesi, bir başka ifadeyle ihracatın ithalattan az olması durumu toplam talepte de azalmaya neden olmaktadır. Aynı zamanda cari işlemler bilançosunun açık vermesi milli gelirden de düşüşlere sebep olmaktadır. Cari işlemler bilançosunun fazla vermesi, yani ithalatın ihracattan az olması ise toplam talebi arttırmakta ve milli gelir düzeyine pozitif bir etki sağlamaktadır. (7) numaralı formülde ise cari işlemler bilançosunun harcama düzeyi ve üretim düzeyinin eşit olduğu kabul edilmektedir¹³⁹.

$$CA = X - M = Y - (C + I + G) \quad (7)$$

Harcama düzeyinin üretim düzeyinden az olması cari işlemler bilançosunda fazla vermesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda harcama düzeyinin üretim düzeyinden fazla olması da cari işlemler bilançosunun açık vermesi anlamına

¹³⁹Krugman ve Obsfeld, s. 11-14.

gelmektedir. Milli gelir analizine bir de tasarruflar da eklenmektedir ve eklenen tasarrufla beraber incelendiğinde bütçe açıklarının, cari açıklarla ilişkilendiğinin varlığı gözlenmektedir. Çünkü milli gelir dengede iken yatırım ile tasarruflar eşit olmaktadır ($I = S$). (1) numaralı formülde belirttiğimiz I yerine S konarak, istenilen milli gelir eşitliği elde edilmektedir.

$$Y = C + S + G \quad (8)$$

(8) numaralı formülde tasarrufların yalnız bırakılması sonucunda aşağıda belirtilen (9) numaralı yeni bir formül elde edilmektedir.

$$S = Y - C - G \quad (9)$$

(9) numaralı formülün sağ tarafına vergilerin (T) eklenmesi ve çıkarılması durumunda sonuç değişmemektedir.

$$S = Y - C - T + (T - G) \quad (10)$$

$$S = (Y - C - T) + (T - G) \quad (11)$$

Özel tasarruflar, hane halkının vergi sonrası eline geçen kullanılabilir gelirinin harcanmadığı kısmıdır. ($Y - C - T$) şeklinde ifade edilmektedir. (12) numaralı formül ile gösterilmektedir¹⁴⁰.

$$S^p = Y - C - T \quad (12)$$

Vergilerden kamu harcamalarının çıkarılması ile ($T - G$) kamu tasarrufları elde edilmektedir. Kamu tasarrufu ise, kamunun harcama yerine tuttuğu vergi gelirleridir.

$$S^g = T - G \quad (13)$$

Özel ve kamu tasarruf toplamı toplam tasarrufları oluşturmaktadır. (14) numaralı formülde gösterilmektedir.

$$S = S^p + S^g \quad (14)$$

¹⁴⁰Krugman ve Obsfeld, s. 15-16.

Yapılan bütün açıklamalar göz önüne alındığında, milli tasarruflar ile cari işlemler bilançosu arasında bir ilişkinin var olduğundan söz etmek mümkün olmaktadır. Daha önceden bulunan $Y = C + I + G + CA$ eşitliğinden CA ' ı çektiğimizde aşağıda belirttiğimiz (15) numaralı formül elde edilmektedir.

$$CA = Y - (C + I + G) \quad (15)$$

Formülü biraz daha düzelttiğimizde daha önce ele aldığımız $S = Y - C - G$ formülüne ulaşılmaktadır.

$$CA = (Y - C - G) - I \quad (16)$$

$$CA = S - I \quad (17)$$

Formüller ile de daha detaylı görüldüğü gibi, cari açık ve tasarruflar arasında bir etkileşimin söz konusu olduğu ispatlanmaktadır. Bu formüllerden yola çıkarak ihracatı ithalatından daha az olan bir ülkenin, yatırımlarına göre milli tasarrufunun daha düşük olacağı söylenebilir¹⁴¹.

$$S = I + CA \text{ veya } CA = S - I$$

Bu formüllerden yola çıkarak, cari işlemler açığının bir negatif net dış yatırımı veya finansal sermaye akışını ifade ettiğini söylemek mümkün. Bu tanımlamadan hareketle, ülkeler yatırımlarını ya tasarruflar ile ya da cari işlemler hesabı açığına eşit yabancı sermaye ile finanse edebilmektedir. Eğer tasarruflar yatırımlardan büyükse ($S > I$), cari işlemler bilançosu fazla olacaktır ($CA > 0$). Dolayısıyla, finansal sermaye ve yatırımlar ülke dışına akacaktır. Tersine bir durum söz konusu olursa, başka bir ifadeyle, yatırımlar tasarruflardan büyük olursa ($S < I$), cari açık meydana gelecektir ($CA < 0$).

Toplam tasarrufları bir ayrıma tabi tutarak, kamu tasarrufları ve özel tasarruf olarak yeni bir formül oluşturduğumuzda, cari açığın, $CA = S^p + S^g - I$ şeklinde olduğunu belirtebiliriz. Daha önce formülü belirtilen S^g yerine yazıldığında yeni bir formül elde edilmektedir. ($S^g = T - G$) (BD → Bütçe açığı)

$$CA = S^p + S^g - I \quad (18)$$

¹⁴¹Krugman ve Obsfeld, s. 17-18.

$$CA = S^p + (T - G) - I \quad (19)$$

$$CA = (S^p - I) + BD \quad (20)$$

$(S^p - I)$ ise, özel tasarruf ile özel yatırım farkını ifade ettiğini göz önüne aldığımızda, bu formüle tasarruf açığı (SD) denilebilir. Buna göre cari açığın son hali (21) numaralı formülde gösterildiği gibi olmaktadır.

$$CA = SD + BD \quad (21)$$

İkiz açıklar hipotezinin, cari açıklar ile bütçe açıkları arasında bir etkileşimin olup olmadığı yönündeki analizine, ikiz açıklar hipotezinin teorik çerçevesinde yapılan incelemeler sonucunda etkileşimin var olduğu görülmektedir¹⁴².

2.3. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Bütçe açıklarının da cari açıkların da etki ve sonuçlarının araştırılması çok eskiye dayanmaktadır. Cari açık ile bütçe açıklarının etkileşimini ele alan ve ikiz açık adı verilen hipotez üç farklı düşünce yapısında çerçevelenmiştir. Bunlar, Geleneksel Yaklaşım, Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi ve Parasalcı Yaklaşım'dır. Geleneksel yaklaşım cari açıkların meydana gelmesinde bütçe açıklarının etkili olduğunu, Parasalcı yaklaşımda cari açık ile bütçe açıkları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğunu savunurken, Ricardocu eşdeğerlik hipotezi ise ikiz açıklar hipotezinin gereksiz olduğunu ileri sürmüştür.

2.3.1. Geleneksel Yaklaşım

Maliye ve para politikalarının karşılıklı etkileşimi makroekonomide IS-LM modeli ile analiz edilmektedir. IS-LM modeli Keynes'in Genel Teori'sine dayanan toplam talep ve likidite tercihi arasındaki ilişkileri modelleme amacını taşır. Model, gelir düzeyinin belirlendiği reel ekonomi ile faiz oranının belirlendiği para piyasası arasındaki karşılıklı ilişkiyi temsil etmektedir. Bu değişkenler aynı zamanda diğer piyasalardaki büyüklükleri de etkilemektedir. Örneğin, reel ekonomide belirlenen gelir düzeyi para talebini etkisi altına almaktadır. Dolayısıyla mal ve para

¹⁴²Krugman ve Obsfeld, s. 18-19.

piyasalarındaki denge eşanlı olarak çözüldüğü takdirde maliye ve para politikalarının etkisine ilişkin doğru analizler yapılabilecektir¹⁴³.

Geleneksel Yaklaşımına göre cari açıklar ile bütçe açıkları arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Geleneksel Yaklaşım ile eş değer tutulan Keynesyen Teori, ikiz açıklar hipotezini daha iyi yansıtmakta ve cari açıklar ile bütçe açıkları arasındaki kuvvetli bağı savunmaktadırlar. Geleneksel yaklaşım, cari açık ile bütçe açıkları arasındaki etkileşimi iki şekilde ele almaktadır. Birincisi; bütçe açıkları ve cari açıklar arasında pozitif bir ilişkinin var olduğudur. İkincisi ise; belirtilen bu etkileşimin bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğudur¹⁴⁴.

Kaynak olarak Keynesyen IS-LM modelini dikkate alan geleneksel yaklaşım, dış ticaret açıkları ile bütçe açıkları arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi açıklamaktadır. Geleneksel yaklaşıma göre, bütçe açığında meydana gelen artışlar, dış ticaret açığında da artışa sebep olmaktadır. Mundell-Fleming modeli ile bu hipotez izlenmektedir. Mundell-Fleming modeli, makroekonomik dengenin sağlanabilmesi için iç dengenin yanı sıra, dış dengenin de aynı şekilde sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Mundell-Fleming modeli, Keynesyen IS-LM modeline ek olarak sermaye hareketlerinde serbestlik varsayımının eklenmesi ile oluşturulmaktadır. Bu model, uluslararası sermaye hareketlerinin serbest olması durumunda ve farklı döviz kuru rejimlerinin mevcut olması halinde, maliye ile para politikalarının sistematik bir şekilde analizinin yapılması ekonomi sektörüne önemli katkılar sağlamaktadır¹⁴⁵.

IS mal piyasasında dengeyi gösterirken, LM ise para piyasasında dengeyi göstermektedir. Fakat bu denge dışa kapalı bir ekonominin varlığı şartı ile sağlanmaktadır. Mundell-Fleming modeli ile dışa açık bir ekonomi ele alınmaktadır. Bu durum ise dış dengeyi ifade eden BP (ödemeler bilançosu dengesi) nin de IS-LM modeline eklenmesi ile mümkün olmaktadır. Mundell-Fleming modeli, dışa açık küçük bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinin dengede olduğu, toplam arzın tam esnek olduğu, bugünkü döviz kuru ile gelecek dönem döviz kuru beklentileri arasında herhangi bir farklılığının olmaması nedeniyle sınırsız sermaye

¹⁴³Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, s. 95-96.

¹⁴⁴Mamdouh Alkhatib Alkswani, "Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence from Saudi Arabia," *Seventh Annual Conference, Economic Research Forum*, 2000, s. 4.

¹⁴⁵İhsan Günaydın, "Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması," *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, S. 15, 2004, s. 146. 143-159

hareketliliğinin olduğu, kısa dönemli bir model üzerine kurulmuştur¹⁴⁶. Faiz oranları, sermaye hareketlerinin hareketliliği ölçüsünde esnek olmaktadır. Örneğin, sermaye hareketliliğinin yüksek olması, reel faiz oranının mali uyarıcıya karşı olan esnekliğini yok etmektedir. Bunun nedeni ise, yurtdışından ülkeye akan fonların, ekonomi açıdan artan açığın iç tasarruflar üzerine baskı uygulamasıdır. Sermayeye olan bu akış ise, iki şekilde reel döviz kuru üzerinde artma yönlü baskı uygulamaktadır. Birincisi, nominal döviz kuru üzerinden başka bir ifadeyle, esnek döviz kuru varsayımı altında hareket etmesi, ikincisi fiyatlar genel düzeyinde artışın sağlanmasıdır¹⁴⁷.

Maliye politikası, hükümet harcamalarını değiştirmek suretiyle denge gelir ve faiz oranlarını etkilemektedir. IS-LM modelinde, maliye politikasının denge gelir ve faiz oranı üzerindeki etkisi IS eğrisindeki değişimler ile incelenmektedir. Otonom hükümet harcamaları arttırıldığında veya vergiler azaltıldığında, IS eğrisi sağa kaymakta, harcamalar azaltıldığında veya vergiler arttırıldığında ise IS eğrisi sola kaymaktadır¹⁴⁸. IS eğrisi, mal piyasasında farklı reel milli gelir düzeyi bileşenlerini ve faiz oranlarını belirlemektedir. Aynı zamanda IS eğrisinin her noktasında yatırım tasarruf eşitliği ($I=S$) sağlanmaktadır. IS eğrisinde negatif yönlü bir eğimin meydana gelmesi, faiz oranlarında yükselmenin yaşanmasıyla beraber tasarruf-yatırım eşitliğinin sağlanmasında gelir seviyesinin de düşmesi anlamına gelmektedir. Buna neden olarak, tasarrufların milli gelir ile faiz oranlarının bir fonksiyonu oluşu gösterilmektedir. Aynı zamanda pozitif yönlü ilişki söz konusudur. Milli gelir ve faiz oranında meydana gelen artış tasarrufları da etkilediği için tasarruflarda da bir artış yaşanmaktadır. Yatırımlar ise, faiz oranlarının bir fonksiyonudur. Negatif yönlü bir ilişki vardır. Bu nedenle faiz oranları arttıkça yatırımlar azalmaktadır¹⁴⁹.

Para politikası araçlarının kullanılması ile para arzının değiştirilmesi LM eğrisini sağa veya sola kaydırmaktadır. Para arzı arttığında LM eğrisi sağa kaymakta, azaldığında ise sola kaymaktadır¹⁵⁰. LM eğrisi, farklı seviyelerde faiz hadleri

¹⁴⁶Ünsal, s. 65.

¹⁴⁷Emmanuel Anoruo ve Sanjay Ramchander, "Current Account and Fiscal Deficit: Evidence from Five Developing Economies of Asia," *Journal of Asian Economics*, S. 3, 1998, s. 490.

¹⁴⁸Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, s. 100-101.

¹⁴⁹Nazım K. Ekinci, *Makro İktisat Ders Notları*, 2012, s. 3-5, http://iibf.harran.edu.tr/iktisatbolumu/wp-content/uploads/2012/10/makro_iktisat_5.pdf, (19.04.2015).

¹⁵⁰Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, s. 99.

aracılığı ile para arz ve talebinin dengelendiği pozitif eğimli bir eğridir. Ayrıca hem her noktasında para arz ve talebi eşitlenmekte ($L=M$) hem de para piyasasında dengeyi sağlamaktadır. Eğrinin pozitif eğimli olması, faiz oranlarında oluşabilecek bir yükselmeye para arz ve talep eşitliğinin sağlandığı gelir seviyesinde düşüşün yaşanacağı gösterilmektedir. Çünkü para arzı, para otoritelerince belirlenmekte iken, para talebi, faiz oranları ve milli gelir seviyesine göre belirlenmektedir. Milli gelir seviyesindeki yükselme, para talebinin de artacağı yönünde haber vermektedir. Bir başka ifadeyle milli gelir ile para talebi arasında doğru bir orantının olduğu belirtilmektedir. Faiz oranları ile para talebi arasında ise ters bir orantı vardır ve faiz oranları yükseldikçe, para talebi azalmaktadır¹⁵¹.

Ödemeler bilançosu ve döviz kuru dengesini sağlayan BP, milli gelir düzeyleri ile faiz hadlerinin farklı bileşimlerini ifade etmektedir. BP doğrusu pozitif eğimli olmakla beraber, dış dengeyi de ifade etmektedir. BP doğrusu, sermaye bilançosu ile cari işlemler bilançosu toplamından oluşmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda, sermaye bilançosu fazlasıyla cari işlem bilançosunun açığı kapatılmaya çalışılırsa ödemeler bilançosu dengede olmaktadır. Şöyle ki, sermaye bilançosu fazlasıyla cari işlemler açığının toplanmasından ödemeler bilançosu oluşmaktadır. Ayrıca bu durum ile sonuç sifıra eşit olmaktadır. Faiz oranlarında görülen yükselmeler, ülkeye daha büyük sermaye akışa neden olmakta ve ödemeler bilançosu daha yüksek bir milli gelir seviyesi ile dengeye gelmektedir. Sermayenin faiz oranlarındaki farklılıklara karşı duyarlılığı BP doğrusunun eğimini belirlemektedir. Buna göre, sermayenin faiz esnekliği yüksek olursa eğri yatıklaşmaktadır¹⁵². Eğrinin sol tarafı dış fazlayı belirtirken, sağı dış açığı ifade etmektedir. IS, LM ve BP parametreleri aynı anda dengeye geldiklerinde makroekonomik denge oluşur¹⁵³.

Mundell-Fleming Modeline göre, ekonominin hem iç hem de dış dengesini etkileyen faktör, ekonomide meydana gelen parasal genişleme veya mali genişlemedir. Dolayısıyla bu modelin analiz sonuçlarının daha gerçekçi olabilmesi

¹⁵¹Nevzat Şimşek, "Maliye Politikası ve Makro Ekonomi Yönetimi: Temel Kavramlar ve İlişkiler," *Sakarya Üniversitesi Yayınları*, Sakarya, 2010, s. 163-164.

¹⁵²Halil Seyitoğlu, *Uluslararası İktisat*, 14. Baskı, İstanbul, Birsen Yayınevi, 2001, s. 510.

¹⁵³Ahmet Atilla Uğur ve Pelin Karatay, "İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar," *Sosyoekonomi Dergisi*, S. 1, 2009, s. 112.

için hem parasal genişleme hem de mali genişlemenin incelenmesi gerekmektedir. Dış ekonomiye kapalı bir piyasada maliye politikası ve para politikasının özel yatırım ve özel tüketim üzerindeki etkisinin tam olduğu saptanmaktadır. Fakat dışa açık bir ekonomiye baktığımızda bu politikaların etkisinin sermaye hareketliliğinin derecesine bağlı olduğu görülmektedir. Mundell-Fleming Modeli açık ile tam sermayeli bir ekonomiyi baz alarak incelediği için maliye ve para politikasının farklı etkileri söz konusu olmaktadır¹⁵⁴. Bu Modele göre, döviz kurları maliye ve para politikasının etkinliğini sağlayan en önemli faktördür. Dolayısıyla hem parasal genişlemenin hem de mali genişlemenin esnek ve sabit döviz kurları dâhilinde ayrıca incelenmesi önem kazanmaktadır¹⁵⁵.

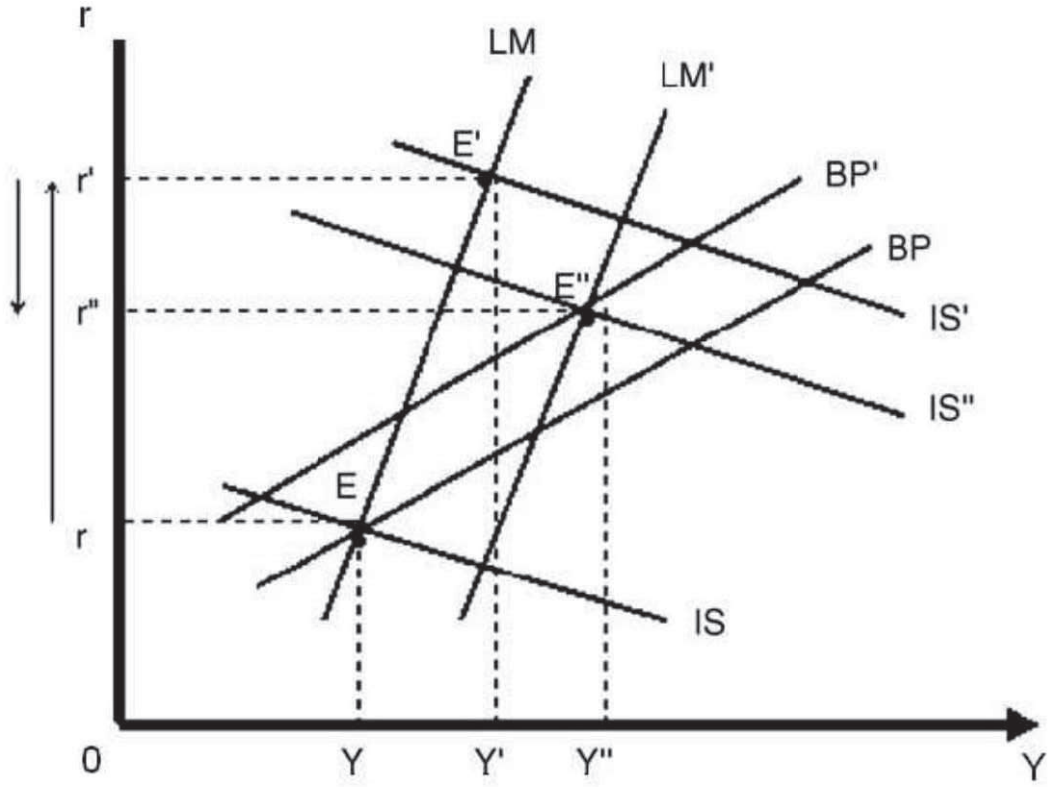
2.3.1.1. Mali Genişlemenin İç ve Dış Dengeye Etkisi

Genişletici maliye politikasının uygulanmasıyla, vergi oranlarının düşürülmesi veya kamu harcamalarının arttırılması gibi faktörlerin kullanılmasıyla, piyasada toplam talep yönünde bir artma meydana gelmekte ve böylece mal ve hizmet piyasasında öncelikle iç dengede ve sonrasında dış dengede bir değişim meydana getirilmektedir. Bu doğrultuda mali genişlemeyle meydana gelen bütçedeki açık, milli tasarruf ve tüketimi etkilemektedir. Mali genişleme sonucunda ithalata olan eğilim ise cari açığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bütçe açığı, vergi oranlarında uygulanan düşüş nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Cari açık ise tasarrufların azalması ile tüketim harcamalarının artması olayının bir arada yaşanmasıyla oluşmaktadır. ABD de yapılan bir araştırma sonucunda 1972-2003 dönemi ele alınarak, bütçe açığında meydana gelen bir dolarlık artış cari açığa 30 centlik açığa, milli tasarruflar üzerinde ise 35 centlik azalışa yol açtığı ispatlanmıştır¹⁵⁶.

¹⁵⁴Marga Peeters, "The Public-Private Saving Mirror and Causality Relations Among Private Saving, Investment, and (twin) Deficit: A Full Modeling Approach," *Econometric Research and Special Studies Department, Journal of Policy Modeling*, S. 21, 1999, s. 579. 579-605

¹⁵⁵Anoruo ve Ramchander, s. 489.

¹⁵⁶Leonardo Bartolini ve Amartya Lahiri, "Twin Deficits, Twenty Years Later. Fedaral Reserve Bank of New York," *Current Issues in Economic and Finance*, S. 7, 2006, s. 2.

Şekil 2.1. Mundell-Fleming Analizi

Mundell-Fleming modeli yukarıdaki şekil 2.1 ile analiz edilmektedir. Para piyasası (LM), mal piyasası (IS) ile ödemeler bilançosunun aynı anda dengeye gelmesiyle E noktasındaki denge oluşmaktadır. Denge noktasında yatay ekseninde milli gelir (Y), dikey ekseninde faiz oranı (r) gösterilmektedir.

Şekil 2.1'den yararlanılarak bazı bilgiler elde edilmektedir. Örneğin, bir ülkenin tam istihdam milli gelir düzeyini yakalayamadığını, yani E denge noktası ve Y milli gelir düzeyi ile tam istihdamı sağlayamadığını ve bu nedenle genişletici maliye politikasının uygulandığını varsayalım. Böyle bir durum sonucunda IS eğrisi sağ tarafa kayar ve IS' eğrisi konumunu alır. Bu durumda IS eğrisinde kayma olunca denge noktasında da değişiklik olur ve E' yeni denge noktası olur. Denge noktasının değişmesiyle milli gelir seviyesi de değişerek Y' olarak belirlenir. Faiz oranı ise r' seviyesine yükselmektedir. E' dengesinin, ödemeler bilançosu dengesi eğrisinin yukarısında kalmasının nedeni faiz oranlarında görülen yükseliştir. Başka bir ifadeyle, net sermaye akışının fazla vermesine neden olmaktadır. Bu nedenle reel

para da değer kazanma söz konusu olmakta ve BP eğrisi BP' seviyesine geçmektedir. Yerli para da görülen değerlenme kuşkusuz cari işlemler dengesindeki bozulmalara da neden olmakta ve IS' eğrisinin IS'' seviyesine gerilemesine sebep olmaktadır. Yerli para da görülen değerlenme sadece cari işlemler dengesinde bozulmaya neden olmamakta, aynı zamanda ithalat fiyatlarının da düşmesine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla bu durum ülke ekonomisini etkisi altına alarak, ülke içindeki fiyatlar genel seviyesinde düşmenin yaşanmasına sebep olmaktadır. Fiyatlardaki düşüş ile para arzının sabit kalması durumunda LM eğrisi sağ tarafa kayarak, LM' seviyesini bulmaktadır. Bu durumda nihai denge noktası IS'', LM' ve BP' bileşiminden oluşmaktadır. Söz konusu olan yeni denge noktasıyla, denge milli gelir seviyesi Y'' olmakta, faiz oranı seviyesi ise r'' olarak gerçekleşmektedir. Görüldüğü gibi genişletici maliye politikasının uygulanmasıyla ilk olarak ülkenin para biriminde reel olarak bir değer kazanmanın gerçekleştiği, dolayısıyla bu durumun sermaye akımlarına, bütçe açıklarına ve cari işlemler açığına neden olduğu saptanmaktadır¹⁵⁷.

Sonuç itibari ile bakıldığında, bu Şekil 2.1 bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde açıklamaktadır. Esnek döviz kuru rejiminin uygulandığı bir ekonomide, bütçe açığında meydana gelen artış toplam talebinde artmasına neden olmakta ve bu durum iç reel faiz oranların yukarıya doğru bir artış sergilemesine sebebiyet vermektedir. Yükselen faiz oranları ile sermaye girişlerinde artış yaşanmakta ve bu durum sonucunda ülke parasında değer kazanma söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla ülke parasında yaşanan değerleme ile ihracatın maliyeti artmakta, ithalat ise ucuzlamaktadır. Sonuç olarak cari işlemler bilançosunda bozulma kaçınılmaz olmaktadır. Mundell-Fleming modeli, açıklamalardan da anlaşıldığı gibi hem sabit esnek kur hem de esnek olan rejimlerde, değişik iletim mekanizmaları ile ikiz açıklar hipotezi geleneksel yaklaşım çerçevesinde desteklenmekle beraber cari açığın bütçe açıklarından etkilenmesi nedeniyle açık verdiği ifade edilmektedir¹⁵⁸.

Daha önceden de belirtildiği gibi bütçe açıkları, mali anlamda bir genişlemenin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Oluşan bu açığın finansmanı

¹⁵⁷Dominick Salvatore, "Twin Deficits in the G-7 Countries and Global Structural Imbalances," *Journal of Policy Modelling*, S. 28, 2006, s. 706.

¹⁵⁸Günaydın, s. 146.

olarak para arzında bir artışın sağlanması ve bu para rezervlerinin kullanılması ile sağlanabilmektedir. Bunun nedeni ise sabit döviz kuru altında, para arzı denetiminin para otoritelerinin denetiminde olmamasıdır. Dolayısıyla iki seçenek kalmaktadır. Oluşan bütçe açığının finansmanı için birinci seçenek borçlanma, ikincisi ise mevcut rezervlerin kullanılmasıdır. Ülkenin borçlanması her zaman için cari açıklar ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi daha da pekiştirmekte ve bu pozitif ilişki daha da güçlenmektedir¹⁵⁹. Bu duruma neden olarak sabit döviz kuru rejimi gösterilebilir. Çünkü uygulanan sabit döviz kuru rejimiyle, mali teşvikler daha fazla gelir ya da fiyatların meydana gelmesine sebebiyet vermektedir. Böyle bir sonuç ise cari açıklarında büyümesine neden olmaktadır¹⁶⁰.

Sabit döviz kurunun geçerli olduğu ülkelerde, aşırı kullanılan rezervler ile ülkeler arasında ödemeler dengesinin krizlerle sonuçlanmasına yol açmaktadır. Bütçe açıklarının finansmanında döviz rezervlerinin kullanılması, ulusal paranın değer kazanmasına neden almaktadır. Sonuç olarak ulusal parada devalüasyon kaçınılmaz olmakta ve sermayede kaçışlar gerçekleşmektedir¹⁶¹.

Bütçe açıklarının cari açıklar üzerindeki etkisini ele alan geleneksel yaklaşıma göre, sermaye hesabı (reel faiz oranı yolu ile) ile mal piyasası (reel döviz kuru yolu ile) şeklinde iki türlü olarak bütçe açıkları cari açıklar üzerinde etkili olmaktadır¹⁶². Bir başka ifadeye göre, uygulanan genişletici maliye politikası sonucunda meydana gelen bütçe açıklarının cari açıklar üzerinde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki tür etkisinin var olduğu söz konusu olmaktadır¹⁶³.

2.3.1.1.1. Bütçe Açıklarının Cari Açığa Dolaylı Etkisi

Bütçe açıklarının cari açıklar üzerinde genişletici maliye politikasının uygulandığı döviz kurunda meydana gelen değişimler nedeniyle dolaylı bir etkisi söz konusudur. Feldstein Zinciri, bütçe açığının artmasıyla yerel faiz oranında da yükselmenin olduğunu belirtmekte ve artan faiz oranları ise, ülke içindeki yatırımları cazip hale getirmekle ulusal paraya olan talebin artmasına yol açmaktadır. Böylece

¹⁵⁹Olga Vyshnyak, "Twin Deficit Hypothesis: The Case of Ukraine," 2000, s. 9, <http://www.kse.org.ua/uploads/file/library/2000/Vyshnyak.pdf>, (06.03.2015).

¹⁶⁰Günaydın, s. 146.

¹⁶¹Vyshnyak, s. 9.

¹⁶²Papadogonas ve Stournaras, s. 596.

¹⁶³Timur, s. 47.

ulusal para değerinde bir artış grlmektedir¹⁶⁴. Böyle bir durum ise, ihrac mallarının pahalılaşmasına karşın ithal mallarının ucuzlamasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla bu durum ihracatın azalmasıyla, ithalatın artmasına yol açmaktadır. Sonuç itibariyle cari işlemler bilançosunda açık söz konusu olmaktadır.

Feldstein Zinciri, cari açık ile bütçe açığı arasındaki teorik ilişkiyi, sermayenin serbestlik derecesiyle bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca faiz oranlarında görülen yükseliş, yurda akacak olan sermayeyi de hızlandırmaktadır. Fakat sermaye hareketliliğine bağlı olarak kısa vadeli sermaye girişi de şekillenmektedir. Bir başka ifadeyle, kısa vadeli sermaye girişinin artması, sermaye hareketliliğinin yüksek olmasına başlıdır. Buna bağlı olarak ulusal paraya olan talepte de artış grlmektedir¹⁶⁵.

2.3.1.1.2. Bütçe Açıklarının Cari Açığa Doğrudan Etkisi

1929 Ekonomik Buhran'dan sonra ortaya çıkan Keynezyen Gelir Harcama Yaklaşımına göre, vergilerin düşürülmesi veya kamu harcamalarının yükseltilmesi ile kamu bütçe açıklarında bir artış ortaya çıkmakta ve bu artış sonucunda milli gelir uyarılmaktadır. Uyarılan milli gelir ile ithalat oranında bir artış meydana gelmekte ve dolayısıyla cari açık ortaya ıkmaktadır¹⁶⁶.

Vergi gelirlerinde görülen azalış veya kamu harcamalarındaki artış ile genişletici maliye politikasının etkisi doğrudan hissedilmekle beraber, üretim ve tüketimde pozitif yönlü bir etkiyle, ulusal geliri arttırmaktadır. Bu durumda marjinal ithalatın eğilimiyle ithalata artış söz konusu olmaktadır. İthalatın yükselmesine karşılık ihracatın değişmemesi ise, dış ticarete meydana gelen açık ulusal tasarruftaki düşüş ile denk bir açık olmaktadır. Ayrıca faiz oranlarında görülen artış, hem özel yatırım hem de özel tüketim harcamalarının da olumsuz etkilenmesine neden olmakta ve dışlama etkisine yol açmaktadır. Sonuç olarak yatırım-tasarruf eşişsizliği meydana gelmektedir¹⁶⁷. Dolayısıyla tasarrufların yatırımlardan az olması

¹⁶⁴Barıř Gök ve Oğuzhan Altay, "Türkiye'de İki Açık Hipotezi 1989-2005," *TİSK Akademi Dergisi*, S. 3, 2007, s. 188.

¹⁶⁵Karatay, s. 113.

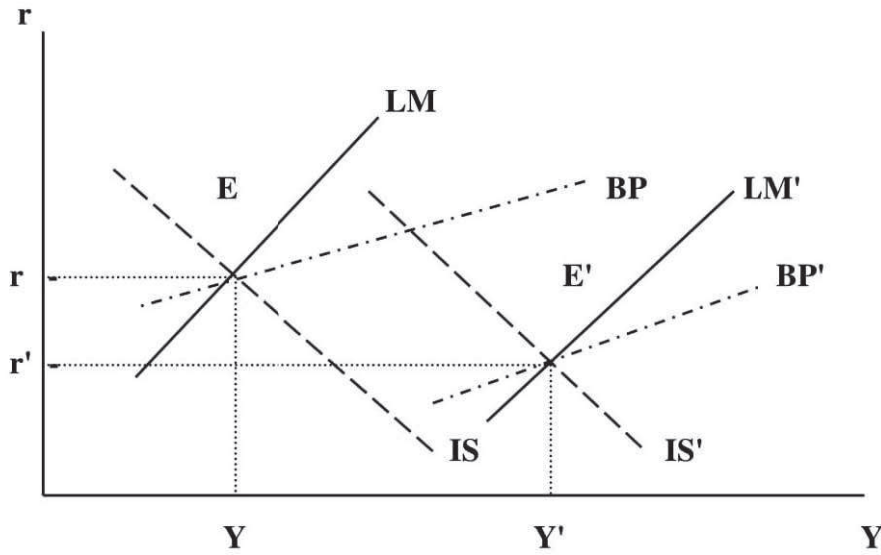
¹⁶⁶Gk ve Altay, s. 188.

¹⁶⁷Timur, s. 48.

nedeniyle yatırımların tamamlanması için tasarruf açığı kadar dış borçlanmaya gidilmesi gerekecektir. Bu durum ise cari açığın artmasına neden olacaktır.

2.3.1.2. Parasal Genişlemenin İç ve Dış Dengeye Etkisi

Mundell-Fleming modeli, ekonomi politikaların farklı döviz kurlarında sistematik bir analiz ile incelenmesidir. Dolayısıyla Mundell-Fleming modeli dikkate alınırken para ve maliye politikalarının da dikkate alınması ile incelenmesi gerekmektedir. Genişletici maliye politikasının uygulanması durumunda cari açıkların ve bütçe açıklarının nasıl etkilendiği yukarıda ele alınmıştı. Şimdi ise aynı analiz ile cari açıklar ile bütçe açıklarının genişletici para politikasının uygulanması sonucunda nasıl bir etkileşimin ortaya çıktığına bakılacaktır¹⁶⁸. Şekil 2.2 de belirtildiği gibi IS, LM ve BP dengesi (E noktası) başlangıçtaki ilk denge noktasıdır.

Şekil 2.2. Parasal Genişleme Analizi

Genişletici maliye politikasının uygulandığı bir ekonomide esnek döviz kurunun hâkim olduğunu varsayalım. Bu durumda LM eğrisinin LM' eğrisine dönüşeceği görülecektir. Parasal genişleme ile artış gösteren piyasadaki para miktarı, ithalatın azalmasını, ihracatın artmasını, nominal gelir düzeyinin yükselmesini, döviz kurlarının yükselmesini ve böylece cari işlemler bilançosunun iyileşmesini sağlar. Böylece artan gelir IS eğrisinin IS' seviyesine kaymasına, yükselen döviz kurları ise;

¹⁶⁸Karatay, s. 113.

BP' nin BP' eğrisine dönüşmesine yol açar. Fiyatlar genel seviyesinin değişmeyeceği varsayımı altında, para arzında meydana gelen artış faiz oranlarını düşürür ve nitekim r' seviyesine iner. Düşük faiz oranlarının etkisiyle yurtdışına sermaye kaçıışı söz konusu olur. Bu da dövize olan talebi arttıracığından dolayı döviz kurları yükselir¹⁶⁹.

Sabit döviz kurunun geçerli olması durumunda döviz kurlarının parasal genişlemeden etkilenmesi söz konusu olmamaktadır. Piyasa, para otoritesi döviz kurlarını sabitlemesi için rezervlerini kullanarak para arzında daralmaya neden olmaktadır. Mundell-Fleming modeli, sabit kur rejiminin geçerli olmasıyla beraber parasal genişlemenin de var olması durumunda, cari açık ile bütçe açıkları arasında bir etkileşimin olmayacağını belirtmektedir¹⁷⁰.

2.3.2. Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi

Baro tarafından 1989 da yapılan çalışma ile öne sürülen ikiz açıklar hipotezine karşı bir görüş olan Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi (REH), bütçe açığı ile cari açık arasındaki pozitif ilişkiyi reddetmektedir. Bu hipotez, bütçe açıklarının dış ticaret dengesini, faiz oranlarını ve yatırım miktarını etkilemediğini savunmaktadır. Devletin kamu harcamalarını arttırırken vergileri arttırmaması bütçe açığının meydana gelmesine sebebiyet vermektedir. Oluşan bu bütçe açığının finansmanı için borçlanmaya başvurulması bireyleri etkilemekte ve borçlanılan anapara ve faizlerin geri ödenmesi durumunda vergi gelirlerinin/oranlarının zorunlu olarak arttırılması gerekmektedir¹⁷¹.

Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezinin bazı varsayımları mevcuttur. Bunlar¹⁷²;

- Sermaye piyasası tam rekabettedir.
- Tüketicilerin likidite kısıdı yoktur.

¹⁶⁹Karatay, s. 114.

¹⁷⁰Gianluca Benigno, "Elasticity Approach To The Balance Of Payment: Mundell-Fleming Model," *International Economics*, 2007, s. 6-8. <http://econ.lse.ac.uk/staff/gbenigno/own/Lecture6.pdf>, (11.04.2015).

¹⁷¹Karatay, s. 114-115.

¹⁷²Faik Bilgili ve Emine Bilgili, "Bütçe Açıklarının Cari İşlem Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama," *İşletme-Finans Dergisi*, S. 146, 1998, s. 9.

- Bireyler rasyonel düşünmektedirler.
- Devletin geleceğe yönelik maliye politikası tam olarak belirgindir.
- Nesiller arası transferler söz konusudur.
- Herkesten götürü usulü vergi alınmaktadır ve vergilerin bozucu etkisi yoktur.

Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezini destekleyen birçok çalışmada, devletin vergilemeye yönelik değişiklikleri yetkisi alanında tutması ve bu zamanlamayı kendisinin belirlemesi nedeniyle, cari açığı etkilemektedir. Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezine göre, vergi oranlarının düşürülmesi, buna bağlı olarak vergi gelirlerinde bir azalmanın meydana gelmesi ile bütçe açığı oluşmakta ve bu bütçe açığı, cari işlemler bilançosunu etkilememektedir. Borçlanmada herhangi bir kısıtlamanın yapılmadığı ve sabit kamu harcamalarının uygulandığı varsayıldığında, bu durumda uygulamaya konulacak bir vergi indiriminin, ileriki bir zamanda verginin arttırılmasıyla giderilmesinden dolayı cari dönemde vergilerin azalması uzun dönem için planlanan tasarrufun düzeyini olumsuz etkilemektedir¹⁷³. Bu duruma neden olarak, bütçe açıklarının ulusal tasarruf düzeyi ile ilişkisinin olmaması gösterilmekte ve özel tasarruflardaki artışlar bütçe açıklarını dengeleyerek etkisiz hale getirmektedir. Sonuç olarak bakıldığında bütçe açıklarının ekonomi üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı kanısına varılmaktadır¹⁷⁴.

Devletin, bütçe açığını kapatabilmek için borçlanma yoluna başvurması durumu, ileriki zamanda bu borcun geri ödenebilmesi için vergilerin, borçlanılan tutar ve faizi kadar arttırması gerekmektedir. Bu durumda rasyonel düşünen bireyler, vergilerdeki azalış nedeniyle meydana gelen harcanabilir gelirindeki artışı tüketim için değil de tasarruf için ayırabilmektedir. Böylece Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezine göre, kamunun genişletici maliye politikası izleyerek bütçe açığı vermesi, geleneksel yaklaşımdan farklı olarak bireylerin tüketim davranışlarını değiştirmemektedir¹⁷⁵. Ayrıca rasyonel düşünen bir birey, borç alınmasının ertelenmiş vergi olduğunu bilir ve bunun için de hükümetin toplam harcamaları uzun dönemde, toplam gelirlere eşit

¹⁷³Utkulu, s. 48.

¹⁷⁴Muammer Şimşek, s. 2.

¹⁷⁵Gök ve Altay, s. 189.

olmaktadır. Çünkü toplam tasarruf/toplam refah düzeyi bütçe açıklarının finansmanında kullanılan iç borçlanmadan etkilenmemektedir. Bu nedenle bütçe açıklarının cari açık, yatırım harcamaları, para talebi ve faiz oranları gibi makroekonomik değişkenler üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı belirtilmektedir¹⁷⁶.

Bütçe açıklarının kapatılması için devletin piyasaya tahvil çıkarması, devlet tarafından vergilendirilen hane halkları için bir yükümlülük ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda varlıklar ile yükümlülükler birbirini dengelemekte, hane halkları harcanabilir gelirlerinde bir artış hissetmeyecekleri için harcamalarda da herhangi bir değişiklik meydana gelmemektedir. Ayrıca vergi indirimleri, toplam harcamaları etkilememekle beraber toplam tasarruf üzerinde de herhangi bir etki yaratmamaktadır. Bu nedenle bütçe açıkları tüketim ile beraber tasarrufları da etkileyememektedir. Bütçe açığında görülen değişiklik, tasarruflarda görülen değişiklik ile dengelenmektedir. Sonuç itibariyle, faiz oranlarında herhangi bir değişiklik olmadan istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. IS-LM modelinde, bütçe açıklarının artması IS ve LM eğrilerinde herhangi bir hareketliliğe neden olmamaktadır. Bu durum ise tasarruf, tüketim, yatırım ve faiz oranlarının değişime uğramayacağı anlamını taşımaktadır¹⁷⁷.

Günümüze bakıldığında ise bütçe açıklarının sürekli ve geçici olmasına bağlı olarak, farklı etkileri vardır. Devlet borçlarının, geçici bütçe açıkları finansmanı için kullanılması, bireylerin servetleri ile toplam talebini etkilemekte ve bu etki arttırıcı olmaktadır. Bu nedenle bütçe açıklarının tamamen ortadan kaldırılması durumu dahi toplam talebin geriye doğru ilerlemesini etkilememektedir. Böylece toplam talebin yetersiz olduğu bir ekonomide, vergi indirimlerinin uygulanması en iyi bütçe politikasının olacağı belirtilmektedir. Süreklilik arz eden bir bütçe açığında ise, ekonomik büyüme artış yönünde önem kazanmaktadır¹⁷⁸.

2.3.3. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı Yaklaşım, Ricordocu Eşdeğerlik Hipotezi'nin aksine Geleneksel Yaklaşım gibi cari açıklar ile bütçe açıkları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var

¹⁷⁶Akbostancı ve Tunç, s. 3.

¹⁷⁷Georgi A.Vamvukas, "The relationship Between Budget Deficit and Money Demand: Evidence From Small Economy," *Applied Economics*, S. 3, 1998, s. 376.

¹⁷⁸Sibel Şimşek, s. 55.

olduğunu savunmaktadır. Ayrıca bu ilişkinin bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir yol izlediğini de eklemektedir. Geleneksel Yaklaşım'dan sadece bir farkı vardır ki, ekonominin parasal boyutunu ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre, para arzı ve para talebi arasında gelişen bir dengesizlik ödemeler bilançosunda bozulmaların meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu bozulmalar ise kendiliğinden giderilebilmektedir¹⁷⁹.

Parasalcı Yaklaşım'a göre, ödemeler bilançosu dengesi ile parasal denge, para arz ve talebine göre şekillenmektedir. Para talebinin sabit olduğu varsayıldığında para arzında oluşan artış, piyasadaki para miktarı ile harcamaları arttırmakta, harcamaların artması ithalatı arttırmakta, ihracatı ise azaltarak dış açığın oluşmasına neden olmaktadır. Böyle bir durum karşısında Merkez Bankası devreye girerek, rezervlerini kullanarak dış açığı azaltmaktadır. Tabii kayıtlı rezervlerde meydana gelen azalma, parasal tabanı daraltmaktadır. Böylece yabancı mallar ile menkul kıymetlere olan talep azalmakta ve ödemeler dengesinde bir eşitlik sağlanmaktadır¹⁸⁰.

Para arzındaki daralmayla, mekanizma tersine işlemekte ve dış fazla oluşmaktadır. Dış fazlanın oluşumuyla beraber resmi rezervler hesabında fazlalık oluşmakta ve döviz kurlarında bir düşüş gerçekleşmektedir. Bu durumda piyasadaki yerli paranın artırılması için Merkez Bankası devreye girerek piyasadan döviz satın almaktadır. Böylece artan para miktarına paralel olarak yurtdışı menkul kıymetlere talep artmakta ve dış fazla eritilmiş olmaktadır. Sonuç itibariyle bakıldığında Parasalcı Yaklaşımla, bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki ilişkinin kurulması aşamasında temel alınan parametrenin net dış varlıklar olması gerektiği vurgulanmaktadır¹⁸¹.

2.4. İKİZ AÇIK HİPOTEZİ İLE İLGİLİ DİĞER ARAŞTIRMALAR

İkiz açıklar üzerine araştırmalar 1970'li yıllara dayanmaktadır. 1970'li yıllarda ABD'de cari açıklar ile bütçe açıkları arasındaki ilişki ele alınmış ve bu konu ile ilgili tartışmalar başlamıştır. 1980'lerde ABD Devlet Başkanı Regan döneminde

¹⁷⁹Karatay, s. 116.

¹⁸⁰Zafer Tunca ve Çiğdem Börke Tunalı, "Ödemeler Dengesine Parasal Yaklaşım," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Prof. Dr. Erdoğan ALKİN' e Armağan içinde, İstanbul, 2007, s. 4-5.

¹⁸¹Ünsal, s. 77-78.

bütçe açıkları ve dış ticaret açıklarının beraber açık vermesi, bütçe açıkları ve dış ticaret açıklarının ikiz mi, yoksa değil mi sorusunu akıllara getirmiştir¹⁸².

İlk çalışmalarda dış ticaret açıkları ve bütçe açıklarının ilişkisi analiz edilmiştir. 1990 yılından sonra ele alınan çalışmalar da ise sermaye hareketliliğinin eklenmesiyle daha bir derinlik kazanarak, cari açıklar ile bütçe açıkları arasındaki ilişki araştırılmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllarda ve devamında birçok araştırmacı tarafından farklı model ve yöntemlerin kullanılmasıyla bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Fakat bunca çalışma sonucunda ikiz açıklar ile ilgili bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bir başka ifadeyle, bu konu ile ilgili yapılan analizler sonucunda, herhangi bir uzlaşmanın sağlanmasında başarılı olunamamıştır. Bazı analizlerde gelişmekte olan ülkelerinde dâhil edilmesi ile çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmasına karşı bazı analizlerde ise, sadece gelişmiş ülkelerin çalışmalarda ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Böylece bu ayırım ile araştırmaların da farklı sonuçlar doğurmasına neden olmuştur¹⁸³.

Görüldüğü gibi yapılan bazı çalışmalarda cari açıklardan bütçe açıklarına doğru nedensellik ilişkisinin olduğunu savunan olduğu gibi, nedensellik bağının bütçe açıklarından cari açıklara doğru doğrunu, geleneksel Keynesyen teoriyi kabul edici birçok çalışmayı ortaya koyan da olmuştur. Bir başka ifadeyle, Keynesyen teorinin kabul ettiği nedensellik yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğunu savunan görüşün aksine, nedensellik yönünün cari açıklardan bütçe açıklarına doğru olduğunu savunanlarda olmuştur. Bir diğer sonuç ise, Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezidir. Bu hipotezi savunanlar bütçe açıkları ile cari açıklar arasında nedensellik yönünün olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. İkiz açık hipotezi ile ilgili araştırmaları kapsayan bu çalışmalar aşağıda ülkelerin gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak ayrı ayrı incelenecektir.

2.4.1. Gelişmiş Ülkeler İçin Araştırmalar

ABD, ikiz açıklar üzerine araştırmaların yapıldığı ilk ülke olması nedeniyle gelişmiş ülkelerde de ikiz açıklar ilişkisini araştıran çalışmaların büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Bu çalışmalar; Eştümleşme, Vektör Otoregresif (VAR) ve regresyon

¹⁸²Salvatore, s. 1.

¹⁸³Günaydın, s. 149.

analizi gibi ekonometrik yöntemlerin uygulanması ile birbirinden farklı ampirik bulgulara da ulaşılmaktadır. Örnek olarak; Abell (1990), Bachman (1992), Salvatore'nin (2006) çalışmaları ile ikiz açıklar hipotezinin varlığını ileri sürmüş olmaları gösterilebilir. Buna karşın Kasa (1994) ise ABD ekonomisi için REH'nin savunduğu gibi cari işlemler açıkları ile bütçe açıkları arasında hiçbir etkileşim olmadığı yönünde görüşünü belirtmiştir. Ayrıca Kim ve Roubini (2008) araştırmasında, ikiz açıktan ziyade ikiz sapmanın var olduğunu, Darrat (1998) ise yaptığı analiz sonucunda karşılıklı nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır¹⁸⁴.

B. Douglas Bemheim, 1988 yılında ele aldığı *Budget Deficits and the Balance of Trade* adlı çalışmasında 1960-1984 dönemler arasında ABD'nin ve onun dış ticarete en büyük ortağı olan 5 ülkede (Kanada, İngiltere, Almanya, Japonya ve Meksika) maliye politikası ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu çalışmada regresyon analizi yöntemi uygulanarak ABD, Kanada, İngiltere ve Almanya'da bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişki test edilmiş ve elde edilen bulgular her iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğunu göstermiştir. Ayrıca, bütçe dengesindeki 1 birimlik (dolarlık) azalma cari işlemler dengesinde ortalama 0,30 birimlik (dolarlık) bir kötüleşmeye neden olmaktadır. Gözlemler sonucunda Meksika'da 1960-1981 dönemlerinde ikiz açık hipotezinin oldukça güçlü olduğu saptanmış ve bu ilişki 1981 borç krizinden sonra ortadan kaybolmuştur. Japonya'da ise bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığı ortaya konulmuştur¹⁸⁵.

Ali F. Darrat, 1988 yılında ele aldığı *Have Large Budget Deficit Coused Rising Trade Deficit?* adlı çalışmasında, ABD ekonomisini 1960-1984 dönemlerini kapsayarak üç aylık GSYİH' a oranlanmış reel veriler ile, Granger nedensellik testi uygulamış ve ikiz açık hipotezini sınamıştır. Darrat bu analizinde faiz oranı, döviz kuru, emek maliyeti, enflasyon, reel üretim, parasal taban gibi değişkenleri çalışmasına dâhil etmiştir. Bu çalışma sonucunda hem cari açıklardan bütçe

¹⁸⁴Osman Murat Telatar, *Türkiye'de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2013, s. 27.

¹⁸⁵B. Douglas Bemheim, "Budget Deficits and the Balance of Trade," 1988, s. 30, <http://www.nber.org/chapters/c10935.pdf>, (18.04.2015).

açıklarına hem de bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğuna ulaşılmıştır¹⁸⁶.

Walter Enders ve Bong-Soo Lee, 1990 yılında yayınladığı *Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins* adlı çalışmasında ABD ekonomisinin 1947 ile 1987 yıllarındaki ekonomik verileri incelemiştir. Çalışmasında döviz kurları, cari işlemler hesabı, reel faiz oranları, reel tüketim harcamaları ve reel borçlar gibi değişkenleri kullanmıştır. Ayrıca bu değişkenleri vektör otoregresyon (VAR) model ile incelemiştir. Bu model sonucunda elde edilen veriler, bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin var olduğu anlaşılmıştır. Bir başka ifadeyle, bütçe açıklarının cari işlemler üzerindeki etkisinin olmadığını ileri sürmenin bu hipoteze göre imkânsız olduğu kanıtlanmıştır¹⁸⁷.

Joachim Ziets ve Donald K. Pemberton, 1972:04-1987:02 dönemlerinin üçer aylık verileriyle ABD'nin bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Model olarak İki Aşamalı En Küçük Kareler (2AEKK) yöntemi uygulanmış ve çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlardan birine göre bütçe açığı, yüksek faiz oranı ve reel döviz kurundan ziyade iç talep ve gelir artışı yoluyla dış ticaret dengesini etkilemektedir. İkinci sonuç, dış dünyanın gelir artışı bir yandan ABD dış ticaret açığını azaltırken, diğer yandan yurtiçi faiz oranını ve milli geliri artırarak dış ticaret dengesini zayıflatmaktadır. Üçüncü sonuç ise, ABD dış ticaret açığı, bütçe açığı ve dış dünya gelirindeki artış gibi makroekonomik değişkenlerden etkilenmektedir. Ayrıca dış ticaret açığındaki değişmelerin sadece makroekonomik değişkenlerle açıklanmasının pek doğru olmadığı bununla beraber mikro ekonomik değişkenlerinde ele alınarak açıklanması gerektiği vurgulanmıştır¹⁸⁸.

D. John Abell, *Twin Deficits During The 1980s: An Empirical Investigation* adlı çalışmasıyla, 1979:02-1985:02 dönemlerinin aylık verileri ile ABD'nin bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişkisini VAR analizi metoduyla incelemiştir. Bu araştırma sonucunda, bütçe açığının dış ticaret açığına doğru dolaylı

¹⁸⁶Ali F. Darrat, "Have Large Budget Deficit Couled Rising Trade Deficit?," *Southern Economic Journal*, S. 54, 1998, s. 385.

¹⁸⁷Walter Enders ve Bong-Soo Lee, "Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins," *Review of Economics and Statistics*, S. 3, 1990, s. 379-380.

¹⁸⁸Joachim Ziets ve Donald K. Pemberton, "The U.S. Budget and Trade Deficits: A Simultaneous Equation Model," *Southern Economic Journal*, S. 1, 1990, s. 32-33.

bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca incelemeyle, bütçe açığının faiz oranı ve döviz kuru yoluyla dış ticaret açığını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla artan bütçe açıkları reel faiz oranını, reel faiz oranı da döviz kurunu etkileyerek dış ticaret dengesinde bozulmalara ve giderek dış ticaretin kötüleşmesine sebebiyet vermektedir¹⁸⁹.

Daniel David Bachman, çalışmasında 1974:01-1988:04 dönemlerini üçer aylık verilerle ABD ekonomisi için bütçe açığı, yatırım, verimlilik ve risk primi değişkenlerinin cari işlemler dengesi üzerinde meydana getirdikleri etkileri araştırmıştır. Çalışmada iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisi VAR modeli ile oluşturularak incelenmiştir. Uygulanan Granger-Sims nedensellik testi sonucuna göre sadece bütçe açığı değişkeni cari işlemler dengesinin Granger nedenidir. Cari işlemler dengesinden diğer değişkenlere doğru ise herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Sonuç olarak ele alınan dönemlerde ikiz açıklar hipotezinin geçerli olduğu saptanmış ve cari işlemler açığının ortadan kaldırılması için bütçe açıklarının azaltılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca cari işlemler açığının, yatırımlar yerine kamu harcamalarının finansmanından kaynaklandığını saptayan Bachman, biriken borç stoku nedeniyle bireylerin ileriki zamanda daha düşük bir yaşam standardı ile karşılaşacağını ileri sürmüştür¹⁹⁰.

Kenneth Kasa, 1994 yılında ele aldığı çalışmasıyla ABD, Japonya ve Almanya için Ricardocu Eşitlik Hipotezini (REH) ve ikiz açıklar hipotezlerinin geçerliliğini test etmiştir. Kasa'ya göre uzun süreli bir planlama ufkunun REH ile uyumlu olarak daha zayıf bir bütçe ve cari işlemler ilişkisine işaret ettiğini belirtmiştir. Dolayısıyla bireylerin sonsuz planlama ufkuna sahip olması, gelecekteki vergi artışlarının bugün yapılan tasarruflarla karşılanacağı belirtilmiştir. Sonuç itibarıyla toplam tasarruflarda herhangi bir değişimin yaşanmaması bütçe ve cari işlemler dengesinin de herhangi bir ilişkinin olmayacağı anlamına gelmektedir. Bu çalışmada ilk olarak kısıtsız VAR modeli ile analiz yapılmış ve yapılan incelemeler her üç ülke için de ikiz açıklar hipotezinin pozitif işaretli olduğuna ulaşılmıştır. Kısıtlı VAR modelinin uygulanmasında ise ikiz açıklar hipotezinin sadece ABD için

¹⁸⁹D. John Abell, "Twin Deficits During The 1980s: An Empirical Investigation," *Journal of Macroeconomics*, S. 12, 1990, s. 94-95.

¹⁹⁰Daniel David Bachman, "Why Is The U.S. Current Account Deficit So Large? Evidence From Vector Autoregressions", *Southern Economic Journal*, S.2, 1992, s. 238-239.

geçerli olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla REH'in varlığı sadece ABD için kabul edilmemiştir. Japonya ve Almanya için kullanılan veriler sonucunda REH'in varlığı kabul edilmiştir¹⁹¹.

Selahattin Diboğlu 1997 yılındaki çalışması ile 1960:01-1994:04 dönemlerini ABD ekonomisi için incelemiştir. Bu çalışmayla ABD ekonomisinin cari işlemler dengesi ile bazı temel makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi Vektör Hata Düzeltme (VEC) ve VAR modellerinin dikkate alınması ile incelemeler yapılmıştır. Diboğlu, Johansen 1988 ve Johansen ve Juselius'in 1990 yılındaki eştümleşme testi ile elde ettikleri çalışmalarındaki tahminleri dikkate alarak uzun döneme göre ulusal gelirdeki artışlar ile ticaret hadlerindeki iyileşmeler, cari işlemler dengesini iyileştirmektedir. Bununla beraber reel faiz oranı ve kamu harcamalarındaki artışlar ise cari işlemler dengesini kötüleştirmektedir. İnceleme sonucunda bütçe açığı değişkeninin en önemli cari denge belirleyicisi olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca belirtilen dönemler için ABD ekonomisinde REH yerine geleneksel görüşün (Keynesyen Gelir-Harcama yaklaşımının) geçerli olduğu vurgulanmıştır¹⁹².

Abdunnasser Hatemi-J ve Ghazi Shukur tarafından 2002 yılında 1975:01-1998:04 dönemleri üçer aylık verileri ile ABD ekonomisinde cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışma kendilerinin kurmuş oldukları VAR modelini Yinelemeli Görünürde İlişkisiz Regresyon (ISUR) yöntemiyle tahminler yapmışlardır. İki aşamalı olarak ele aldıkları bu çalışmada ilk aşama için yapısal kırılmaların olabileceği varsayımıyla modelin tahmininde özçıkırım (bootstrap) testi de kullanılmış ve 1989 yılı yapısal kırılma yılı olarak belirlenmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında ise örneklem dönemini iki alt döneme ayırarak yeniden tahminler yapılmış ve her iki dönem için farklı sonuçlar elde edilmiştir. 1975:01-1989:04 olarak ele alınan ilk örneklemde bütçe açığından cari işlemler açığına doğru bir etkileşimin var olduğu saptanırken, ikinci alt örneklem olan

¹⁹¹Kenneth Kasa, "Finite Horizons and the Twin Deficits," *Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Review*, S. 3, 1994, s. 27.

¹⁹²Selahattin Diboğlu, "Accounting for U.S. Current Account Deficits: An Empirical Investigation," 1994, s. 1-2, <http://econwpa.repec.org/eps/if/papers/9502/9502003.pdf>, (04.05.2015).

1990:01-1998:04 yıllarında ise cari işlemler açığından bütçe açığına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konulmuştur¹⁹³.

Dominick Salvatore, 2006'daki çalışması ile G-7 ülkelerinin 1973-2005 dönemlerini kapsayan yıllık verileri ile ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini test etmiştir. Analiz olarak regresyon yöntemi uygulanmıştır. Bu çalışmayla, bütçe açığının önceki dönem değerleri ile cari işlemler dengesi değerleri arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğunu tespit etmiştir. Sonuç itibarıyla temel alınan dönemlerde G-7 ülkelerinde ikiz açıklar hipotezinin geçerli olduğuna karar verilmiştir¹⁹⁴.

Soyoung Kim ile Nouriel Roubini, Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account, and Real Exchange Rate in the U.S. adlı çalışmaları ile ABD ekonomisini ele almış ve geleneksel görüşün aksine bütçe açığının cari dengeyi iyileştirdiğini ve artan bütçe açıklarıyla reel döviz kurunun düşürüldüğünü ortaya koymuşlardır. İnceleme 1973:01-2004:01 dönemlerinin üçer aylık verilerinin kullanılmasıyla uygulanmıştır. VAR analizi sonucunda bütçe ve cari işlemler açıkları arasında ikiz açıktan ziyade ikiz sapma ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bütçe açığındaki azalmalar aslında geleneksel görüşün aksine cari işlemler dengesinde iyileşmelere değil kötüleşmelere neden olmaktadır. Sonuç olarak bütçe açıklarının cari işlemler üzerinde olumlu etkiler gösterdiği tespit edilmiştir¹⁹⁵.

Roel Beetsma, Franc Klaassen ve Massimo Giuliodori 2008 yılında ele aldıkları "The Effects Of Public Spending Shocks On Trade Balances And Budget Deficits In The European Union" adlı çalışmaları ile 14 ABD ülkesi için ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini, kamu harcaması şoklarının dış ticaret ve bütçe dengeleri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. 1970-2004 yılları arası dikkate alınarak hazırlanan bu çalışmada ilk olarak kamu harcamaları, net vergi gelirleri, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH), ticaret dengesi ve reel efektif döviz kuru değişkenleri VAR modeli ile tahmin edilmiştir. Panel VAR tahmininden elde edilen sonuçlara göre

¹⁹³Abdunnasser Hatemi-J ve Ghazi Shukur, "Multivariate-Based Causality Tests of Twin Deficits in the U.S." *Journal of Applied Statistics*, S. 29, 2002, s. 9-10.

¹⁹⁴Salvatore, s. 711.

¹⁹⁵Soyoung Kim ve Nouriel Roubini, "Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account, and Real Exchange Rate in the U.S.," *Journal of International Economics*, S. 74, 2008, s. 381-382.

kamu harcamalarındaki bir artış ikiz açıkların meydana gelmesine neden olmaktadır. Çalışmanın ikinci aşamasında ise dış ticaret dengesi değişkeni modelden çıkartılarak yerine bu değişkenin bileşenleri olan ihracat ve ithalat eklenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen sonuç ilk sonuçlara benzer çıkmıştır. Dolayısıyla kamu harcamalarındaki artışların ikiz açık hipotezinin oluşumunda etkin bir role sahip olduğu anlaşılmıştır¹⁹⁶.

Gelişmiş ülkelere yönelik yapılan çalışmaların bir kısmı yukarıda kısaca açıklandı. Yukarda ele aldığımız bu çalışmaları özetleyecek olursak aşağıdaki şekilde Tablo 2.1 ile ortaya koyabiliriz.

¹⁹⁶Roel Beetsma, Franc Klaassen ve Massimo Giuliodori, "The Effects Of Public Spending Shocks On Trade Balances And Budget Deficits In The European Union," *Journal of the European Economic Association*, S. 6, 2008, s. 1-2.

Tablo 2.1. Gelişmiş Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar

ÇALIŞMA VE DÖNEMİ	ÇALIŞILAN ÜLKELER	ANALİZ METODU	SONUÇ
Bernheim (1988) (Farklı ülkelerin yıllık verileri)	ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Japonya, Meksika	Regresyon Analizi	ABD, Kanada, İngiltere ve Almanya için BD → CD Japonya için BD ↯ CD
Darrat (1988) 1960:01-1984:04	ABD	Çok Değişkenli Granger Nedensellik Testi	BA ↔ CA
Enders ve Lee (1990) 1947:03-1987:01	ABD	VAR Metodu	BA → CA
Zietz ve Pemberton (1990) 1972:04-1987:02	ABD	2AEKK ve Eşanlı Denklem Modeli Simülasyonu	BA, iç talep ve gelir artışı yoluyla DTD'yi etkilemektedir. (dolaylı olarak)
Abell (1990) 1979:02-1985:02 (Aylık veriler)	ABD	VAR Metodu ve Sistem Denklemi Çözümü (FIML)	BA → DTA (dolaylı nedensellik ilişkisi)

Tablo 2.1. (Devam)

Bachman (1992) 1974:01-1988:04	ABD	Engle ve Granger (1987) Eşitümleşme Analizi ve VAR (Granger-Sims Nedensellik Testi)	BA → CA
Kasa (1994) (Farklı ülkelerin yıllık verileri)	ABD, Japonya, Almanya	VAR Metodu	Kısıtsız var tahmini: (ABD, Japonya, Almanya) BD → CD Kısıtlı var tahmini: (ABD) BD → CD (Japonya, Almanya) BD ↯ CD
Diboğlu (1997) 1960:01-1994:04	ABD	Johansen (1988), Johansen ve Juselius (1990) Eşitümleşme Testleri ile VAR Metodu	Keynesyen Gelir-Harcama yaklaşımı geçerlidir. (Bütçe açığı ve reel faiz oranındaki artışlar cari dengeyi kötüleştirirken, ulusal gelir ve ticaret hadlerindeki artışlar cari dengeyi iyileştirmektedir)
Hatemi ve Shukur (2002) 1975:01-1998:04	ABD	VAR (ISUR ile tahmin) Metodu, Özçıkarm (Bootstrap Testi) ve Granger Nedensellik Testi	BA → CA (I. örnekleme) CA → BA (II. örnekleme)
Salvatore (2006) 1973-2005	G-7 Ülkeleri	Regresyon Analizi	BA → CA (Bütçe açığının geçmiş dönem değerleri ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.)
Kim ve Roubini (2008) 1973:01-2004:01	ABD	VAR Metodu	BA → Cari işlemler fazlası (ikiz sapma)

Tablo 2.1.1. (Devam)

Beetsma, Klaassen ve Giuliodori (2008) 1970-2004	14 ABD Ülkesi	Panel VAR Modeli	Kamu harcamalarındaki bir artış ikiz açıklara neden olmaktadır.

Gelişmiş ülkeler üzerine yapılan çalışmalar genel itibariyle ABD ekonomisi odaklı olmuştur. Buna neden olarak da ABD ekonomisinin ikiz açıkların çıkış noktası olarak kabul edilmesidir. İkiz açık hipotezi, 1980’li yıllardan sonra belirginleştiği için çalışmalarda bu tarihten sonra ele alınmış ve takip eden yıllardan günümüze kadar sürekli inceleme konusu olmuştur. Sürekli inceleme konularına dâhil edilmesinin nedeni ise, hiçbir çalışmanın kesinlik kazanmaması olmuştur. Şöyle ki Tablo 2.1’ de görüldüğü gibi ortak bir sonuç elde edilememiş ve yazarlarımız farklı bulgulara ulaşmıştır.

Genel itibariyle bütçe açıklarından cari açığa doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmışsa da bunun tam aksini belirten çalışmalar da olmuştur. Örneğin, Bernheim’in 1988 yılındaki çalışmasında Japonya için, Kasa’nın 1994 yılındaki çalışmasında Japonya ve Almanya için bütçe açıklarından cari açığa doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Darrat ise, 1988 yılında ABD için yaptığı incelemede bütçe açıkları ile cari açık arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bu araştırmalara karşı Hatemi ve Shukur’un 2002 yılındaki çalışmalarında ise cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir etkileşimin var olduğu yönünde tespitlere ulaşılmıştır. Yapılan bunca araştırmalara rağmen bütçe açıklarının ülke ekonomisini zedeleyeceğini göz önüne aldığımızda dış ticaretinde bütçe açıklarından etkileneceğini ve böylelikle dış ticaretinde (cari açık) açık verebileceğini kabul edebiliriz. Birçok çalışmada bunu ifade etmektedir.

2.4.2. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Araştırmalar

Bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasındaki etkileşime gelişmekte olan ülkeler açısından baktığımızda, incelemelerin genelinde Asya ülkeleri ile ilgili çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu duruma neden olarak 1997 ekonomik krizi ile birlikte Asya ekonomilerinde görülen yapısal değişiklikler ve yüksek borç yükü gösterilebilir. Yaşanılan bunca olumsuz etken Asya ülkelerinde ikiz açıklar ilişkisinin sorgulanmasına yol açmıştır. Literatürde gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar, gelişmiş ülkelerle ilgili çalışmalarda olduğu gibi ikiz açıklar hipotezinin geçerliliği hakkında kesin bir bulgu ortaya koyamamaktadır. Buna göre ele alınan ülke, incelenen dönem ve uygulanan tahmin yöntemlerine göre sonuçlar farklılık göstermektedir.

M. Faizul Islam 1998 yılında ele aldığı “Brazil’s Twin deficits: An Empirical Examination” adlı çalışmasıyla 1973:01-1991:04 dönemine ait üçer aylık verilerle Brezilya ekonomisini incelemiştir. Bütçe ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testiyle elde etmeye çalışmıştır. Bu bulgular sonucunda bütçe açığı ile dış ticaret açıkları arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır¹⁹⁷.

Emmanuel Anoruo ve Sanjay Ramchander, 1998 yılında “Current account and fiscal deficits: Evidence from five developing economies of Asia” adlı çalışmaları ile ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini test etmişlerdir. Bu çalışmada 5 Güney Asya ülkesi (Hindistan, Endonezya, Kore, Malezya ve Filipinler) için inceleme yapılmıştır. Yıllık veriler kullanılarak VAR modeline dayalı Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bu model ile kısa dönem faiz oranı, döviz kuru, reel üretim ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenler de eklenerek inceleme derinleştirilmiştir. Test sonucunda Malezya haricindeki diğer dört ülkede bütçe açığından cari işlemler açığına doğru tek yönlü bir ilişkinin bulunduğunu elde etmişlerdir. Malezya için ise karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu belirtilmiştir. Ayrıca faiz oranının her iki açık üzerinde, enflasyon ve döviz kurunun ise sadece bütçe açığı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir¹⁹⁸.

George Vamvoukas, 1999 yılında “The twin deficits phenomenon: evidence from Greece” adlı çalışmasıyla Yunan ekonomisini 1948-1994 dönemleri yıllık verileri ile test etmiştir. Bu çalışma ile dış ticaret açığı, bütçe açığı, enflasyon ve reel GSYİH arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Ekonometrik yöntem olarak, Engle-Granger eştümleme testi, hata düzeltme modeli (ECM) ve çok değişkenli Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen ampirik bulgulara göre bütçe ve dış ticaret açıkları eştümleştireler. Kısa dönemde ise değişkenlerin geleneksel görüşü destekler nitelikte olduğunu, bir başka ifadeyle bütçe açığından dış ticaret açığına doğru tek yönlü pozitif bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu belirtmiştir¹⁹⁹.

¹⁹⁷M. Faizul Islam, “Brazil’s Twin deficits: An Empirical Examination,” *Atlantic Economic Journal*, S. 26, 1998, s. 121-122.

¹⁹⁸Anoruo, s. 487-488.

¹⁹⁹George Vamvoukas, “The Twin Deficits Phenomenon: Evidence From Greece,” *Applied Economics*, S. 31, 1999, s. 1093-1094.

Nozar Hashemzadeh ve Loretta Wilson 2006 yılında ele aldıkları çalışma ile 9 Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesinde ikiz açıklar hipotezinin varlığını test etmişlerdir. Bu çalışmada VAR modeli ile analiz yapılmıştır. VAR modeli tahmini sadece Umman için ikiz açıklar hipotezini doğrulamıştır. Suriye ve Yemen için dış ticaret dengesinden bütçe dengesine doğru ters yönlü bir nedenselliğin varlığını ortaya koymuşlardır. Varyans ayrıştırması sonuçları ise Fas ve Yemen’de bütçe dengesinin, dış ticaret dengesinin önemli bir belirleyicisi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışmada Türkiye ekonomisi de incelenmiş ve sonuç olarak bütçe ve dış ticaret dengeleri arasında herhangi anlamlı bir ilişki bulunmadığı bilgisine ulaşılmıştır²⁰⁰.

Evan Lau ve Ahmad Zubaidi Baharumshah, 2006 yılında 1980-2001 dönemlerinin yıllık verileriyle ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini 9 Güney Doğu Asya ülkesinde araştırmışlardır. Çalışmada değişken olarak seçilen cari işlemler açığı, bütçe açığı, döviz kuru ve kısa dönem faiz oranının, ilk etapta Pedroni (1999) panel eştümleme testi uygulanmış ve değişkenlerin eştümleşik olduğuna karar vermişlerdir. Kısa dönem değişkeninin panel VAR tahmini ile ölçülmesi durumunda ise bütçe ve cari işlemler açıkları arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Granger nedensellik testi ile de bütçe açığından cari işlemler açığına doğru hem doğrudan hem de dolaylı nedensellik ilişkisinin bulunduğu ortaya çıkmıştır²⁰¹.

Ahmad Zubaidi Baharumshah, Evan Lau ve Stilianos Fountas, 2006 yılında ele aldıkları “On The Sustainability Of Current Account Deficits: Evidence From Four ASEAN Countries” adlı çalışmaları ile ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini test etmişlerdir. Bu testte 4 Güneydoğu Asya Uluslar Birliği ülkesi (Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland) yer vermişlerdir. Malezya için örneklem dönemi 1976:01-1988:02 olarak seçilirken diğer 3 ülke için ise 1976:01-2000:04 dönemleri seçilerek üçer aylık veriler ile araştırılmıştır. Çalışmada birim kök testi, eştümleşme testleri ve Granger nedensizlik testi uygulanmıştır. Birim kök testine göre 1997 Asya krizi yılında ve 1980’lerin farklı dönemlerinde serilerde yapısal kırılmalar bulunmaktadır.

²⁰⁰Nozar Hashemzadeh ve Loretta Wilson, “The Dynamics of Current Account and Budget Deficits in Selected Countries of the Middle East and Africa,” *International Research Journal of Finance and Economics*, S. 5, 2006, s. 111-112.

²⁰¹Evan Lau ve Ahmad Zubaidi Baharumshah, “Twin Deficits Hypothesis In Seacen Countries: A Panel Data Analysis Of Relationships Between Public Budget And Current Account Deficits,” *Applied Econometrics and International Development*, S. 6, 2006, s. 216-218.

Eştümleşme testine göre Filipinler haricindeki diğer üç ülkede değişkenler eştümleşik sonuçlar belirtmektedir. Granger nedensellik testinden elde edilen bulgular ise ülkelere göre farklılık göstermektedir. Buna göre Tayland'da bütçe açığından cari işlemler açığına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken, Endonezya'da bu ilişkinin tam tersi söz konusudur. Malezya ve Filipinler'de ise değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır²⁰².

Chul-Hwan Kim ile Donggeun Kim, 2006 yılındaki ortak çalışmalarında Kore ekonomisinde bütçe ve cari işlemler dengeleri arasında herhangi bir ilişki bulunup bulunmadığını araştırmışlardır. Model olarak MWALD testi ve yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanarak 1970-2003 dönemi yıllık verilerinin kullanımı ile inceleme yapılmıştır. Yapısal kırılmalı birim kök testi ile elde edilen bulgular, bütçe ve cari işlemler dengesi serileri sırasıyla 1987 ve 1985 yıllarında yapısal kırılma yaşamıştır. MWALD testinden elde edilen bulgulara göre ise, bütçe dengesinden cari işlemler dengesine doğru nedensellik ilişkisi bulunmazken, cari işlemler dengesinden bütçe dengesine doğru ters yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur²⁰³.

Chin-Hong Pua, Evan Lau ve Kim Lee Tan, 2006 yılında ele aldıkları "Budget-Current Account Deficits Nexus in Malaysia" adlı çalışmalarında Malezya ekonomisinde ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini incelemiştir. 1970-2005 dönemleri yıllık verilerinin dikkate alınarak hazırlanan bu çalışmada eştümleşme ve nedensellik testleri uygulanarak incelemeler yapılmıştır. Bu inceleme sonucunda belirtilen dönemde Malezya ekonomisi için ikiz açıklar yerine cari işlemler hedeflemesi hipotezinin geçerli olduğuna karar verilmiştir²⁰⁴.

Ahmad Zubaidi Baharumshah ve Evan Lau, 2009 yılındaki çalışmalarında 1980:01-2006:04 dönemlerini üçer aylık verileri ile 7 Doğu Asya ülkesi için ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini araştırmışlardır. Bütçe ve cari işlemler açığı ile özel kesim yatırımlarının değişken olarak kullanıldığı çalışmada ilk olarak birim kök testi

²⁰² Ahmad Zubaidi Baharumshah, Evan Lau ve Stilianos Fountas, "On The Sustainability Of Current Account Deficits: Evidence From Four ASEAN Countries," *Journal of Asian Economics*, S. 14, 2006, s. 465-467.

²⁰³ Chul-Hwan Kim ve Donggeun Kim, "Does Korea Have Twin Deficits?," *Applied Economics Letters*, S. 13, 2006, s. 675-676.

²⁰⁴ Chin-Hong Pua, Evan Lau ve Kim Lee Tan, "Budget-Current Account Deficits Nexus in Malaysia" *Munich Personal RePEc Archive*, S. 27, 2006, s. 11-12.

uygulanmıştır. Buna göre 1997 yılında serilerin önemli bir kısmı için yapısal kırılma söz konusudur. Çalışmanın ikinci aşamasında eştümleşme testi uygulanmış ve Singapur haricindeki diğer 6 ülkede değişkenlerin eştümleşik olduğu saptanmıştır. Çalışmanın son aşamasında ise Granger nedensellik testi uygulanmış ve incelenen 7 ülkenin 4'ünde (Endonezya, Tayland, Kore ve Filipinler) ikiz açıklar hipotezine uygun olarak bütçe açığından dış ticaret açığına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur²⁰⁵.

Sofia Kalou ve Suzanna-Maria Paleologou, 2012 yılında ele aldıkları “The Twin Deficits Hypothesis: Revisiting an EMU Country” adlı çalışma ile 1960-2007 dönemleri Yunanistan ekonomisi üzerine bir inceleme yapmışlardır. Yapılan çalışma ile cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi serilerdeki yapısal kırılmaları da dikkate alarak incelemişlerdir. Kısa dönem faiz oranı ve döviz kuru değişkenlerinin de ampirik analize dahil edildiği çalışmada, ekonometrik yöntem olarak eştümleşme testi ve VECM tahmini kullanılmıştır. Eştümleşme testine göre iki değişkenin eştümleşik olduğu saptanırken, Granger nedensellik testine göre cari işlemler açığından bütçe açığına doğru ters yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında Yunanistan’ın Euro Bölgesi’ne girmesi nedeniyle ulusal parasını devalüe etmek gibi önemli bir silahını kaybettiğini söyleyen Kalou ve Paleologou, cari işlemler ve bütçe dengelerindeki iyileşmelerin sadece (teknolojik değişiklik ve kalite artışına dayalı) yerli üretim artışıyla sağlanabileceğini ileri sürmüşlerdir²⁰⁶.

Farzane Bagheri, Salma Keshtkaran ve Fatemeh Daroghe Hazrati, 2012 yılında ikiz açıklar ve F-H hipotezlerinin geçerliliğini petrol ihracatçısı bir ülke (İran) için incelemişlerdir. Bu amaçla 1971-2007 dönemi yıllık verileri ile SUR ve Granger nedensellik testleri uygulamışlardır. SUR tahmini sonucunda bütçe ve cari işlemler açıkları arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Nedensellik testinden elde edilen bulgulara göre ise geleneksel görüşle uyumlu olarak iki açık arasında tek yönlü pozitif bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Son olarak F-H hipotezinin

²⁰⁵Ahmad Zubaidi Baharumshah ve Evan Lau, “Budget and Current Account Deficits in SEACEN Countries: Evidence Based on the Panel Approach,” *International Finance*, 2009, s. 21-22.

²⁰⁶Sofia Kalou ve Suzanna-Maria Paleologou, “The Twin Deficits Hypothesis: Revisiting an EMU Country,” *Journal of Policy Modeling*, S. 34, 2012, s. 230-135.

geçerliliğinin de araştırıldığı çalışmada F-H hipotezi reddedilmiş, incelenen dönemde İran için düşük sermaye hareketliliğinin geçerli olduğuna karar verilmiştir²⁰⁷.

Piotr Misztal, 2012 yılında ele aldığı “The Link Between Government Budget And Current Account in The Baltic Countries” adlı eserinde Baltık ülkelerinde bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kim ve Roubini’nin (2008) sonuçlarına paralel olarak değişkenler arasında ikiz sapma ilişkisi tespit etmiştir. bu çalışma ile 1999:01-2010:02 dönemleri üçer aylık verilerle VAR analizinin uygulanmasıyla inceleme yapılmıştır. Sonuç olarak bütçe ve cari işlemler dengeleri arasında negatif bir ilişki bulunmuştur²⁰⁸.

Ebrahim Merza, Mohammad Alawin ve Ala Bashayreh, 2012 yılında ele aldıkları çalışma ile 1993:04-2010:04 dönemlerini üçer aylık verileri ile Kuveyt ekonomisinde ikiz açıklar hipotezinin varlığını eştümleşme testi, VAR ve Granger nedensellik testi gibi farklı ekonometrik yöntemler kullanarak araştırmışlardır. Sonuç itibariyle bakıldığında, iki değişken eştümleşiktir ve cari işlemler dengesinden bütçe dengesine doğru ters yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır²⁰⁹.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik yapılan çalışmaların bir kısmı yukarıda kısaca açıklandı. Yukarıda ele aldığımız bu çalışmaları özetleyecek olursak aşağıdaki şekilde Tablo 2.2 ile ortaya koyabiliriz.

²⁰⁷Farzane Bagheri, Salma Keshtkaran ve Fatemeh Daroghe Hazrati, “Twin Deficits and Feldstein-Horioka Puzzle in the Case Iran,” *Journal of Social and Development Sciences*, S. 3, 2012, s. 171.

²⁰⁸Piotr Misztal, 2012 yılında ele aldığı “The Link Between Government Budget And Current Account in The Baltic Countries,” *Munich Personal RePEc Archive*, S. 3, 2012, s. 13-14.

²⁰⁹Ebrahim Merza, Mohammad Alawin ve Ala Bashayreh, “The Relationship between Current Account and Government Budget Balance: The Case of Kuwait,” *International Journal of Humanities and Social Science*, S. 7, 2012, s. 168-169.

Tablo 2.2. Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar

ÇALIŞMA VE DÖNEMİ	ÇALIŞILAN ÜLKELER	ANALİZ METODU	SONUÇ
Islam (1998) 1973:01-1991:04	Brezilya	Granger Nedensellik Analizi	BA \leftrightarrow DTA
Anoruo ve Ramchander (1998) (Ülkeden ülkeye değişiyor.)	Hindistan, Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler	VAR Modeli ve Çok Değişkenli Granger Nedensellik Analizi	Malezya için BA \leftrightarrow CA Diğer dört ülke için BA \rightarrow CA
Vamvoukas (1999) 948-1994	Yunanistan	Eştleme Testi ve Değişkenli Granger Nedensellik Testi	Eştleme ve BA \rightarrow DTA
Hashemzadeh ve Wilson (2006) Ülkeden ülkeye değişiyor.	Mısır, İran, Ürdün, Kuveyt, Fas, Umman, Suriye, Türkiye, Yemen	VAR Modeli	Umman: BD \rightarrow DTD Suriye ve Yemen: DTD \rightarrow BD Fas ve Yemen: BD \rightarrow DTD
Lau ve Baharumshah (2006) 1980-2001	9 SEACEN Ülkesi	Eştleme Testi ve Dinamik Panel Nedensellik	BA \leftrightarrow CA

Tablo 2.2. (Devam)

Baharumshah, Lau ve Fountas (2006) Malezya 1976:01-1998:02 Diğer Ülkeler 1976:01-2000:04	Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland	Birim Kök Testi, Eştleme Testleri ve Granger Nedensizlik Testi	Eştleme BA → CA (Tayland) CA → BA (Endonezya) BA ↔ CA (Malezya ve Filipinler)
Kim ve Kim (2006) 1970-2003	Kore	Birim Kök Testi ve Granger Nedensizlik Testi	CD → BD
Puah, Lau ve Tan (2006) 1970-2005	Malezya	Eştleme Testi ve Nedensellik Testi	Eştleme yoktur. CA → BA
Baharumshah ve Lau (2009) 1980:01-2006:04	Singapur, Kore, Malezya, Tayland, Endonezya, Filipinler, Japonya	Birim Kök Testi, Eştleme Testi ve Nedensellik Testi	Eştleme. BA → CA (Endonezya, Tayland, Kore ve Filipinler) CA → BA (Malezya) BA ↔ CA (Japonya ve Singapur)
Kalou ve Paleologou (2012) 1960-2007	Yunanistan	Eştleme Testi ve VECM Modeli	Eştleme. CA → BA (ters yönlü nedensellik ilişkisi vardır.)
Bagheri, Keshkaran ve Hazrati (2012) 1971-2007	İran	SUR Modeli ve Granger Nedensellik Testi	BA → CA F-H hipotezi geçerli değildir.

Tablo 2.2. (Devam)

Misztal (2012) 1999:01-2010:02	Letonya, Litvanya, Estonya	VAR Modeli	BA → Cari işlemler fazlası (ikiz sapma)
Merza, Alawin ve Bashayreh (2012) 1993:04-2010:04	Kuveyt	Eştleme Testi ve VAR Modeli (Granger Nedensellik Testi)	Eştleştirilmiştir. CA → BA (Ters yönlü nedensellik ilişkisi vardır.)

Gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalar birçok ülkenin ekonomisini kapsadığı için daha geniş çaplı olmuştur. Tablo 2.2.'de de görüldüğü gibi çok farklı bulgulara ulaşılmıştır. Islam (Brezilya), Anoruo ve Ramchander (Malezya), Lau ve Baharumshah (9 SEACEN Ülkesi) ve Baharumshah, Lau ve Fountas (Malezya ve Filipinler) çalışmaları sonucunda bütçe açıkları ile cari açık arasında karşılıklı nedensellik bağının var olduğuna ulaşılmıştır. Buna karşın Baharumshah ve Lau'nun 2009 yılındaki çalışmalarında ise Japonya ve Singapur için bütçe açıkları ile cari açık arasında nedensellik bağının bulunmadığı ve REH'in varlığı kabul edilmiştir. Yapılan çalışmaların genelinde bütçe açıklarından cari açıklarına doğru nedensellik bağının var olduğu kabul edilmişse de bunun aksini savunan çalışmalarda olmuştur. Hashemzadeh ve Wilson (Suriye ve Yemen), Baharumshah, Lau ve Fountas (Endonezya), Kim ve Kim (Kore), Puah, Lau ve Tan (Malezya), Baharumshah ve Lau (Malezya), Kalou ve Paleologou (Yunanistan) ve Merza, Alawin ve Bashayreh (Kuveyt)'in çalışmaları sonucunda belirtilen ülkeler için cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik bağının var olduğu sonucuna varılmıştır. Anlaşıldığı üzere ülkelerin ekonomik durumlarının farklı olması, farklı sonuçların ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE ÜZERİNE İKİZ AÇIKLARIN İNCELENMESİ VE LİTERATÜR TARAMASI

3.1. TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIKLARI

Türkiye ekonomisini 1980-2014 yılları arasında inceleyeceğiz. Belirtilen tarihler arasında ekonominin inişli çıkışlı bir süreçten geçmesi, ülkeyi derinden sarsan ekonomik krizlerin yaşanması nedeniyle 1980-1989, 1990-1999 ve 2000-2014 şeklinde detaylı bir incelemenin yapılması daha sağlıklı olacaktır.

3.1.1. 1980-1989 Dönemi

1978-1979 yılları arasında hem siyasi hem de ekonomik yönden sıkıntılar olmuştur. Belirtilen yıllarda fakirlik ciddi bir şekilde artmış, ekonomi duraklamış ve enflasyon sürekli bir artış sergilemiştir. Yoğunlaşan terör olayları, üniversitelerde ve sokaklardaki çatışmalar, siyasal partiler arasında yoğunlaşan gerilimler, yürütülemeyen kararlar, IMF ile sürüp giden görüşmelerin boyutunu oluşturuyordu²¹⁰. Kısacası 1970'li yılların ikinci yarısında Türkiye ekonomisi yeniden dış ödeme güçlükleri ve yüksek oranda fiyat artışları nedeniyle ağır bir bunalıma sürüklenmiştir. Ekonomik bunalımın giderek toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak daha da ağırlaşması üzerine 24 Ocak 1980'den başlayarak bir dizi yeni ekonomik politika kararları alınmıştır. Önceleri ekonomik istikrar önlemleri olarak nitelenen bu kararlar, aynı yılın siyasal gelişmeleriyle de tamamlanarak uzun süreli bir nitelik kazanmıştır. 24 Ocak İstikrar Programı, enflasyonu düşürmeyi, kapasite kullanım oranını yükseltmeyi, kamu sektörü açığını düşürmeyi ve ihracat ve yurtiçi tasarruf oranını artırmayı hedeflemekteydi. Bu hedefleri gerçekleştirmek üzere seçilen ekonomi politikası araçları ise piyasa mekanizması, esnek döviz kuru

²¹⁰Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) "Ekonomi Politik" Açısından Bir İnceleme*, 4. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 165.

politikası, özel sektöre yönelik ihracat ve yatırım teşvikleri ve doğrudan yabancı sermaye teşvikleri olarak belirlenmişti²¹¹.

Bütçe açıkları, ekonomik dengesizliklerin kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. 24 Ocak Kararları'yla, serbest piyasa ekonomisinin güçlendirilerek devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılması amaçlanmıştır. Böylece bütçe açıkları ve açıkların beraberinde getirdiği sorunlar, çözüme kavuşturulması gereken temel hedefler arasında değerlendirilmiştir. Belirlenen hedeflere uygun olarak kamu harcamalarının disipline edilmesi ve kapsamlı bir vergi reformunun gerçekleştirilmesi yönündeki çalışmalar ise kısa vadede olumlu sonuçlar vermiştir. Bunun sonucunda bütçe açıklarının ulusal hâsıla içerisindeki payı 1980 – 1983 (İhtilal Dönemi) döneminde belirgin biçimde azalma eğilimi göstermiştir. Ancak uygulanan maliye politikası tedbirlerinin sıkı bir kararlılıkla sürdürülememesi ve 1983 genel seçimleriyle iş başına gelen yeni hükümetin ekonomik – mali tercihleri ile toplumsal beklentiler gibi nedenler, bütçe açıklarının yeniden yükselmesine neden olmuştur²¹².

Tablo 3.1. de görüldüğü gibi bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılamada hep yetersiz kaldığı ve bu nedenle bütçe açıklarının kaçınılmaz olduğunu görmekteyiz. 24 Ocak Kararları'nın etkisi nedeniyle 1980 yılında bütçe açıkları sonraki yıllara göre yüksek olmuş ve GSYH'ya oranla % 2,4 civarlarına ulaşmıştır. Tablodan 3.1. de görüleceği üzere, 1981-1983 döneminde hem kamu giderlerinde, hem kamu gelirlerinde hem de bütçe açıklarında bir azalma söz konusudur. Bu duruma neden olarak ise söz konusu dönemde siyasi yapının bozuk olması belirtilebilir. Takip eden yıllarda ise kamu gelirlerinin, harcamaları karşılamada fazlasıyla yetersiz kalması, bütçe açıklarında da artışın olmasına sebep olmuştur.

²¹¹Sema Yaşar, s. 105.

²¹²Burcu Gediz, ve M. Hakan Yalçınkaya, "Nasıl Bir Bütçe Politikası?," *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, S. 1, 2001, s. 64.

Tablo 3.1. 1980-1989 Dönemi Bütçe Verileri

Yıllar	Bütçe Giderleri / GSYH	Bütçe Gelirleri / GSYH	Bütçe Dengesi / GSYH
1980	15,3	13,0	-2,4
1981	14,3	13,1	-1,2
1982	11,4	10,2	-1,1
1983	14,0	12,3	-1,7
1984	12,8	9,5	-3,3
1985	11,3	9,6	-1,7
1986	11,9	9,8	-2,1
1987	12,6	10,0	-2,6
1988	12,1	9,8	-2,3
1989	12,5	9,9	-2,5

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

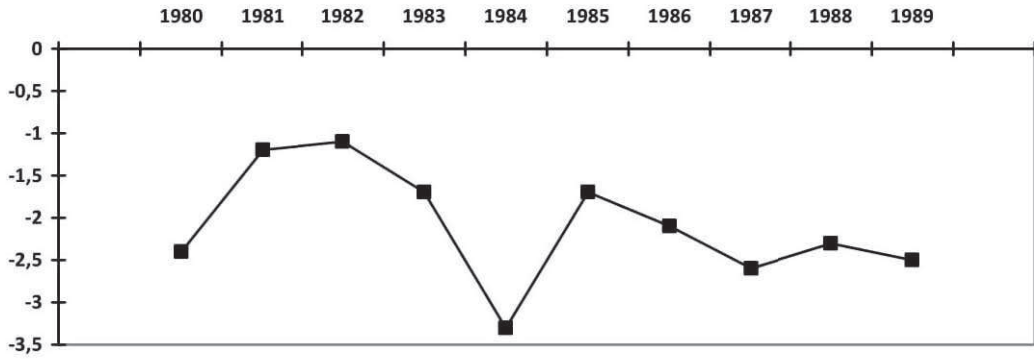
1980’li yıllarda bütçe açıkları artış göstermiştir. Bütçe açıklarının büyümesinde; GAP, telekomünikasyon, baraj, köprü, otopan gibi büyük ölçekli altyapı yatırımları, artan nüfusun mal ve hizmet talebindeki artış, hızlanan köyden kente göçün beraberinde getirdiği harcama baskısı gibi burada hepsini sıralama olanağımızın olmadığı çok sayıda nedenden dolayı kamu harcamaları hızla artması etkili olmuştur. Ancak vergi gelirleri bunca harcamaya eşlik edememiştir. Vergi gelirlerinin harcamaların gerisinde kalmasıyla beraber, düşük vergi kapasitesi, düşük vergi gayreti gibi yapısal nedenler de belirginlik kazanmıştır. Bununla beraber yüksek enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerini aşındırması, politik bir tercih olarak vergi gelirleri üzerine yoğunlaşmanın pek mümkün olmaması gibi nedenlerde

etkili olmuştur. Bu gelişmelerin tümü göz önüne alındığında, 1980'ler boyunca bütçe açıklarının sürekli artması kaçınılmaz bir durum olmuştur²¹³.

Ekonomik gelişmelere baktığımızda, Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllarda oldukça geniş kapsamlı bir değişim geçirdiği görülmektedir. 24 Ocak 1980 Kararları alınırken, toplum üzerinde şok etkisi yaratacak bir strateji izlenmiş, mal ve hizmet fiyatları artırıldığı gibi, aynı zamanda da yüksek devalüasyon yapılmıştır. Bununla beraber 24 Ocak Kararları'nı takip eden dönemde, piyasadaki emisyon hacmi daralmış ve son yılların en düşük seviyesine ulaşmıştır. Reel faizlerin yükselmesiyle birlikte TL'nin değer kaybetmesi, piyasadaki para talebini artırmıştır. Enflasyondaki artış ise; 1980 döneminden öncesine kıyasla, döviz kuru artışından daha fazla olmuştur²¹⁴.

1980-1983 ihtilal döneminden dolayı ekonomik faaliyetler biraz yavaşlamıştır. Bununla beraber bütçe açıklarında da azalmanın yaşandığını grafik 3.1. de görebilmekteyiz.

Grafik 3.1. Bütçe Dengesi / GSYH (%) (1980-1989)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır. (Buda satırbaşı)

Grafik 3.1. de bütçe açıklarının GSYH içerisindeki payı yansıtılmaktadır. Bütçe açıkları, 1980'li yılların ilk üç döneminde uygulanan sıkı maliye politikası tedbirlerine bağlı olarak 1981 yılında yüzde 1,2, 1982 yılında ise yüzde 1,1 oranında

²¹³Sema Yaşar, s. 106.

²¹⁴İlker Parasız, *Modern Makro Ekonominin Temelleri*, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s. 348.

açık vermiştir. 1983'ten itibaren bu politikalardan taviz verilmeye başlanması ise bütçe açığının yeniden yükselmesini beraberinde getirmiş ve 1984 yılında Bütçe Dengesi/GSYH oranı tekrar yüzde 3,3 seviyelerine kadar çıkmıştır. Sonraki yıllarda da inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

3.1.2. 1990-1999 Dönemi

1980'li yıllarda yaşanan siyasi ve ekonomik olumsuzluklar, bütçe dengesini olumsuz etkilemiş ve bütçe de derinleşecek izler bırakmıştır. Şöyle ki, 1990'lı yıllarda da ekonomik ve siyasi faktörlerden kaynaklı bütçe açıkları devam etmiştir. Bu dönemin en önemli sorunu siyasi istikrarsızlık olmuştur. Çünkü bu dönemde terörle mücadele faaliyetlerinin devam etmesi, personel giderlerinin artış göstermesi ve borçlanma temelli bütçe finansmanının beraberinde getirdiği ağır faiz yükü, kamu harcamalarındaki yükselişin devam etmesine neden olmuştur. 1990 – 1999 döneminin ortalarında ve sonlarında meydana gelen ağır ekonomik krizler devlet müdahalelerini kaçınılmaz hale getirmiştir. Bununla beraber kamu harcamalarında da sürekli bir artış eğilimi meydana gelmiştir. Kamu harcamalarındaki artışa karşın vergi gelirlerinde herhangi bir artışın olmaması bütçe açığını daha da arttırmıştır. Böylece bütçe açıkları, 1990'lı yıllarda daha fazla bir sorun haline dönüşmüştür²¹⁵.

Tablo 3.2 de görüldüğü gibi bütçe dengesinin GSYH'ya oranı 1993 yılına kadar artış göstermiştir. 1994 yılında alınan ekonomik kararlarında etkisi ile 1994 yılında bir düşüş yaşanmış ve bu oran yüzde 2,9'lara kadar gerilemiştir. Söz konusu alınan ekonomik önlemlerin kalıcı olmaması, siyasi yönden istikrarın sağlanamaması ve sürekli hükümetin değişmesi nedeniyle bütçe gelirleri ile bütçe giderleri arasındaki fark giderek artmıştır. Bütçe dengesinin GSYH'ya oranı sırasıyla 1996 yılında yüzde 6,2, 1997 yılında yüzde 5,8, 1998 yılında yüzde 5,5 ve 1999 yılında en yüksek seviyeyi bularak yüzde 8,9 olarak bütçe açık vermiştir. Ayrıca bütçe açıklarının azaltılması için başvurulmuş IMF ve hükümetlerin para basması (emisyon) düşünülenin aksine bütçe açıklarının daha fazla artmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun olumsuz etkilerini 1994 yılı sonrasındaki bütçe açıklarının daha fazla artması ile net olarak görebilmekteyiz.

²¹⁵Mehmet Küçük, *Bütçe ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1989-2004)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008, s. 166.

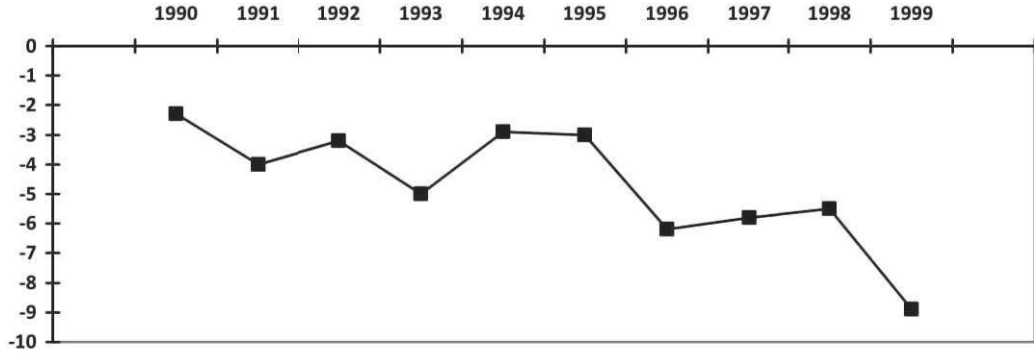
Tablo 3.2. 1990-1999 Dönemi Bütçe Verileri

Yıllar	Bütçe Giderleri / GSYH	Bütçe Gelirleri / GSYH	Bütçe Dengesi / GSYH
1990	12,7	10,5	-2,3
1991	15,4	11,4	-4,0
1992	15,1	11,9	-3,2
1993	18,2	13,2	-5,0
1994	17,3	14,3	-2,9
1995	16,4	13,4	-3,0
1996	19,8	13,6	-6,2
1997	20,6	14,8	-5,8
1998	22,2	16,7	-5,5
1999	26,9	18,0	-8,9

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

1990-1999 dönemi ekonomik krizlerin etkisi ve uygulanan ekonomik tedbirlerin de geçici olarak olumlu etki göstermesi nedeniyle bütçe dengesi sürekli bir iniş-çıkış halinde olmuştur. Ayrıca grafik 3.2 de görüldüğü gibi hem ülke içi yaşanan ekonomik krizlerin etkisi hem de dış ülkelerin yaşadığı ekonomik krizlerin etkisi ile bütçe açıkları 1990'lı yılların ikinci yarısında sürekli artış göstermiştir.

Grafik 3.2. Bütçe Dengesi / GSYH (%) (1990-1999)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

Grafik 3.2. ile bütçe dengesinin 1990 – 1999 dönemindeki gelişimi gösterilmiştir. 1980’li yılların sonlarına doğru görülen bütçe açıkları 1990’lı yılların başında da varlığını aynı şekilde korumuştur. Sonraki yıllara bakıldığında ise ekonomik ve siyasi sorunlar nedeniyle bütçe dengesinde artışın meydana geldiği ve dalgalı bir şekilde iniş-çıkışlar ile bütçenin sürekli açık verdiği görülmektedir. 1993 yılında yüzde 5,0 seviyesine kadar ulaşması kriz sinyallerini vermiştir. 1994 yılında kriz kaçınılmaz bir hal almıştır. O dönemde alınan kararlar ile (5 Nisan Kararları) daraltıcı maliye politikası uygulanmış ve ekonomide geçici bir rahatlama sağlanmıştır. Fakat bu kararların uzun vadeli olmaması ve siyasi yapının bozuk olması ekonomik rahatlama döneminin de uzun olmasına engel olmuştur. 1996 yılında yüzde 6,2, 1997-1999 Asya krizinden etkilenen ekonomimiz 1997 yılında yüzde 5,8, 1998 yılında yüzde 5,5 ve 1999 yılında zirve yaparak bütçe dengesi yüzde 8,9 seviyesine kadar artış göstermiştir. Bütçenin bu denli açık vermesi ve ekonominin giderek bozulan yapısının nedeni siyasi yapının süreklilik kazanmadan sık sık hükümetin değişmesi, 1999 yılında yaşanan Marmara depremi ve ekonomik yapının iyileştirilmesi için alınan kararların uygulamaya bir türlü geçirilmemesi olmuştur.

3.1.3. 2000-2014 Dönemi

1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar, yapısal bozukluklar ve yasal düzenlemelerdeki yetersizlikler sonucunda başta banka sektörü ağır hasar görerek, özkaynak yetersizliği, aktif kalitesindeki zayıflık, piyasa risklerine aşırı

duyarlılık gibi sorunlar giderek büyümüştür²¹⁶. 1999'da GSMH % -6,1 oranında düşüşe geçmiş ve işsizlik ise tırmanışa geçmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise dünyadaki ekonomik gidişatın iyileşmelerin olmasına rağmen Türkiye için aynı durumdan bahsetmek pek mümkün değildi. Bu dönemde iç borç/GSMH oranı % 29'u, dış borç/GSMH oranı % 55'i aşmış, reel faizler çok fazla artmıştır. Bu nedenle 1998 yılında kabul edilen Stand-by anlaşmasından daha ağır yaptırımları olan maddelere yer verilen yeni bir stand-by anlaşması imza altına alınmıştır²¹⁷.

1990'lı yılların sonlarına doğru bozulan ekonominin revize edilmesi gerekmişti. Bu amaçla 2000 yılında bazı kararlar alınarak kamu gelirlerinin artırılmasıyla bütçe açığının GSMH'ya oranının düşürülmesi planlanmıştır. Bu durumda bütçe fazlası oluşturabilmek için²¹⁸;

- Gayrimenkul sermaye iratları stopaj oranları arttırılmış,
- Serbest meslek kazançlarına uygulanan stopaj oranı arttırılmış,
- Faiz ve repo gelirlerine uygulanan stopaj oranları arttırılmış,
- Ücret ve maaş gelirlerine ilişkin vergi oranları artırılmış,
- Özel istisna miktarlarındaki artış, hedeflenen enflasyon oranıyla sınırlandırılmıştır.

2000 yılında uygulamaya konulan bu ekonomik program, ilk 10 ay içinde iyi bir performans göstermiştir. Bu program ile kamu gelirleri artarken kamu harcamaları gerilemiş ve iç borçlanma faiz oranları da hızlı bir düşüş yaşamıştır. Ancak bankacılık kesiminden kaynaklanan problemlerden dolayı, Kasım 2000'de bir likidite sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun bankacılık sektöründen siyasete sıçrayarak Şubat 2001'de ciddi bir krize dönüşmüştür. Ayrıca bu süreçte çok fazla yükselen faiz oranları da devletin mali yükümlülüklerini oldukça artırarak bütçe açıklarının artmasına yol açmıştır.

²¹⁶Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, s. 329.

²¹⁷Kazgan, s. 226.

²¹⁸Ahmet Ulusoy, *Maliye Politikası*, 4. Baskı, Üçyol Kültür Merkezi, Trabzon, 2004, s. 337.

Tablo 3.3. 2000-2014 Dönemi Bütçe Verileri

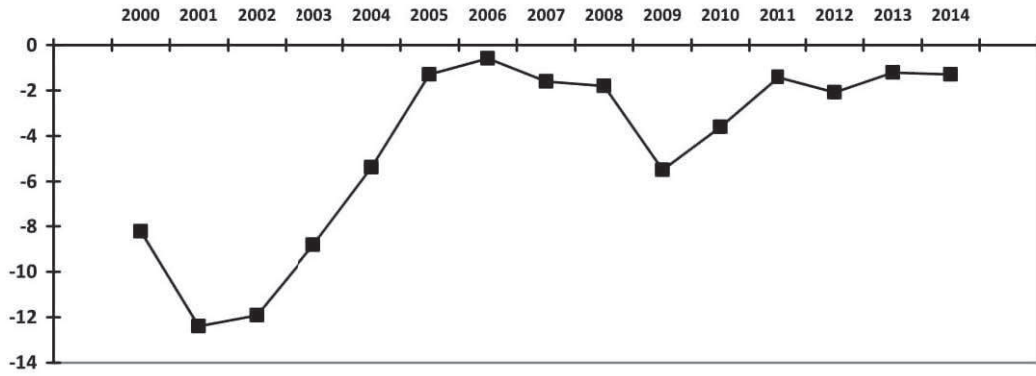
Yıllar	Bütçe Giderleri / GSYH	Bütçe Gelirleri / GSYH	Bütçe Dengesi / GSYH
2000	28,2	19,9	-8,2
2001	33,8	21,4	-12,4
2002	33,4	21,6	-11,9
2003	30,9	22,0	-8,8
2004	26,9	21,5	-5,4
2005	24,1	22,9	-1,3
2006	23,1	22,5	-0,6
2007	24,0	22,4	-1,6
2008	23,6	21,7	-1,8
2009	27,8	22,2	-5,5
2010	26,1	22,4	-3,6
2011	23,6	22,2	-1,4
2012	25,1	23,1	-2,1
2013	25,4	24,2	-1,2
2014	25,0	23,7	-1,3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

1990'lı yıllarının sonlarına doğru ekonominin bir çöküş dönemine girdiğini belirtmiştik. 2000'li yılların başında bu çöküntünün etkileri belirgin olarak görülmektedir. Ülkenin siyasi yönden karışık bir dönemi yaşaması, ekonomiyi derinden yaralamıştır. Şöyle ki, Kasım 2000 yılındaki ekonomik kriz nedeniyle bütçe

dengeşinin GSYH'ya oranı yüzde 8,2 civarında olmuştur. Ancak takip eden yıllarda köklü bir çözümün öngörülmemesi ve bu yönde adımların atlamaması Şubat 2001 krizini ortaya çıkmıştır. Halk bu krizin etkisi ile kepenk kapatmaya başlamış ve ekonomi tam bir daralma yaşamıştır. Tablo 3.3 ile bütçe gelir ve giderlerinin reel oranları ile ekonomi daha iyi incelenmektedir. Ekonomik yapının 2000-2014 yılları arasında fazlasıyla hareketli olduğunu grafik 3.3 ile daha iyi gözlemlenmektedir. Belirtilen dönemde ekonominin içinde bulunduğu kriz, ülkeyi derinden sarsmıştır. Bununla beraber talep ve arzdaki azalmalar ekonomik yapının daralmasına neden olmuştur.

Grafik 3.3. Bütçe Dengesi / GSYH (%) (2000-2014)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

2000 yılında yaşanan kriz sonrasında ekonomik belirsizlikler artış göstermiştir. Ayrıca dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakanı Bülent Ecevit arasında 19 Şubat 2001 tarihinde yaşanan Anayasa kitapçığının fırlatılmasıyla ilgili mesele piyasalara karşı spekülasyon saldırılarının artmasına yol açmıştır. Böylece Şubat 2001 krizi kaçınılmaz olmuş ve ekonominin derinden yara aldığı bu yılda bütçe dengesinin GSYH'ya oranı yüzde 12,4'lere kadar çıkmıştır. 2001 yılında IMF ile görüşmelerin yapılması sonucunda yeni bir stand-by anlaşması kayda alınmıştır. 14 Nisan 2001 tarihindeki Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adında kapsamı çok geniş tutulan yeniden bir yapılanmayla bu program hayata geçirilmiştir.

Uygulanan ekonomik programlar olumlu sonuçlar vermiş ve bütçe dengesinin GSYH'ya oranı 2006 yılına kadar sürekli bir azalış göstermiştir. 2008 yılında ise son 30 yılda görülmemiş olan bir durum yaşanmış ve bütçe dengesi yüzde 1'inde altına düşerek yüzde 0,6'ya kadar gerilemiştir. Bu durum uzun süreli olamamış ve ABD'den çıkıp tüm dünyayı saran, küresel bir boyut kazanan ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilediği için 2009 yılında bütçe açığında artış yaşanmış ve bu oran yüzde 5,5'e kadar çıkmıştır. Takip eden yıllarda da düşüşler yaşanmış, 2010 yılında yüzde 3,6, 2011 yılında yüzde 1,4, 2012 yılında yüzde 2,1, 2013 yılında yüzde 1,2 ve 2014 yılında yüzde 1,3 olarak gerçekleşmiştir.

3.2. TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI

Bütçe dengesini üç bölümde incelediğimiz için cari işlemler dengesini de 1980-1989, 1990-1999 ve 2000-2014 şeklinde üç dönem halinde ele almamız daha sağlıklı olacaktır.

3.2.1. 1980-1989 Dönemi

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu dönemde serbest ekonomiye geçiş dönemi başlatılmış ve ilk defa dış ticaret açığı gibi bir kavram ile tanışılmıştır. 1980 yılından sonra yeni bir birikim modeli benimsenmiştir. Bu model ile ihracata ağırlık verilerek ithalatın da libere edilmesine yönelik başlatılan uygulamalar, dış ticaretin gerek hacmi ve gerekse yapısı üzerinde önemli bir rol oynamıştır²¹⁹.

Türkiye ekonomisi, Cumhuriyet tarihinden 1980'li yıllara kadar Keynesyen görüş çerçevesinde şekillenmiştir. Bu doğrultuda bir ekonomi politikası izlenmiştir. Ancak 1974 yılında yaşanan Petrol Şoku ile Keynesyen görüş etkinliğini yitirmeye başlamıştır. 1974 yılındaki bu kriz ile işsizlik ve enflasyon bir arada yaşanmaya başlanmıştır. Stagflasyonist ortama Keynesyen iktisatçılarındaki bir çözüm bulamaması yeni bir iktisadi düşüncenin (Neo-Klasik Yaklaşımı) ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Meydana gelen bu yeni düşünce ise tüm dünya genelinde ekonomi politikalarına hâkim olmuştur. Türkiye açısından bakıldığında ise ithal ikameci sanayi uygulamasından 24 Ocak 1980 yılındaki kararlar ile ihracat odaklı büyüme stratejisinin uygulanmasına zemin hazırlamıştır.

²¹⁹Gediz ve Yalçınkaya, s. 36.

İhracata dayalı büyüme stratejisi çerçevesinde atılan adımlar kısa sürede olumlu sonuçlar vermiş ve 1980 yılından sonraki yıllarda ihracat alanında önemli artışlar kaydedilmiştir. İhracat alanında ortaya çıkan bu gelişmede ise 24 Ocak Kararlarının yurt dışına satışların teşvik edebilmesine yönelik getirdiği aşağıdaki yeni olanakların büyük katkısı olmuştur²²⁰:

- 1980 öncesi dönemde Ticaret ve Sanayi Teknoloji Bakanlıkları bünyelerinde bulunan Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüklerinin tüm görev ve yetkileri, Başbakanlığa bağlı olarak kurulan ve DPT içinde faaliyet gösteren Teşvik ve Uygulama Dairesinde toplanmıştır.
- İhracatı teşvik edilmek istenen malların maliyetine girmiş olan ve dolaylı vergilerin belli bir kısmının ihracatçıya iade edilmesinin yanı sıra, her türlü ihracat kredilerinde bankaların (TCMB dâhil) ve sigorta şirketlerinin yapmış oldukları tüm hizmetler ve işlemlerin uygulanmayacağı öngörülmüştür.
- İhracata yönelik üretimde kullanılacak girdiler, ithalde alınan gümrük vergisi ve diğer resim ve harçlardan muaf tutulmuştur.
- İhracatçılara düşük faizli ticari banka kredisi kullanma hakkı tanınmıştır.
- Ticari bankalar için kredilerinin % 15'ini smaî ürün ihracatında kullanmaları zorunluluğu getirilmiştir.
- İthalat Rejimi Kararı uyarınca alınan teminatların yüzde 50'sinin TCMB'de açılacak "İhracat Teşvik Fonu" hesabına geçirileceği, Destekleme ve Fiyat İstikrarı Fonundan Para Kredi Kurulunca uygun görülecek aktarmaların yapılacağı, bankaların ihracatçılara açtıkları kredilere yüzde 11 oranında faiz tahakkuk ettirecekleri ve Fona yüzde 8 oranında faiz ödeyecekleri, ihracatı teşvik belgesi alan ihracatçılara bankalar aracılığıyla İhracatı Teşvik Fonundan kredi kullanılacağı öngörülmüştür.

²²⁰Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, 10. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2009, s. 191-194.

- İhraç malının maliyetine giren dolaylı vergilerin ortalama yüzde 30 düzeyine kadar iade edilmesinin yanı sıra, kurumlar vergisi matrahından ihracat gelirlerinin bir kısmının düşülmesi uygulamasına da başlanmıştır. Geniş bir mal grubunu kapsayan ihracatçılara yönelik vergi iadesi uygulaması, 1984'ten itibaren azaltılmış ve 1989'da tamamen kaldırılmıştır. Hayali ihracat gibi suiistimallere de yol açan bu uygulamanın kaldırılmasının ana nedeni; Şubat 1985'de imzalanan GATT Tokyo Round Subvansiyon Kod'u uyarınca finansal teşviklere son verilmesinin taahhüt edilmesidir.

1980'li yılların sonlarına doğru dünyada ve Türkiye de küreselleşme olgusu ortaya çıkmıştır. Bu dönem ile hükümetler sıkı para politikasını uygulamaya koymuş, reel ücretler üzerinde baskı kurmuş, kamu harcamaları kısılmış ve döviz kuru sabitlenememiştir. Bahsi geçen bu politikalar, IMF tarafından yürütülmüştür. Hükümetler ise döviz kurlarının kontrol edilebilmesi için faiz dışında uygulanılabilecek bir para politikası aracı bulamamışlardır. Bu durum karşısında, yerli paranın değeri yapay olarak artmış ve kriz dönemlerinin başarılması çok zor olan enflasyon ile mücadelesini engellemiştir²²¹.

Tablo 3.4'te görüldüğü gibi ülkenin ithalat potansiyeli ihracat potansiyelinden her zaman için daha fazla olmuştur. Böylece ihracatımız ithalatımız karşısında yetersiz kalmış ve dış ticaretimiz 1988 yılına kadar daima açık vermiştir. 1988 yılında ise cari işlemler dengesinin GSYH'ya oranı yüzde 1,3 dolaylarında fazla vermiştir. Takip eden yılda da cari işlemler dengesi yine fazla vermiştir. Giderek azalan cari işlemler açıklarının, 24 Ocak kararlarından olumlu etkilendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca ithal ikameci bir sanayi stratejisinden ihracata dayalı bir büyüme politikasının, ekonomik yapının canlanmasında daha etkili olabileceği görülmektedir.

²²¹Mücahide Küçüksucu, *Türkiye'de Bütçe Dengesi Ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: 1998-2011 Dönemine Ait Ampirik Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012, s. 80.

Tablo 3.4. 1980-1989 Dönemi Dış Ticaret Verileri

	İthalat / GSYH	İhracat / GSYH	Cari İşlemler Dengesi / GSYH
1980	8,7	3,2	-3,8
1981	-	-	-
1982	-	-	-
1983	11,4	7,1	-2,4
1984	13,6	9,0	-1,8
1985	12,7	8,9	-1,1
1986	11,0	7,4	-1,5
1987	12,3	8,9	-0,7
1988	11,8	9,6	1,3
1989	11,1	8,1	0,7

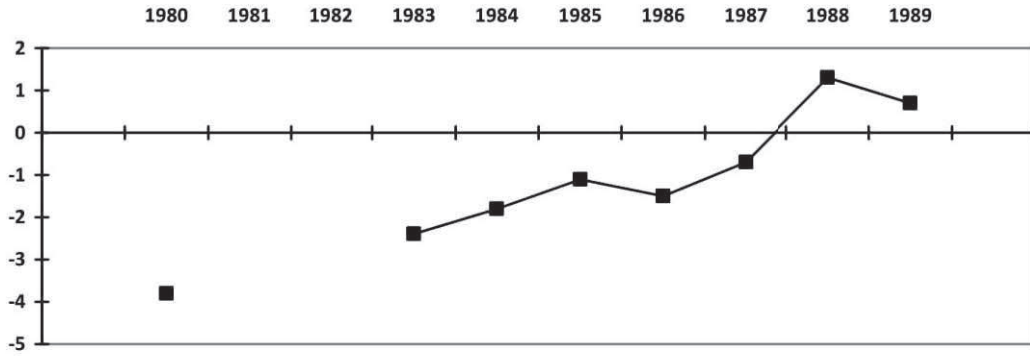
Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

Diğer taraftan 1980 sonrasında yaşanan birçok gelişme Türk ekonomisini şekillendirmiştir. Şöyle ki, MB (Merkez Bankası) günlük kur saptamasının belirlenmesi için Mayıs 1981’de görevlendirilmiştir. 1984 yılında kamu kuruluşlarının gelirlerine karşılık gelir ortaklığı senetleri çıkarılmış ve halka satılmıştır. 1985 yılında KDV uygulanmaya başlamıştır. 1986 yılında İMKB (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası) kurulmuş ve aynı yılda, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi’ne özelleştirme uygulamaları verilmiştir. Turgut Özal’ın “uzun ince bir yoldayız” diye tanımladığı 1987 yılında Avrupa Topluluğu’na üyelik başvurusunda bulunulmuştur. Teletaş hisseleri 1988 yılında halka arz edilerek

özelleştirilmiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ise Ağustos 1989 tarihinde olmuştur²²².

Bu politikalar sonucunda cari işlemler dengesinde olumlu gelişmeler olduğunu grafik 3.4 de görebilmek mümkündür.

Grafik 3.4. Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%) (1980-1989)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

Grafik 3.4. ile 1980’de ulusal hâsılanın yüzde 3,8’i kadar cari işlemler hesabının açık verdiği görülmektedir. 1981 ve 1982 yıllarında artan ihracatın etkisiyle olumlu yönde gelişim göstermiş, ancak ihracat artışının 1983 yılında sınırlı kalması nedeniyle bu dönemde cari işlemler hesabı ulusal hâsılanın yüzde 2,4’ü oranında açık vermiştir. 1984 ve 1985 yıllarında da cari işlemler açığının GSYH’ya oranı giderek azalarak sırasıyla yüzde 1,8 ve yüzde 1,1 olarak gerçekleşmiştir. 1986 yılında ise dış ülkelerin ekonomisinden kaynaklı nedenler ve petrol sıkıntısı nedeniyle iyiye gitmesine rağmen ülke ekonomisi etkilenmiş ve cari açık dengesinde artış yaşanarak yüzde 1,5’e çıkmıştır. 1987 yılında ise ekonomideki canlanmanın devam etmesi ve alınan teşvik önlemlerinin de etkisiyle cari açık önemli ölçüde azalarak yüzde 0,7’ye ulaşmıştır. 1988 yılında, ekonomideki durgunluk ve alınan bazı önlemler nedeniyle ithalatta bir duraklama meydana gelmiştir. Ancak ihracat teşviklerinden faydalanma istekleri ihracatı arttırdığı için 1988 yılında yüzde 1,3 ile cari fazlası yaşanmıştır. 1988 yılında görülen cari fazlası 1989 yılında da ekonominin

²²²Abdülkadir Buluş, *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*, 3. Baskı, Konya, Tablet Kitabevi, 2009, s. 100.

durgun olması nedeniyle tekrar görülmüş ve yüzde 0,7 oranında cari fazlası meydana gelmiştir.

3.2.2. 1990-1999 Dönemi

1980'lerin sonuna doğru ekonomi durgunluk sürecini yaşamaktaydı. Bu durumun ekonomiyi daha fazla olumsuz etkilememesi için bazı önlemler alınmıştır. Yabancı tasarrufları ülkeye yönlendirmek ve aynı zamanda uluslararası ekonomik entegrasyona dâhil olabilmek için “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar” yeniden düzenlenmiştir. Bu değişiklik ile beraber Türkiye ekonomisinde sermaye ithaline dayanan bir sürecin de kapıları aralanmıştır. Giderek sürdürülemez duruma gelen ve ulusal hâsıla içerisindeki payı sürekli yükselen cari işlemler açığı, bankaların açık pozisyonlarında meydana gelen genişleme ve hükümetin faiz hadlerini baskı altında tutmaya yönelik zorlamaları sonucunda, finansal bir krizin oluşumuna zemin hazırlanmıştır. Sermaye çıkışları ise 1994 krizinin kısa sürede büyük bir ivme kazanmasına neden olmuştur²²³.

Dolar/TL paritesi 1989 yılından itibaren bozulmaya başlamıştır. Bu durum dikkate alındığında 1994 yılında alınan 5 Nisan kararları, birçok ekonomiste göre 1992 veya 1993 yıllarında alınmış olması gerekirdi. Çünkü 1989 yılındaki olumsuz veriler göz önüne alınınca bu kararın alınmasında geç kalındığı anlaşılmaktadır²²⁴. Şöyle ki 1994 yılında ekonomi alanında baş gösteren ve daha sonradan tüm ülkeyi etkisi altına alan krize karşı önlem alınmasında gecikilmiş olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca edinilen bilgilere göre uluslararası derecelendirme kurumlarından olan Standart and Poor's ve Moody's da ekonomik alanda öne sürdükleri olumsuz değerlendirmelerinin, finansal krizin meydana gelmesinde önemli bir neden olduğu ve öne çıkan kriz sebepleri arasında olduğu saptanmaktadır.

5 Nisan 1994 kararlarıyla²²⁵;

- Yüksek oranlı KİT zamları uygulanmış,
- IMF ile 713 milyon dolarlık Stand-by anlaşması imzalanmış,

²²³Küçük, s. 175-180.

²²⁴Buluş, s. 104.

²²⁵Buluş, s. 105.

- Bir defalık geçici vergiler konulmuş (ekonomik denge vergisi, net aktif vergisi ve ek taşıt vergisi),
- TL'yi cazip hale getirmek için hazine bonosu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan %5 oranındaki vergi kaldırılmış ve banka munzam karşılıkları sıfırlanmış,
- TL %39 oranında devalüe edilmiş,
- Hazine borçlanmasını çekici hale getirmek için başlangıçta enflasyonun çok üstünde bir faiz oranında kâğıt satılması ve zaman içinde bu faizin düşürülmesi amaçlanmıştır.

5 Nisan Kararları ile hedeflenen, bütçe açığının azaltılması, para arzının yavaşlatılması ve döviz kuru ateşinin düşürülmesi olduğunu söylemek mümkündür.

1990-1999 yılları arasına baktığımızda, bu yıllar arasında en önemli hadise olarak 1 Ocak 1996 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği Katma Protokolü'nün yürürlüğe girmesi gösterilebilir. Aslında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olmasına karşın Avrupa Birliği'ne üye olamaması birçok kişi tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin temelinde ise, birliğe üyeliğinin Avrupa için istediği şekilde kullanabileceği bir pazar statüsünden sıyrılacağı yönündeki endişelerinin yatmasıdır. Türkiye'de ihracatın ithalat karşısında yetersiz kaldığı, ithalatın daha hızlı arttığı ve cari dengenin bozulduğu Gümrük Birliği'nden sonra belirginleştiği bir gerçektir. Yüksek faiz ve düşük kur politika anlayışı nedeniyle ithalatta artış görülmüş ve değerlenen TL yüzünden ise ihracatta azalış yaşanmıştır. Buna karşı üretici sektörlerin Avrupa rekabeti karşısında ayakta kalabilme uğruna yönetsel ve teknolojik yenilenmelere ağırlık verdiği ileri sürülmektedir. 1996 yılındaki ANAYOL ve REFAHYOL koalisyon hükümeti, iktidarı altında sorunlara köklü bir çözüm getirememiştir²²⁶.

²²⁶Küçüksucu, s. 90.

Tablo 3.5. 1990-1999 Dönemi Dış Ticaret Verileri

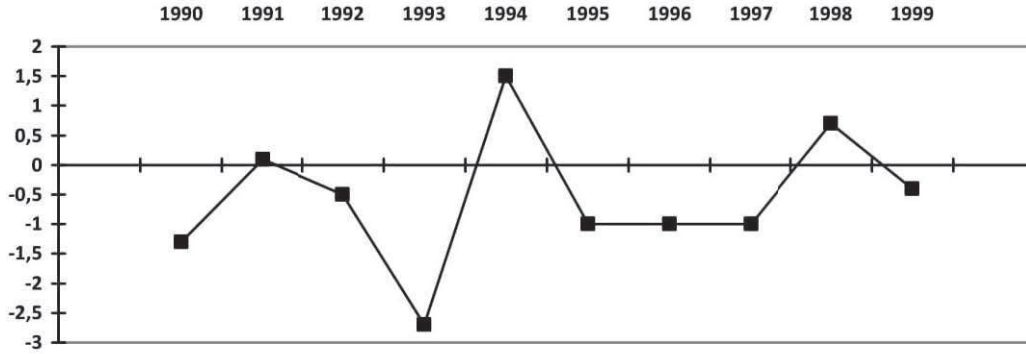
Yıllar	İthalat / GSYH	İhracat / GSYH	Cari İşlemler Dengesi / GSYH
1990	11,1	6,5	-1,3
1991	10,5	6,8	0,1
1992	10,9	7,0	-0,5
1993	12,3	6,4	-2,7
1994	13,2	10,2	1,5
1995	15,8	9,6	-1,0
1996	17,9	9,5	-1,0
1997	19,1	10,4	-1,0
1998	16,9	10,0	0,7
1999	16,4	10,7	-0,4

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

Tablo 3.5'i incelediğimizde 1989'da yüzde 0,7 oranında fazla veren cari işlemler dengesi, 1990 yılında yüzde 1,3 oranında açık vermiştir. Bu durum ise, cari işlemler dengesinde ciddi boyutlarda bir bozulmaya işaret etmektedir. 1991 yılında geldiğinde yine cari işlemler dengesinde fazlalık meydana gelmiş ve GSYH'ya oranı yüzde 0,1 civarında olmuştur. 1992 yılında yine açık vererek yüzde 0,5 civarında gerçekleşmiştir. 1993 yılında ise 1990'lı yılların yaşamış olduğu en yüksek cari açık meydana gelmiştir. Bu yılda cari açık dengesinin GSYH'ya oranı yüzde 2,7 olmuştur. 1994 yılında alınan önlemlerin de etkisi ile cari açık düzeyi bir miktar gerilemiş ve 1994 yılında cari işlemler dengesi yüzde 1,5 oranında fazla vermiştir. Sonraki yıllarda da cari işlemler dengesini inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Alınan tedbirler ve uygulanan politikalar sonucunda 1990-1999 döneminde cari denge durumunun seyrini Grafik 3.5' de izlemek mümkündür.

Grafik 3.5. Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%) (1990-1999)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

1995 yılında 5 Nisan Kararları'nın olumlu etkisinden dolayı cari açıkta bir düşüş görülmüş ve GSYH'ya oranı yüzde 1,0 civarında gerçekleşmiştir. 1996 ve 1997 yıllarında da cari açık oranı değişmemiş ve 1995 yılıni takip etmiştir. 1998 yılına gelindiğinde, cari fazlasının yaşandığı görülmektedir. 1999 yılında ise yeniden cari açık verilmiştir. Cari işlemler dengesinin GSYH'ya oranı 1999 yılında yüzde 0,4 oranında açık verdiği görülmektedir.

3.2.3. 2000-2014 Dönemi

1994 krizinin yarattığı ekonomik sorunlara geçici olarak bazı önlemlerin getirilmesi, bununla beraber siyasetteki belirsizlikler 1990'lı yılların sonlarına doğru ekonomik sıkıntıların tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. 2000 yılının yaz aylarında hükümetin yapısal reformları hayata geçirmekte isteksiz davranması, enflasyonun düşüş hızının programın gerisinde kalması ve bankacılık sektöründeki açık pozisyon miktarının uygulamada çok yüksek düzeylere ulaşması üzerine ekonomide olumsuz bir yapının oluşumu başlamıştır²²⁷.

1 Ocak 2000 yılı ile 2001 Temmuz ayına kadar geçen süreçte nominal çıpa olarak döviz kuru belirlenmiştir. Fakat bu gelişmelere rağmen Kasım 2000 de bir

²²⁷TÜSİAD, *Türkiye Ekonomisi 2002*, Yayın No: TÜSİAD-T/2002-12-343, İstanbul, 2002, s. 91.

likidite krizi yaşanmıştır. 2000 yılında yaşanan kriz sonrasında ekonomik belirsizlikler ve devalüasyon beklentileri artmıştır.

1999 yılında IMF ile 3 yıllık Stand-by anlaşmasıyla 9 Aralık 1999 tarihinde mali destekli Yakın İzleme Anlaşmasını imzalamıştır. Program “Enflasyonla Mücadele ve Mali Uyum” başlığını taşımaktaydı. Programda ana hatlarıyla öngörülenler şunlardı²²⁸:

- Enflasyonu düşürmeye odaklı kur ve para politikası,
- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası,
- Sıkı bir maliye politikasıydı.

Program, uygulamaya konulduktan sonraki ilk 10 ay içinde iyi bir performans göstermiş; kamu gelirleri artarken, kamu harcamaları gerilemiş ve iç borçlanma faiz oranları hızlı bir düşüş trendine girmiştir. Ne var ki programın başarısı uzun süre devam ettirilememiştir. 2000 yılının ikinci yarısından itibaren özellikle özelleştirme ve yapısal reformlardaki gecikmeler iç ve dış piyasalarda programın sürdürülebilirliği konusundaki kuşkuları artırmış ve ekonomi Kasım 2000’den itibaren likidite krizine doğru sürüklenmiştir. Kasım 2000’den itibaren kendini iyiden iyiye hissettiren likidite krizi, yaşanan siyasi gelişmelerin de etkisiyle Şubat 2001’de patlak vermiştir. Kamu bankalarının görev zararları ile sosyal güvenlik kurumlarının hızla artan açıkları Şubat 2001 krizinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Şubat 2001 krizi sonrasında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adı altında IMF destekli yeni bir istikrar paketi hazırlanarak 14 Nisan 2001’de kamuoyuna duyurulmuştur²²⁹.

Programın temel amacı, ekonomideki istikrarsızlığı ortadan kaldırmak ve eski alışkanlıklara bir daha dönülmesine imkân vermeyen yeni ve çağdaş kurumsal yapılar oluşturmak, iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformları gerçekleştirmek, makroekonomik politikaları enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanmak,

²²⁸Buluş, s. 111.

²²⁹Yaşar, s. 114.

sürdürülebilir büyüme oranını temin etmek, kişiler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı bozukluklarını gidermek şeklinde formüle edilmiştir²³⁰.

Tablo 3.6. 2000-2014 Dönemi Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İthalat / GSYH	İhracat / GSYH	Cari İşlemler Dengesi / GSYH
2000	20,5	10,5	-3,7
2001	21,0	15,9	1,9
2002	22,4	15,6	-0,3
2003	22,7	15,5	-2,5
2004	25,0	16,2	-3,6
2005	24,3	15,3	-4,5
2006	26,5	16,2	-6,0
2007	26,2	16,5	-5,8
2008	27,2	17,8	-5,4
2009	22,9	16,6	-1,9
2010	25,4	15,6	-6,2
2011	31,1	17,4	-9,7
2012	30,1	19,4	-6,2
2013	30,6	18,4	-7,9
2014	30,3	19,7	-5,8

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

²³⁰Buluş, s. 116.

Küresellik olgusunun ekonomide etkinliğini arttırmasıyla, birçok sektör dışa açılmıştır ve bununla beraber dış ticarete rekabet olgusu önemli hale gelmiştir. Böylece verimliliğin artmasıyla, ihracat odaklı sektörlerin sayısında artış görülmüştür. Tablo 3.6. da görüldüğü gibi ihracatta genel itibariyle artış gözlenmektedir. Ülkeye akan sıcak para değerli TL'ye ve döviz bolluğuna sebep olmuştur. Değerli TL ise ihracatçıların şikâyetçi olduğu bir husustur. Çünkü değerli TL ile ithalat özendirilirken, ihracat baltalanmaktadır. Tablo 3.6. dan da görüldüğü gibi 2000 yılında krizinde etkisiyle ihracat azalmaktadır. 2002 sonrasında ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik, atılan adımlarla beraber enflasyonda başarılı olunmuş, 2008 yılına kadar büyüme konusunda ciddi adımlar atılamamıştır. Ancak her konuda başarılı olunamamış ve bu dönem içerisinde işsizlik ile mücadele edilmesi aşamasında başarılı olunamamıştır²³¹.

Temel amacı fiyat istikrarının sağlanması olan Merkez Bankası, 25 Nisan 2001'de bağımsız ilan edilmiştir. Merkez Bankası, fiyat istikrarının sağlanması için uygulanacak para politikası ile kullanılacak olan para politikası araçlarını kendisi belirlemektedir. Fiyat istikrarının sağlanması için 2002-2005 yılları arasında örtük enflasyon hedeflemesi rejimini uygulamaya koymuştur²³². Bu enflasyon hedeflemesi ile daha önce nominal çıpa olarak kullanılan döviz kuru yerini enflasyona bırakmıştır.

Cari açığın sürdürülebilirliği reel döviz kuru ile doğrudan ilişkilidir. Reel döviz kuru, ekonomik birimlerin üretim ve tüketim kararlarının yurtiçinde ve yurtdışında üretilen mallar arasında dağılımını etkileyerek, cari işlemler dengesi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır²³³.

Yaşanılan ekonomik sorunlar 2001 kriziyle piyasayı derinden etkilemiştir. Bu dönemde piyasaya olan güvenin azalmasıyla beraber ihracat ve ithalatta azalma görülmüştür. Tablo 3.6. ile ekonominin cansız kaldığı dönemlerde cari dengenin ya fazla verdiği ya da önceki ve sonraki dönemlere göre daha az sayılır bir açık ile yılı sonlandırdığını görmekteyiz. Bu açıklamayı Grafik 3.6. ile 2001 krizi ve 2008

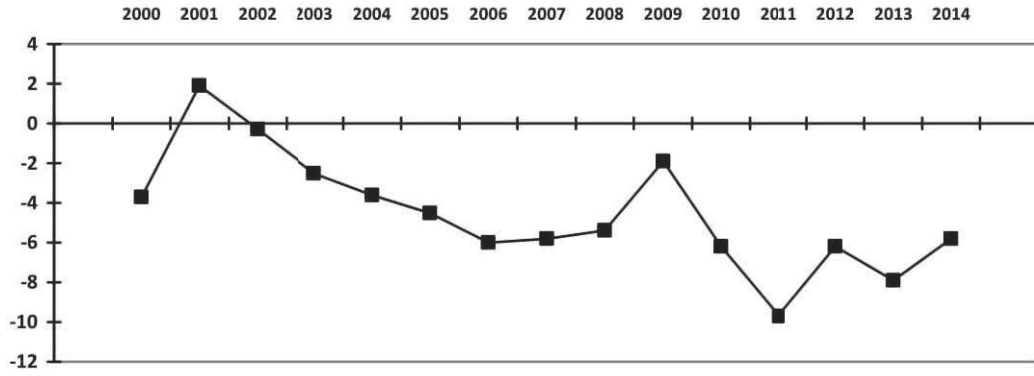
²³¹Buluş, s. 121.

²³²Buluş, s. 124.

²³³Serpil Oğuz, *İkiz Açıklarda Nedensellik İlişkisi: 1998-2012 Dönemi İçin Türkiye Uygulaması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 70.

yılında ortaya çıkıp ülkemizi 2009 yılında etkileyen Küresel Ekonomik Krizinin etkileri daha net anlaşılmaktadır.

Grafik 3.6. Cari İşlemler Dengesi / GSMH (%) (2000-2014)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden hareketle hazırlanmıştır.

Grafik 3.6. ile cari açıkların dalgalı bir seyir izlediğini görmekteyiz. 2000 yılında GSYH'ya oranla yüzde 3,7 açık veren cari işlemler dengesi 2001 yılında yüzde 1,9 ile cari fazlası vermiştir. 2000'li yılların başından bu güne kadar ki cari işlemler dengesine baktığımızda sadece 2001 yılında fazla verilmiştir. 2001 yılından sonraki yıllarda, sürekli cari açık tablosuyla karşı karşıya kalmaktayız. 2002 yılında cari işlemler dengesi açık vermiş ve yurtiçi hâsılaya oranla yüzde 0,3 oranında azalış göstermiştir. 2000 yılından 2006 yılına kadar düzenli olarak cari işlemler dengesi açıkları artarak devam etmiştir. 2006'dan 2008 yılına kadar cari denge azalarak bu yönde bir seyirde izlemiş ve 2006 yılında yüzde 6,0, 2007 yılında yüzde 5,8 ve 2008 yılında yüzde 5,4 oranında açık vermiştir. 2009 yılında cari işlemler dengesindeki açığın azaldığı görülmektedir. Fakat bu düşüş pek uzun süreli olamamıştır. 2011 yılında cari açık zirve yaparak yüzde 9,7 oranında olmuştur. 2011 yılından sonra cari açıklarda pek bir iyileşme hissedilememiştir. Bu durum cari açıkların sürdürülebilirliğini gündeme getirmiştir. Ayrıca cari açıkların sürekli artış göstermesi, gelecekte yaşanabilecek ekonomik bir krizin tetikçisi olup olmadığı tartışmaları gündeme gelmiştir.

3.3. TÜRKİYE'DE İKİZ AÇIK HİPOTEZİ BULGULARI

Bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasındaki etkileşimi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak iki ayrı başlık altında daha önce ele almıştık. Şimdi ise

sadece Türkiye ekonomisinin ele alınarak incelemelerin yapıldığı çalışmaların bulgularını aktaracağız. Bilindiği üzere Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 kararlarından sonra cari açık kavramıyla tanışmıştır. Bu nedenle ikiz açıklara yönelik çalışmalar da 1980 yılı sonrasına ait olmuştur. Fakat bu çalışmalar hiçbir zaman kesinlik kazanmamıştır. Şöyle ki, ikiz açıklar hipotezinin geçerliliği araştırmalara göre farklılık göstermiştir.

Türkiye de Faik Bilgili ve Emine Bilgili' nin 1998 yılındaki çalışmaları ikiz açık hipotezi ile ilgili ilk çalışmalardan sayılmaktadır. Bu çalışmada geleneksel teori test edilerek Türkiye, Singapur ve ABD için 1975 ile 1993 yılları arasını kapsayan regresyon analizi yapılmıştır. Bu hipotez ile üç ülke içinde bütçe açıklarının cari işlem açıkları üzerinde bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. Elde edilen bu sonuç Ricardian Denkliği Hipotezini desteklemektedir²³⁴.

Eroğlu ise, 1998 yılındaki çalışması ile ikiz açıklar hipotezini eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testiyle incelemiştir. 1984-1994 yılları arası cari işlemler açığı ve bütçe açığına ilişkin verileri test etmiştir. Bu analiz sonucunda, bütçe açıklarının cari açıklara sebep olduğu ve iki değişken arasında uzun dönemde nedensellik ilişkisinin var olduğuna ulaşılmıştır²³⁵.

Ahmet Zengin 2000 yılındaki çalışmasında, 1987 ile 1999 dönemlerini içeren verileri kullanılarak makro ekonomik modelleme vektör otoregresif (VAR) modeli ile ikiz açıkları analiz etmiştir. Bu modelde döviz kuru, para arzı, faiz oranı, milli gelir, dış ticaret açığı ve bütçe açığı gibi değişkenleri kullanarak hipotezi oluşturmuştur. Bu hipotez sonucunda bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki etkileşimin var olduğu tespit edilmiş ve geleneksel yaklaşımı destekleyici sonuçlar elde edilmiştir. Aynı zamanda bu analiz ile bütçe açıklarının direkt olarak cari işlem açıklarını etkilediği ve bu etkileşimin dolaylı olarak da cari işlem açıklarının etkisi altında olduğu açıklanmıştır²³⁶.

Yeşim Rabia Kuştepelı 2001 yılında ele aldığı *An Empirical Investigation of the Feldstein Chain for Turkey* adlı çalışmasında, 1975 ile 1995 dönemlerini ele

²³⁴Bilgili ve Bilgili, s. 15.

²³⁵Timur, s. 67.

²³⁶Ahmet Zengin, "İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması)," *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, S. 39, 2000, s. 64-66.

almıştır. Bu veriler ışığında Feldstein Zinciri'nin Türkiye ekonomisi için geçerliliğini eş-bütünleşme testleri ile sınamıştır. Bu analiz ile bütçe açıklarının cari işlemler açıkları üzerinde herhangi bir olumsuz etkisinin olmadığı kanıtına varılmıştır²³⁷.

Elif Akbostancı ile Gül İpek Tunç'un 2002 yılındaki çalışmaları da ikiz açık hipotezine yönelik olmuştur. Bu çalışmada ise 1987 ile 2001 dönemlerine ait veriler kullanılmış ve Türkiye için ikiz açıklar hipotezi EMC (güç kalitesi ve harmonik analizi) ve koentegrasyon analizleri ile test edilmiştir. Bu analizde kısa dönem de EMC kullanılmış ve kısa dönem için bütçe açıklarının cari açıkları kötüleştirdiği ortaya çıkmıştır. Uzun dönem için ise Koentegrasyon analizi uygulanmıştır. Sonuç olarak, bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını doğrulayan bulgulara rastlanmıştır. Fakat bu nedenselliğin cari açıklardan bütçe açıklarına doğru mu, yoksa bütçe açıklarından cari açıklara doğru mu olduğu hakkında kesin sonuçlara rastlanmamıştır²³⁸.

Ahmet Yılmaz Ata ile Fatih Yücel, "Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması" adlı çalışmaları ile ikiz açık hipotezini ele almışlardır. Bu çalışma 1975 ile 2002 dönemlerini kapsamaktadır. Bu yıllara ait yıllık veriler kullanılarak iki aşamalı Enger-Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Eş-bütünleşme analizinin sonucunda, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında uzun dönemde bir ilişkinin var olduğuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda, nedensellik analizi, birinci gecikmede bütçe açıklarından cari açıklara doğru, üçüncü ve yedinci gecikmede de cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik bağının var olduğu sonucuna varılmıştır²³⁹.

Utku Utkulu, çalışmasında Türkiye'nin 1950-2000 yıllarındaki cari açıkları ile bütçe açıklarının uzun dönemli ilişkisini incelemiştir. Bu analizde hata düzeltme modeli, eş-bütünleşme testi ve durağanlık testini kullanarak araştırmalarını gerçekleştirmiştir. Çalışma, veri seti zaman serisi olduğu için zaman serilerinin gerektirdiği testler uygulanmıştır. Söz konusu belirtilen dönemlerde dış ticaret

²³⁷Yeşim Rabia Kuştepe, "An Empirical Investigation of the Feldstein Chain for Turkey," *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2001, s. 9-10.

²³⁸Akbostancı ve Tunç, s. 22.

²³⁹Ahmet Yılmaz Ata ve Fatih Yücel, "Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması," *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2003, s. 106-107.

açıkları ile bütçe açıkları arasındaki teorik bağın varlığı amprik olarak da iki yönlü olduğu sonucuna varılmıştır²⁴⁰.

İhsan Günaydın, 2004 yılında yayınladığı “Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması” adlı çalışmasında Toda-Yamamoto testi çerçevesinde ikiz açıklar hipotezini 1987 ile 2003 dönemini kapsayarak bir analiz yapmıştır. Bu amprik çalışma sonucunda, cari açıklar ile bütçe açıkları arasında bir nedensellik ilişkisinin var olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu nedensellik bağının bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğu da saptanmıştır²⁴¹.

Ahmet Ay, Zeynep Karaçor, Mehmet Mucuk ve Savaş Erdoğan’ın beraber hazırladıkları “Bütçe Açığı - Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)” adlı çalışmada, belirtilen yılların aylık verilerinden yararlanarak bu hipotezi test etmişlerdir. Analiz de regresyon analizi ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda Türkiye’de belirtilen dönem arasında bütçe açıkları ile cari açık arasında karşılıklı bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır²⁴².

Hayati Aksu ve Selim Başar’ın da ortak çalışmalarında ikiz açıkları ele almıştır. Bu çalışma ile 1989-2003 yılları arası incelenerek, reel efektif kur ve ABD dolarına uygulanan bir ay vadeli döviz tevdiat hesabı faiz oranı, bütçe gelirlerinin giderlerine oranı, ithalatın ihracata oranı değişkenleri kullanılmıştır. Ayrıca çalışma, VAR analizi ve Granger nedensellik testi ile sınanmıştır. Sonuç olarak, Türkiye için dış ticaret açığı ile bütçe açıkları arasında bir etkileşimin olmadığı hipotezine varılmıştır²⁴³.

Hilmi Ünsal, “Kamu Açıkları İle Ödemeler Bilançosu Açıkları Arasındaki Etkileşim: 1980 Sonrası Türkiye Örneği” adlı çalışmasında 1980 ile 2004 yıllarının verilerini kullanmıştır. Analizde Granger nedensellik testi ve eş-bütünleşme analizi uygulanmıştır. Ödeme bilançosu açıklarından kamu açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu Granger nedensellik testi ile rastlanmıştır. Eş-bütünleşme

²⁴⁰Utkulu, s. 56-57.

²⁴¹Günaydın, s. 156.

²⁴²Ay, Karaçor, Mucuk ve Erdoğan, s. 80-81.

²⁴³Hayati Aksu ve Selim Başar, “İkiz Açıklar Hipotezi’nin Türkiye Açısından Araştırılması,” *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, S. 234, 2005, s. 113.

analizi sonucunda ise, cari işlem açıkları ile bütçe açıkları arasında hem kısa dönemde hem de uzun dönemde bir denge ilişkisinin var olduğuna ulaşılmıştır²⁴⁴.

Yasemin Timur 2006 yılındaki “Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama” adlı çalışması ile ikiz açıklara yönelik bir araştırma yapmıştır. Granger nedensellik testi uygulanarak 1985 ile 2003 yılları arası analiz edilmiştir. Bu araştırma sonucunda her iki değişken arasındaki ilişkinin birbirini etkilediği bilgisine ulaşılmıştır. Aynı zamanda genel itibari ile çalışma, geleneksel yaklaşımı destekler nitelikte bir sonuca varmıştır²⁴⁵.

Erşan Sever ile Murat Demir’in 2007 yılında ele aldıkları “Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi” adlı çalışmalarında bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişki test edilmiştir. Bu çalışma da üçer aylık seriler yardımıyla 1987-2006 yılları arasındaki Türkiye’yi Granger nedensellik testi ve VAR (Vector Autoregressive - Vektor Otoregresif) metodu ile iki açık arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Türkiye açısından bakıldığında, Granger nedensellik testi sonuçlarının geleneksel yaklaşımı desteklediği ortaya çıkmıştır. Bütçe açıklarından cari işlem açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğuna rastlanmıştır²⁴⁶.

A. Öznur Ümit ile Kemal Yıldırım’ın 2008 yılında ele aldıkları “İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Analizi” adlı çalışmalarında 1987:01 - 2005:04 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönünün araştırılması için VAR metodu kullanılmıştır. Bu araştırma sonucunda cari işlem açıkları ile bütçe açıkları arasında bir etkileşimin var olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca bütçe açıklarının faiz oranları ve döviz kurları aracılığı ile cari açıklara neden olduğu açıklanmıştır²⁴⁷.

Salih Barışık ile Ferdi Kesikoğlu, “Makro Ekonomik Değişken Olarak Bütçe Açığı-Cari Açık İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği” adlı çalışmaları ile bütçe

²⁴⁴Ünsal, s.

²⁴⁵Timur, s. 117-119.

²⁴⁶Erşan Sever ve Murat Demir, “Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi,” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2007, s. 60-61.

²⁴⁷A. Öznur Ümit ve Kemal Yıldırım, “İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Analizi,” *İktisat, İşletme ve Finansa Dergisi*, S. 267, 2008, s. 116.

açıkları ile cari açık arasındaki teorik ilişki, belirtilen 12 yükselen ülke için 1991 ile 2007 yılları arasındaki veriler alınarak Holtz-Eakin, Newey ve Rosen tarafından geliştirilen panel nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuç Geleneksel Keynesyen Hipotezi destekleyici nitelikte olmuştur. Ayrıca bütçe açıkları ile cari açık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğuna ulaşılmıştır²⁴⁸.

Metin Bayrak ve Ömer Esen, Türkiye’de bütçe dengesi ile cari işlem dengesi arasındaki ilişkiyi 1975 ile 2010 dönemleri arasındaki yıllık verileri kullanarak ikiz açıkları analiz etmişlerdir. İki değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü araştırmak için Johansen eşbütünleşme ve hata düzeltme modelini uygulamışlardır. Bu analiz sonucunda, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında hem kısa dönem de hem de uzun dönemde bir ilişkinin var olduğuna rastlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma da Geleneksel Keynesyen Yaklaşımı destekleyici sonuçlara ulaşmıştır²⁴⁹.

Fatih Mangır, 2012 yılında ele aldığı “Türkiye için İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980-2011)” adlı çalışmasında 1980 ile 2011 dönemlerine ait yıllık veriler baz alınarak Eş-Bütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi kullanılarak inceleme yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda, Eş-Bütünleşme analizinde, bütçe açığı ve cari açık arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğuna rastlanmıştır. Ayrıca bütçe açıkları ile cari açık arasındaki nedensellik yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışma da Keynesyen Yaklaşımı destekleyici bulgulara ulaşmıştır²⁵⁰.

Türkiye ekonomisinin dikkate alınması ile hazırlanan çalışmaların bir kısmı yukarıda kısaca açıklandı. Yukarıda ele aldığımız bu çalışmaları özetleyecek olursak aşağıdaki şekilde Tablo 3.1 ile ortaya koyabiliriz.

²⁴⁸Salih Barışık ve Ferdi Kesikoğlu, “Makro Ekonomik Değişken Olarak Bütçe Açığı-Cari Açık İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği,” *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, S. 294, 2010, s. 109.

²⁴⁹Bayrak ve Esen, s. 43-44.

²⁵⁰Fatih Mangır, “Türkiye için İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980-2011),” *Niğde Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2012, s. 146.

Tablo 3.7. Türkiye Ekonomisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

ÇALIŞMA VE DÖNEMİ	ÇALIŞILAN ÜLKELER	ANALİZ METODU	SONUÇ
Bilgili ve Bilgili (1998) 1975-1993	Türkiye, Singapur ve ABD	Geleneksel Teori Testleri ve Regresyon Analizi	$BA \not\rightarrow CA$
Eroğlu (1998) 1984-1994	Türkiye	Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Kısa Dönemde: $BA \rightarrow CA$ Uzun Dönemde: $BA \leftrightarrow CA$
Zengin (2000) 1987 -1998	Türkiye	VAR	$BA \rightarrow CA$
Kuştepelı (2001) 1975-1995	Türkiye	Eş-tümleşme Testi ve Nedensellik Testi	$BA \not\rightarrow CA$ Feldstein zinciri geçersizdir.
Akbostancı ve Tunç (2002) 1984 - 2000	Türkiye	Eş-tümleşme Testi, Hata Düzeltme Modeli (ECM) ve Granger Nedensellik Testi	$BA \rightarrow CA$ Eş-tümleşiktir.

Tablo 3.1. (Devam)

Yücel ve Ata (2003) 1975 - 2002	Türkiye	Engle ve Granger Eş-tümleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi	1. Gecikme: BA \rightarrow CA 3. ve 7. Gecikme: CA \rightarrow BA Eş-tümleşiktir.
Utkulu (2003) 1950 - 2000	Türkiye	Engle ve Granger Eş-tümleşme Testi ve Hata Düzeltme Modeli (ECM)	BA \leftrightarrow DTA Eş-tümleşiktir.
Günaydın (2004) 1987 - 2003	Türkiye	Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi	BA \rightarrow CA
Ay, Karaçor, Mucuk ve Erdoğan (2004) 1992-2003	Türkiye	Granger Nedensellik Testi ve Regresyon Analizi	BA \rightarrow CA
Aksu ve Başar (2005) 1989 - 2003	Türkiye	VAR (Granger Nedensellik Testi)	DTA \nrightarrow BA
Ünsal (2006) 1980-2004	Türkiye	Eş-tümleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi	CA \rightarrow BA Eş-tümleşiktir.

Tablo 3.1. (Devam)

Timur (2006) 1985-2003	Türkiye	Granger nedensellik testi	BA ↔ CA
Sever ve Demir (2007) 1987-2006	Türkiye	VAR (Granger Nedensellik Testi)	BA → CA (Dolaylı nedensellik vardır.)
Ümit ve Yıldırım (2008) 1987 – 2005	Türkiye	VAR	BA → CA (Dolaylı nedensellik vardır.)
Barışık ve Kesiköğlu (2010) 1991-2007	12 Yükselen Ülke (Türkiye Dâhil)	Panel Nedensellik Testi	BA ↔ CA
Bayrak ve Esen (2102) 1975-2010	Türkiye	Eş-tümleşme Testi ve Hata Düzeltme Modeli (ECM)	BA → CA Eş-tümleşiktir.
Mangır (2012) 1980 – 2011	Türkiye	Eş-tümleşme Testi ve Granger nedensellik testi	BA → CA

Türkiye ekonomisinin cari açık ile tanışması daha önceden de bahsettiğimiz gibi 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlar ile olmuştur. Serbest piyasa ekonomisine geçiş olarak bilinen bu tarih ile ithal ikameci politikalar terk edilerek, dışa açık üretim modelinin benimsenmesiyle milli üretimin dışına çıkmıştır. Bu süreçte ihracatın artan ithalatı karşılamaması cari açığın artmasına neden olmuştur.

İkiz açıklar hipotezi ise, artan cari açıklar ile bütçe açıklarının etkileşim içinde olduğunu tezini savunmaktadır. Yukarıdaki çalışmalar incelendiğinde bütçe açıklarının, cari açık üzerinde olumsuz etki oluşturduğu görülmektedir. Fakat bu durumun aksini savunan, hatta iki değişken arasında hiçbir etkileşimin olmadığını ileri süren çalışmalarda olmuştur. Ancak genel itibariyle baktığımızda ekonomik dengeyi etkileyen değişkenlerin birbirinden bağımsız ele alınmasının mümkün olmadığını görebilmekteyiz.

Bugünkü ekonomik olaylara baktığımızda, ekonomideki ufak bir durgunluğun sadece bütçe açıkları veya cari açık ile yetinmeyip beraberinde işsizliği arttırdığını, ekonomik istikrarın sağlanmasına engel olduğunu, enflasyonu arttırdığını belirtmek mümkündür. Böyle bir zinciri düşündüğümüzde bütçe dengesi ile cari işlemler dengesinin birbirinden bağımsız hareket ettiğini savunmak mümkün değildir. Hem doğrudan, hem de dolaylı olarak bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir etkileşim vardır.

Yukarıdaki çalışmalar ile Türkiye ekonomisi incelenmiş ve bu çalışmalar doğrultusunda genel itibariyle ikiz açıklar hipotezinin varlığı kabul edilmiştir.

3.4. İKİZ AÇIKLARA KARŞI POLİTİKA ÖNERİLERİ

Ekonomideki istikrarsızlıklar, para ve maliye politikaları ile giderilmeye çalışılmaktadır. İkiz açıklar olarak ifade edilebilen bütçe ve dış ticaret açıklarının azaltılması ya da bütçe ve dış ticaret dengesinin sağlanmasında maliye politikası daha etkindir. Para politikası ise maliye politikasını destekleyici bir özellik taşımaktadır.

Yukarıda ikiz açıklar hipotezi üzerine yapılan testler ve bulguları ele alan çalışmaları inceledikten sonra, olumlu sonuçlar doğuracak, ekonomi içinde bulunan

aksaklıkları ortadan kaldırabilecek ve bu doğrultuda uygulanabilecek politika önerilerini aşağıda ele alınmaktadır.

3.4.1. Maliye Politikası ve İkiz Açıklar

Teorik olarak tartışılması mümkün olmakla beraber uygulamada hemen hemen hiçbir ülke tamamen dışa kapalı değildir. Bir yandan mal ve hizmet akışı dış ticaret dengesinin sağlanmasını gündeme getirirken, sermaye giriş ve çıkışları da cari ödemeler dengesinin sağlanmasını veya en azından sorun oluşturacak kadar büyümemesini gerektirmektedir. Bu yüzden iktisat politikaları sadece yurtiçi ekonomik istikrarla değil aynı zamanda uluslararası ekonomik ilişkilerde ortaya çıkabilecek sorunlarla da ilişkilidir. Ekonomik olayların tümü karşılıklı etkileşim içerisinde olduklarından iç ve dış dengenin amaçlanması gerekir. Sadece birisine yönelik politikaların başarı şansı pek yoktur²⁵¹.

Maliye politikası araçlarının etkin bir şekilde kullanılmasıyla bütçe açıklarında bir iyileşme gözlenebilir. Şöyle ki, maliye politikasının en etkili kalemlerinden sayılan kamu gelirlerinin arttırılmasına yönelik çalışmaların yapılması. Örneğin vergi oranlarının arttırılması, yeni vergilerin ortaya çıkarılması ve özelleştirme gibi kamu gelirlerini arttıracak yollara başvurulabilir. Böylece artan kamu harcamalarının finansmanı sağlanmış olacaktır. Bu durum karşısında halkın vergi oranlarına karşı tepkilerin fazla olabileceği tahmin edildiği için pek tercih edilen bir yöntem değildir.

Maliye politikasının bir diğer kalemi ise kamu harcamalarıdır. Kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki fark iç dengeyi göstermektedir. Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması bütçe açığını da arttırmaktadır. Bu durumda iç dengenin sağlanabilmesi için kamu harcamalarında daralmaya gidilebilir. Ayrıca kamu gelirlerinin arttırılmasına karşın kamu harcamalarının kısıtlanması her zaman için daha cazip gelmektedir. Ancak yine de pek tercih edilen bir maliye politikası aracı değildir. Kamu harcamalarının azaltılmasıyla hizmet kalitesinden de ödün verilebileceği için toplum tarafından da pek destek görmemektedir.

²⁵¹Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, s. 106.

Ekonomiyi her ne kadar çıkmaza sürüklese de borçlanma, her zaman için en çok tercih edilen maliye politikası aracıdır. Dışa açık bir ekonomi, dış ticaret dengesi ile döviz kurunu etkilemektedir. Kamu borçlanması ise böyle bir ortamda faiz oranlarının artmasına ve böylece artan faiz oranı yabancı sermayenin ülkeye akmasına olanak sağlar. Yabancıların yerli para cinsinden daha çok yatırım yapmak için talepte bulunması, TL'nin değerlenmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise ithalat daha ucuz olurken ihracatın daha pahalı olması, dış ticaret dengesinde açığın meydana gelmesine sebep olmaktadır. İkiz açıklar bu noktada belirginleşmektedir. İç dengede oluşan açık, dış dengeyi de etkileyerek dış dengenin de açık vermesine sebep olmaktadır. İç dengenin sağlanabilmesi için kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında bir dengenin sağlanması ve mümkün olduğu sürece kamu borçlanmasından uzak durulması gerekmektedir. Bütçe açıklarının azaltılmasıyla beraber faiz oranlarının da iyileştirilmesi ülkeye sıcak para akışının olmasını engellemekte ve böylece dış ticaret dengesinde en önemli iki kalem olan ithalat ile ihracat arasındaki farkın azalmasıyla cari ödemelerde denge sağlanmaktadır²⁵².

Cari açıkların oluşumunda bütçe açıkları tek başına etkili olmamaktadır. Türkiye dâhil birçok ülke ekonomisinde, kamusal mali reformlar uygulandığı halde cari açıklarda istenen iyileşme görülememiştir. Çünkü sadece mali reformların yapılması yeterli olmamaktadır. Cari açıkların oluşumunda daha etkili olan sebepler/yapısal sebepler kayda alınmalıdır. Bu durumda maliye politikasıyla beraber yapısal nedenlere de odaklanıp bu doğrultuda dış ticaret politikaları yürütülmelidir. Her ne kadar bütçe açıkları cari açıklara yol açsa da cari açıkların asıl belirleyicisi değildir.

3.4.2. Para Politikası ve İkiz Açıklar

Para politikası, para otoritesi olan merkez bankasının belirli ekonomik büyüklükleri hedeflenen yönde etkilemek amacıyla para arzını değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda merkez bankası, amacına ulaşabilmek için çeşitli para politikası araçlarını kullanarak piyasadaki para arzının miktarını arttırabilir ya da azaltabilir. Söz konusu para politikası araçları, faiz oranı, açık piyasa işlemleri,

²⁵²Pınar, Maliye Politikası Teori ve Uygulama, s. 106-107.

destek imkanları, reeskont oranı, zorunlu karşılık oranı, kredi politikası, disponibilitate oranı, döviz alım-satımı, bankaları ikna yolu, ithalat teminat oranı ve süresi, asgari ödeme oranı ve zorunlu döviz devir oranıdır²⁵³. Para politikası, daha çok maliye politikasını destekleyici bir yol izlemektedir. Ekonomiyi faiz oranları üzerinden hem iç hem de dış dengeyi etkilemektedir.

Merkez bankasının genişletici para politikası uygulayarak para arzını arttırması durumunda, piyasadaki para miktarı artacaktır. Reel para miktarının artması sonucunda faiz oranlarının düşmesiyle yatırım harcamaları olumlu yönde etkileneceğinden gelir artacaktır. Böylece artan gelir ile iç denge sağlanmaya çalışılacaktır. Ancak, başlangıçta faiz oranlarının eşit olduğu varsayıldığında, yurtiçi faiz oranlarının yurtdışı faiz oranlarından daha düşük olması nedeniyle oluşacak sermaye çıkışı ödemeler dengesinde açığın oluşmasına neden olacaktır. Buna karşın merkez bankasının daraltıcı para politikası uygulaması sonucunda ise, para arzında azalma yaşanacak ve yurtiçi faiz oranlarında artış olacaktır. Böyle bir durumda ülkeye sermaye girişi olacaktır. Ülkeye sermaye girişinin olması ulusal paranın değer kazanmasına ve ödemeler dengesinde fazlalığın oluşmasına yol açacaktır²⁵⁴.

Anlaşıldığı üzere, para politikası tek başına hem bütçe açığında hem de cari açığın azalmasında etkili olamamaktadır. Bu nedenle bütçe açığının fazla olduğu dönemlerde genişletici para politikasının, cari açıkların fazla olduğu dönemlerde ise daraltıcı para politikasının uygulanması daha etkin sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacaktır.

3.4.3. Dış Ticaret Politikası ve İkiz Açıklar

İncelediğimiz birçok çalışma bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir ilişkinin var oluşunu tespit etmişti. Ancak bunun aksini savunan çalışmalarda mevcuttu. Şöyle ki, çalışmalar sonucunda elde eden bulgular bütçe açıklarından cari açıklara değil de cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir ilişki olduğu yönünde ise o zaman politika yapıcıların önceliği ihracatı artıracak yapısal reformlar olacaktır.

²⁵³Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, s. 27-28.

²⁵⁴Pınar, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, s. 109.

Birkaç çalışmada görüldüğü ve teoride olasılıklar arasında sayıldığı gibi, bütçe açığı ile cari açık arasında aynı yönlü değil de zıt yönlü bir ilişkiye rastlandığı (ikiz sapma) ya da aynı yönlü ilişki olup da zayıf kaldığı da olmuştur. Bu nedenle ikiz açıklar ile ilgili değerlendirmelerde bulunulurken ekonomilerin kendilerine özel yapılarının ve içinden geçtikleri özel dönemlerin mutlaka hesaba katılması gerekmektedir. Bir başka deyişle yukarıda sayılan politika önerileri ekonominin o dönem için var olan bazı özelliklerinden ötürü belki de cevap vermeyecektir. Bu da şaşırtıcı ya da olumsuz bir durum değildir²⁵⁵. Böyle bir durumda ihracatı arttırıcı politikalar ön plana çıkmalı ve bu yönde teşvikler sunulmalıdır. İhracatın ithalat karşısında artması ülke ekonomisini içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmakla beraber bütçe açıkları üzerindeki olumsuz etkilerinin de ortadan kalmasını sağlayacaktır.

²⁵⁵Danışman, s. 44.

SONUÇ

Bütçe açıkları ve cari açıklar arasında bir ilişki olduğunu ileri süren İkiz açıklar hipotezinin konu alındığı bu çalışmada, öncelikli olarak bütçe açıkları ve cari açıklar ayrı ayrı ele alınmıştır. Daha sonra bu değişkenler arasındaki ilişki teorik çerçevede incelenmiş ve Türkiye ekonomisi için değerlendirmelere yer verilmiştir.

Bütçe açığı, devletin belirli bir dönemde (genellikle 1 yıllık) kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki farkın gelirler aleyhinde oluşmasıdır. Cari açık ise, dış ticaretin en önemli iki kalemi olan ihracat ile ithalat arasındaki farkın ihracat aleyhinde sonuçlanması demektir. İkiz açık hipotezi ile bütçe açığı ile cari açık arasındaki nedensellik yönü incelenmektedir.

Dünya'ya baktığımızda 1920'li yılların sonuna kadar denk bütçe anlayışının hâkim olduğunu görmekteyiz. Ancak takip eden yıllarda dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz nedeniyle bu düşünce yapısı etkisini yitirmeye başlamış ve Keynes'in savunduğu açık bütçe politikası hayata geçirilmiştir. Açık bütçe teoremi ile 1929 ekonomik buhranın olumsuz etkilerinden kurtulmaya çalışılmış ve aynı zamanda daha güçlü ekonomilerin inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda alınan kararlar 1980'li yıllarda dış ticaret anlayışının oluşmasına, ihracata yönelik dış ticaretin artmasına ortam hazırlamıştır.

Türkiye'deki bütçe açıkları, çalışmamızda ele alınan 1980 sonrası veriler dikkate alınarak yorumlanmaktadır. 1980'li yıllarda yaşanan ekonomik olumsuzluklara kesin çözümlerin getirilememesi ile 1990'lı yıllar ve 2000'li yılların başı Türkiye ekonomisi için krizlerin yaşanmasına ve bütçe açıklarının sürekli artmasına neden olmuştur. Ancak 2001 yılının ardından uygulanan istikrar programları ile kamu maliyesinde disiplinin sağlanması ve faiz dışı bütçe fazlası uygulamasının da katkısı ile bütçe açıklarının GSYİH'ye oranının azaltılması yönünde başarılı bir performans gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, 1999 yılında yaşanan depremin ardından getirilen ek vergi düzenlemelerinin kalıcılaşması da bütçenin gelir

kalemlerinde artış sağlamıştır. Uzun dönemde artan millî gelir oranı ele alındığında vergi miktarındaki artışın yanı sıra sürekli bir gelir kaynağı olmayan özelleştirme gelirlerinin de bazı yıllarda bütçe açığının finansmanına katkısı olmuştur. Bu süreçte artan cari açık olgusu dikkate alındığında ithalden alınan vergi miktarlarındaki artış da bütçe açığının azaltılması yönünde etkili olmuştur. Tüm bu gelişmelere rağmen ortaya çıkan bütçe açıklarının nedenleri ise, hızlı nüfus artışı, kayıt dışı ekonomi, tasarrufların yüksek büyüme hızının finansmanında yetersiz kalışı, toplumda vergi bilincinin yerleştirilememesi, vergi sisteminin etkin olmaması, kamu kesiminin sürekli büyümesi şeklinde sıralanmaktadır.

Türkiye’de cari açık verileri incelendiğinde, başta enerji olmak üzere, temel mal fiyatlarındaki yükselme, ekonomideki canlanma, değerlenen Türk Lirası nedeniyle rekabet gücündeki zayıflama ve düşük ulusal tasarruf oranı Türkiye’de cari açığın yükselmesine neden olmuştur. Ancak 2011 yılında % 10 düzeyindeki cari açık/GSYİH oranı ile Türkiye, OECD üyesi ülkelerin ortalamasının oldukça üzerindedir. Cari işlemler dengesindeki bozulmanın arka planında, büyük ölçüde tasarruf oranındaki gerilemenin etkili olduğu görülmektedir. Cari açığın hemen hemen tümüyle dış ticaret açığından kaynaklandığı dikkate alındığında ise cari açığı dolaylı olarak etkileyen nedenleri analiz edebilmek için dış ticaret açığının nedenlerinin ele alınması da zaruridir. Dış ticaret açığını büyüten yapısal sorun, sanayinin artan dışa bağımlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağırlıklı olarak ithal girdilere dayalı düşük katma değerli sanayi üretimi ve ihracatı artışı nedeniyle, istihdam büyük oranda yurt dışına aktarılmaktadır. Sanayinin bu etkenlerle artan dış bağımlılığı dış ticaret açığını; dış ticaret açığı da cari açığı çarpıcı boyutlarda yukarı çekmiştir. 2009 yılına bakıldığında, ekonomik daralma yaşanmasına rağmen Türkiye cari açık vermiştir. Hem daralma hem de cari açığın birlikte görülmesi genellikle yaygın bir durum değildir. Bu durum da yine az önce belirtilen ekonominin ithalata bağımlılığının yüksek olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Geleneksel Yaklaşım, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında kuvvetli bir korelasyon olduğunu iddia etmektedir. Mundell-Fleming Analizine dayanan Geleneksel yaklaşım bu iki parametre arasındaki etkileşim konusunda iki çıkarımda bulunur. İlki; bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkinin pozitif olduğu, diğeri ise; ilişkinin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğudur.

Etkileşim mekanizması, bütçe açığındaki bir artışın toplam talepte bir artışa sebep olması ve iç reel faiz oranları üzerinde yukarıya doğru bir baskı yapması ile başlamaktadır. Faiz oranlarının yükselmesi ile sermaye girişleri artmakta ve böylece ülke parası değer kazanmaktadır. Dolayısıyla ülke parası cinsinden ihracat pahalılaşmakta ithalat ucuzlamakta ve cari işlemler bilançosunda bozulma meydana gelmektedir.

Parasalcı yaklaşım Geleneksel Yaklaşımda olduğu gibi bütçe açıkları ve cari açıklar arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ve ilişkinin yönünün Geleneksel Yaklaşımda kabul edildiği gibi, bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğunu ileri sürmektedir. Sadece farklı olarak ekonominin parasal boyutunu ele almaktadır. Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi, dış ticaret dengesi, faiz oranları ve yatırım miktarının bütçe açığındaki değişimlerden etkilenmediğini ileri sürmektedir. Hane halkının davranışları üzerine yoğunlaşan bu yaklaşıma göre, devlet kamu harcamalarını arttırırken vergileri arttırmazsa bütçe açığı meydana gelecektir. Bütçe açığı, açık borçlanma ile finanse edilirse bu durumda bireyler, borç anapara ve faiz ödemeleri sırasında vergilerin zorunlu olarak arttırılacağını bilmektedirler.

Konuyla ilgili olarak öne sürülen bu yaklaşımlar ışığında Türkiye ekonomisi analiz edilerek bütçe açıkları ve cari açıklar arasında birkaç etkileşim mekanizması olduğu anlaşılmıştır. Çalışmanın gerek analiz edilen çalışmalar kısmında gerek teorik kısmında varılan sonuç hem bütçe açıklarından cari açıklara, hem de cari açıklardan bütçe açıklarına doğru çift yönlü bir ilişkinin var olduğu yönündedir. Bütçe açığının zamanla cari işlemler dengesini tetiklediği ve cari açığın olumuna neden olduğu görülmekle beraber cari açıklarında bütçe dengesi üzerinde olumsuz etkilerinin var olduğu incelenen çalışmalar sonucunda varılan bir sonuçtur. Aynı şekilde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede de ikiz açıkların varlığı kabul edilmiştir. Ancak ikiz açıkların etkileşimi gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelere daha belirgin görülmektedir.

Maliye politikası araçlarının etkin bir şekilde kullanılmasıyla bütçe açıklarında bir iyileşme gözlenebilir. Kamu gelirlerinin arttırılmasına yönelik çalışmaların yapılması, kamu giderlerinin azaltılması gibi yöntemler kullanılabilir. Ayrıca özelleştirme gibi kamu gelirlerini arttıracak yollara başvurulması da kamu

harcamalarının finanse edilmesinde etkili olmaktadır. Para politikası tek başına hem bütçe açığının hem de cari açığın azalmasında etkili olamamaktadır. Bu nedenle bütçe açığının fazla olduğu dönemlerde genişletici para politikasının, cari açıkların fazla olduğu dönemlerde ise daraltıcı para politikasının uygulanması daha etkin sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abell, D. John, "Twin Deficits During The 1980s: An Empirical Investigation," *Journal of Macroeconomics*, S. 12, 1990, 81-96.
- Adak, Mehmet, "Kamu Açıkları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği," *Maliye Dergisi*, S. 159, 2010, 233-243.
- Akbostancı, Elif ve Gül İpek Tunç, "Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model Of Trade Balance," *ERC Working Papers in Economics*, S. 01/06, 2002, 1-17.
- Akdoğan, Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2009.
- Akkaya, Şahin ve Halil Altıntaş, "Türkiye'de bütçe açıkları ve Devlet Borçları," *İşletme ve Finans Dergisi*, S. 159, 1999, 28-37.
- Aksu, Hayati ve Selim Başar, "İkiz Açıklar Hipotezi'nin Türkiye Açısından Araştırılması," *İktisat, İşletme ve Finansa Dergisi*, S. 234, 2005, 109-114.
- Alkswani, Mamdouh Alkhatib, "Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence from Saudi Arabia," *Seventh Annual Conference, Economic Research Forum*, 2000, 1-25.
- Anoruo, Emmanuel ve Sanjay Ramchander, "Current Account and Fiscal Deficit: Evidence from Five Developing Economies of Asia," *Journal of Asian Economics*, S. 3, 1998, 487-501.
- Ata, Ahmet Yılmaz ve Fatih Yücel, "Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması," *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2003, 97-110.
- Ataç, Beyhan, *Maliye Politikası*, Eskişehir: Etam Matbaa, 2006.

- Ay, Ahmet, Zeynep Karaçor, Mehmet Mucuk ve Savaş Erdoğan, “Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003),” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2004, 78-82.
- Aydoğuş, İsmail, “Küresel Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2006, 19-52.
- Azgün, Sabri, “Kamu Açıkları ve Dış Açıkların Gelişimi: 1980 - 2004 Analizi,” *Ekonomi ve Siyasal Bilimler Dergisi*, S. 53, 2006, 1-16.
- Bachman, Daniel David, “Why Is The U.S. Current Account Deficit So Large? Evidence From Vector Autoregressions”, *Southern Economic Journal*, S.2, 1992, 232-240.
- Bagheri, Farzane, Salma Keshtkaran ve Fatemeh Daroghe Hazrati, “Twin Deficits and Feldstein- Horioka Puzzle in the Case Iran,” *Journal of Social and Development Sciences*, S. 3, 2012, 167-171.
- Bağcı, Hamdi, *Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, 2001.
- Bağlı, Mehmet Selim, “Teorik ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı,” *Yasama Dergisi*, S. 20, 2012, 39-77.
- Baharumshah, Ahmad Zubaidi ve Evan Lau, “Budget and Current Account Deficits in SEACEN Countries: Evidence Based on the Panel Approach,” *International Finance*, 2009, 1-34.
- Baharumshah, Ahmad Zubaidi, Evan Lau ve Stilianos Fountas, “On The Sustainability Of Current Account Deficits: Evidence From Four ASEAN Countries,” *Journal of Asian Economics*, S. 14, 2006, 465-487.
- Ball, Laurence ve N. Gregory Mankiw, “What do budget deficits do?,” *NBER Working Paper Series*, S. 5263, 1995, 1-36.

- Barışık, Salih ve Ferdi Kesikoğlu, "Makro Ekonomik Değişken Olarak Bütçe Açığı-Cari Açık İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği," *İktisat, İşletme ve Finansa Dergisi*, S. 294, 2010, 109-127.
- Barışık, Salih ve Ferdi Kesikoğlu, "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi [1981-2003] Var, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 61, 2003, 59-82.
- Barro, Robert, "Economic Growth in ACross Section of Countries," *Quarterly Journal of Economics*, S. 2, 1991, 407-444.
- Bartolini, Leonardo ve Amartya Lahiri, "Twin Deficits, Twenty Years Later. Fedaral Reserve Bank of New York," *Current Issues in Economic and Finanse*, S. 7, 2006, 1-11.
- Bayrak, Metin ve Ömer Esen, "Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkileri: İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi," *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, S. 82, 2010, 23-49.
- Beetsma, Roel, Franc Klaassen ve Massimo Giuliodori, "The Effects Of Public Spending Shocks On Trade Balances And Budget Deficits In The European Union," *Journal of the European Economic Association*, S. 6, 2008, 1-10.
- Bemheim, B. Douglas, "Budget Deficits and the Balance of Trade," 1988, 1-32, <http://www.nber.org/chapters/c10935.pdf>, Erişim Tarihi: 18.04.2015.
- Benigno, Gianluca, "Elasticity Approach To The Balance Of Payment: Mundell-Fleming Model," *International Economics*, 2007, <http://econ.lse.ac.uk/staff/gbenigno/own/Lecture6.pdf>, Erişim Tarihi: 11.04.2015.
- Bilgili, Faik ve Emine Bilgili, "Bütçe Açıklarının Cari İşlem Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama," *İşletme-Finans Dergisi*, S. 146, 1998, 4-16.

- Blejer, Mario I. ve Adrienne Cheasty, "The Measurement Of Fiscal Deficits: Analytical And Methodological Issues," *Journal Of Economic Literature*, S. 29, 1991, 1644-1678.
- Buiter, Willem H., "A Guide to Public Sector Debt and Deficit," *Economie Policy*, S. 1, No. 1, 1985, 13-79.
- Buluş, Abdülkadir, *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*, Konya: Tablet Kitabevi, 2009.
- Bülbül, Duran, Haydar L. Ejder ve Özgür Şahan, *Devlet Bütçesi*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2005.
- Civan, Mehmet ve Mustafa Uğurlu, "Türkiye'de Kamu Finansman Dengesi, Bütçe Açıklarının Gelişimi ve Finansmanında İzlenen Yolların Etkinliği," *Gaziantep Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2003, 46-59.
- Coşkun, Ahmet, *Cari İşlemler Dengesinin Sürdürülebilirliği: 2001 Sonrası Türkiye Uygulaması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Cural, Mehmet, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari İşlemler Dengesinin 1980 Sonrası Dönemde Gelişimi ve Finansmanı," *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2010, 173-195.
- Çavuş, Mehmet, "Mali Disiplin Uygulamalarının Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkileri," *Yaklaşım Dergisi*, S. 8, 2006, 386-398.
- Danışman, Yeliz, *İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi*, Yayımlanmamış Mesleki Yeterlilik Tezi, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2009.
- Darrat, Ali F., "Have Large Budget Deficit Coused Rising Trade Deficit?," *Southern Economic Journal*, S. 54, 1998, 379-387.

- Demir, Murat, Savaş Çevik ve M. Kemal Beşer, "Kamu Kesimi Finansman Açığının Ekonomik Etkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme," *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2005, 247-267.
- Dibooğlu, Selahattin, "Accounting for U.S. Current Account Deficits: An Empirical Investigation," 1994, 1-23, <http://econwpa.repec.org/eps/if/papers/9502/9502003.pdf>, Erişim Tarihi: 04.05.2015.
- Doğan, Emrah, *Türkiye'de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2014.
- Egeli, Haluk, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 4, 1999, 293-303.
- Egeli, Haluk, "Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri," *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 2002, 29-41.
- Egeli, Haluk, *Türkiye'de Planlı Dönemde Bütçe Açıklarının Bütçeleme Sistemleri Açısından Ekonomik Etki ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Eğilmez, Mahfi, Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/05/net-hata-ve-noksan.html>, Erişim Tarihi: 15.12.2014.
- Eğilmez, Mahfi, Kendime Yazılar, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/konjonktur.html>, Erişim Tarihi: 14.05.2015.
- Eishner, Robert, "Budget Deficits, Rhetoric And Reality," *The Journal Of Economic Perspectives*, S. 3, 1989, 73-93.

- Ejder, Haydar Lütfi, "Kamu Açıkları İle Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirilmesi," *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 3, 2002, 189-208.
- Ekici, Mehmet Sena, *Kamu Maliyesi*, İstanbul: Kavram Yayınları, 1996.
- Emil, Ferhat, "Kamu Açıkları - Analitik Tanımlar," *Siyasal Bilgiler Fakültesi/Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü*, S. 410, 2009, http://www.hakan.hozyildiz.com/file/resource/kamuaciklarianalitiktanimlar_110214183748.doc, Erişim Tarihi: 08.03.2015.
- Enç, Ercan, "Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz," *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2001, 31-38.
- Enders, Walter ve Bong-Soo Lee, "Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins," *Review of Economics and Statistics*, S. 3, 1990, 373-381.
- Eralp, Özge Evcı, "Birincil Bütçe Açığı (Faiz Dışı Fazla) Nedir?," <https://ozgeevci.wordpress.com/2012/04/06/birincil-butce-acigi-faiz-disi-fazla-nedir/>, Erişim Tarihi: 08.03.2015.
- Erdem, Ekrem ve Esra Sivrekli Demircan, "Türkiye'de Kamu Açıklarının Yapısı ve Dağılımı," *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi*, S. 3, 2001, 67- 92.
- Erden, Lütfi ve Oktay Çağatay, "Türkiye'de Cari İşlemler ve Sermaye Hesapları Arasındaki İlişki," *Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2011, 49-67.
- Erkılıç, Serdar, *Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Uzmanlık Tezi, 2006.
- Esen, Oğuz, "Bankacılık Krizleri, Yeniden Yapılandırma Programları ve Türk Bankacılık Sektörü," *Siyasal Dergisi*, S. 1, 2005, 1-21.
- Frankel, Jeffrey, "Could Twin Deficits Jeopardize US hegemony?," *Journal Policy Modeling*, S. 28, 2006, 653-663.

- Gacener, Aydanur, "Türkiye Açısından Wagner Kanunu'nun Geçerliliğinin Analizi," *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, S. 1, 2005, 103-122.
- Gediz, Burcu ve M. Hakan Yalçınkaya, "Nasıl Bir Bütçe Politikası?," *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, S. 1, 2001, 53-71.
- Göçer, İsmet, "Türkiye'de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz," *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2013, 213-242.
- Gök, Barış ve Oğuzhan Altay, "Türkiye'de İkiz Açıklar Hipotezi 1989-2005," *TİSK Akademi Dergisi*, S. 3, 2007, 186-196.
- Gruber, Joseph ve Steven Kamin, "Explaining the Global Pattern of Current Imbalances," *Journal of International Money and Finance*, S. 26, 2007, 500-522.
- Günaydın, İhsan, "Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması," *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, S. 15, 2004, 143-159.
- Gürsoy, Bedri, *Kamusal Maliye (Bütçe)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980.
- Hashemzadeh, Nozar ve Loretta Wilson, "The Dynamics of Current Account and Budget Deficits in Selected Countries if the Middle East and Africa," *International Research Journal of Finance and Economics*, S. 5, 2006, 111-129.
- Hatemi-J, Abdunnasser ve Ghazi Shukur, "Multivariate-Based Causality Tests of Twin Deficits in the U.S.," *Journal of Applied Statistics*, S. 29, 2002, 1-18.
- Herbertsson, Tryggvi Thor ve Gylfi Zoega, "Trade Surpluses And Life-Cycle Saving Behaviour," *Economics Letters*, S. 65, 1999, 227-237.

- Islam, M. Faizul, "Brazil's Twin deficits: An Empirical Examination," *Atlantic Economic Journal*, S. 26, 1998, 121-128.
- Kalou, Sofia ve Suzanna-Maria Paleologou, "The Twin Deficits Hypothesis: Revisiting an EMU Country," *Journal of Policy Modeling*, S. 34, 2012, 230-241.
- Karatay, Pelin, *İkiz Açıklar Hipotezi ve Türkiye Uygulaması (1990-2006)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Karlık, Rıdvan, *Uluslararası Ekonomi*, İstanbul: Beta Yayım, 1996.
- Kasa, Kenneth, "Finite Horizons and the Twin Deficits," *Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Review*, S. 3, 1994, 19-28.
- Kazgan, Gülten, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) "Ekonomi Politik" Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Kim, Chul-Hwan ve Donggeun Kim, "Does Korea Have Twin Deficits?," *Applied Economics Letters*, S. 13, 2006, 675-680.
- Kim, Soyoung ve Nouriel Roubini, "Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account, and Real Exchange Rate in the U.S.," *Journal of International Economics*, S. 74, 2008, 362-383.
- Klein, Lawrence R., "Issues Posed by Chronic US Deficit," *Journal of Policy Modeling*, S. 28, 2006, 673-677.
- Krugman, Paul R. ve Maurice Obsfeld, "National Income Accounting and the Balance of Payments," *International Economics*, 2006, S. 7, 1-43.
- Kuştepli, Yeşim Rabia, "An Empirical Investigation of the Feldstein Chain for Turkey," *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2001, 1-13.

- Küçük, Mehmet, *Bütçe ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1989-2004)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Küçüksucu, Mücahide, *Türkiye’de Bütçe Dengesi Ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: 1998-2011 Dönemine Ait Ampirik Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Lau, Evan ve Ahmad Zubaidi Baharumshah, “Twin Deficits Hypothesis In Seacene Countries: A Panel Data Analysis Of Relationships Between Public Budget And Current Account Deficits,” *Applied Econometrics and International Development*, S. 6, 2006, 213-226.
- Mangır, Fatih, “Türkiye için İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980-2011),” *Niğde Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2012, 136-149.
- Mauleon, Ignacio ve Raul Sanchez Larrion, “Growth and Current Account: Malaysia and Singapore,” *International Advances in Economic Research*, S. 2, 2003, 140-151.
- Meriç, Metin, “Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi,” 2003, s. 13, <http://web.deu.edu.tr/ab/MAKALE/deu%20MAK/0003.doc>, Erişim Tarihi: 25.03.2015.
- Merza, Ebrahim, Mohammad Alawin ve Ala Bashayreh, “The Relationship between Current Account and Government Budget Balance: The Case of Kuwait,” *International Journal of Humanities and Social Science*, S. 7, 2012, 168-177.
- Misztal, Piotr, 2012 yılında ele aldığı “The Link Between Government Budget And Current Account in The Baltic Countries,” *Munich Personal RePEc Archive*, S. 3, 2012, 1-16.
- Nelson, Michael A. ve Ram D. Singh, “The Deficit-Growth Connection: Same Recent Evidence from Devalaping Countries,” *Economic Development and Cultural Change*, S. 1, 1994, 167-191.

- Oğuz, Serpil, *İkiz Açıklarda Nedensellik İlişkisi: 1998-2012 Dönemi İçin Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Orhan, Osman Zekayi, *Türkiye’de Bütçe ve Maliye Politikaları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1994.
- Özel, Kamile, *İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Mali Yönetiminde Toplam Kalite Uygulamaları ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2007.
- Özen, Ahmet, “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi,” *Maliye Dergisi*, S. 141, 2002, 21-41.
- Özer, Mustafa, Levent Erdoğan, “Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi,” *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, S. 60-61, 2006, 93-110.
- Özkan, Nevin, *Planlı Dönemde Türkiye’de Konsolide Devlet Bütçesi Açıklarının Nedenleri (Vergi Gelirleri Açısından)*, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1986.
- Papadogonas, Theodore ve Yannis Stournaras, “Twin Deficit and Financial Integration in EU Member-States,” *Journal of Policy Modelling*, S. 28, 2006, 595-602.
- Parasız, İlker, *Modern Makro Ekonominin Temelleri*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2000.
- Peeters, Marga, “The Public-Private Saving Mirror and Causality Relations Among Private Saving, Investment, and (twin) Deficit: A Full Modeling Approach,” *Econometric Research and Special Studies Department, Journal of Policy Modeling*, S. 21, 1999, 579-605.
- Pınar, Abuzer, *Kamu Maliyesi ve Maliye Politikası*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2009.

- Pınar, Abuzer, *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2011.
- Puah, Chin-Hong, Evan Lau ve Kim Lee Tan, "Budget-Current Account Deficits Nexus in Malaysia" *Munich Personal RePEc Archive*, S. 27, 2006, 1-26.
- Salvatore, Dominick, "Twin Deficits in the G-7 Countries and Global Structural Imbalances," *Journal of Policy Modelling*, S. 28, 2006, 701-712.
- Senf, Paul, "Bütçe Açık ve Fazlaları Maliye Politikasının Birer Aletleri Midirler?," Çev. Levent Cakmur, İstanbul: *Merkezi Konferansları Dergisi*, S. 14, 1967, 103-114.
- Sever, Erşan ve Murat Demir, "Türkiye'de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi," *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2007, 47-63.
- Seyitoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Birsen Yayınevi, 2001.
- Sezer, Emek Aslı, *Türkiye Ekonomisinde Cari Acık ve Etkileri (1995-2005)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Söyler, İlhami, "Türkiye'nin Dış Borçlarının Ekonomik Açından Değerlendirilmesi (Rasyo Analizleri)," *Maliye Dergisi*, S. 137, 2001, 16-23.
- Subaşat, Turan ve İ. Halil Yetkiner, *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı*, Ankara: Efil Yayınevi, 2010.
- Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2009.
- Şimşek, Muammer, "Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri," *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 16, 2000, 49-73.
- Şimşek, Muammer, "Türkiye'deki Bütçe Açıklarının Ulusal Tasarruflara Etkileri," *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 6, 2005, 1-20.

- Şimşek, Nevzat, “Maliye Politikası ve Makro Ekonomi Yönetimi: Temel Kavramlar ve İlişkiler,” *Sakarya Üniversitesi Yayınları*, Sakarya, 2010, 161-223.
- Şimşek, Sibel, *Bütçe Açığı ve Türkiye’ de Bütçe Açığının Finansmanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Orhangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Tarı, Recep ve Funda Sera Kumcu, “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi),” *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 9, 2005, 156-179.
- Telatar, Osman Murat, *Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Timur, Yasemin, *Cari İşlemler Ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Toprak, Metin, “Konsolide Bütçe Uygulaması Gelir Analizi (1980-1993),” *İktisat İşletme Finans Dergisi*, S. 117, 1995, 22-40.
- Tunca, Zafer ve Çiğdem Börke Tunalı, “Ödemeler Dengesine Parasal Yaklaşım,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Prof. Dr. Erdoğan ALKİN’ e Armağan içinde, İstanbul, 2007, 1-11.
- Tunçsiper, Bedriye ve Dilek Sürekçi, “Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Zaman Serisi Analizi,” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, 2011, 103-120.
- Tüğen, Kamil, *Devlet Bütçesi*, İzmir: Bassaray Matbaası, 2012.
- Tüğen, Kamil, “Türkiye’de Bütçe Açıkları,” *Ege Genç İş Adamları Derneği – Ekonomik Raporlar*, S. 3, 1991, 1-36.
- TÜSİAD, *Türkiye Ekonomisi 2002*, İstanbul: Yayın No: TÜSİAD-T/2002-12-343, 2002.

- Uğur, Ahmet Atilla ve Pelin Karatay, “İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar,” *Sosyoekonomi Dergisi*, S. 1, 2009, 101-122.
- Ulusoy, Ahmet, *Maliye Politikası*, Trabzon: Üçyol Kültür Merkezi, 2004.
- Utkulu, Utku, “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları,” *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2003, 45-61.
- Uygur, Ercan, “Enflasyonun Dinamiği ve İstikrar,” *İktisat İşletme Finans Dergisi*, S. 211, 2003, 50-67.
- Uygur, Ercan, *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu, 2001.
- Ülgen, Gülden, *İktisat Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları, 2004.
- Ümit, A. Öznur ve Kemal Yıldırım, “İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Analizi,” *İktisat, İşletme ve Finansa Dergisi*, S. 267, 2008, 116-132.
- Ünsal, Hilmi, *Kamu Açıkları İle Ödemeler Bilançosu Açıkları Arasındaki Etkileşim: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Vamvukas, Georgi A., “The Relationship Between Budget Deficit and Money Demand: Evidence From Small Economy,” *Applied Economics*, S. 3, 1998, 375-382.
- Vamvoukas, George, “The Twin Deficits Phenomenon: Evidence From Greece,” *Applied Economics*, S. 31, 1999, 1093-1100.
- Vyshnyak, Olga, “Twin Deficit Hypothesis: The Case of Ukraine,” 2000, s. 9, 1-45, <http://www.kse.org.ua/uploads/file/library/2000/Vyshnyak.pdf>, Erişim Tarihi: 06.03.2015.
- Yaldız, Elmas, *Bütçe Açıkları ve Politika Etkisizliği: Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

- Yaşar, Leyla, *Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Etkileri: 1980-2011 Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Yaşar, Sema, *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi: Ampirik Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Yay, Turan, “Ricardocu Denklik Teoremi,” 1342-1348, <http://turanyay.org/files/other/ricardo.pdf>, Erişim Tarihi: 12.10.2014.
- Yeldan, Erinç, “Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Yapısal Nedenleri,” *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S. 4, 2005, 47- 60.
- Yelmer, Abdullah, *İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Verileriyle Test Edilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Yücel, Fatih ve Rüstem Yanar, “Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir Mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış,” *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 2005, 483-492.
- Yükseler, Zafer, *Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 1998.
- Yükseler, Zafer, “Yatırım-Tasarruf Dengesi: Türkiye Uygulaması ve Sorunlar,” 2013, 1-21.
- Zengin, Ahmet, “İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması),” *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, S. 39, 2000, 37-67.
- Ziets, Joachim ve Donald K. Pemberton, “The U.S. Budget and Trade Deficits: A Simultaneous Equation Model,” *Southern Economic Journal*, S. 1, 1990, 23-34.